Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

LIVET I HYTTE OG SLOT

Gråsten slots historie fortalt af
Hans Hansen Schmidt

Petit Forlaget

LIVET I HYTTE OG SLOT

Gråsten slots historie
fortalt af
Hans Hansen Schmidt

Tilegnet Dronning Ingrid og
Dronningens tre døtre,
Dronning Margrethe II af Danmark,
Prinsesse Benedikte og
Dronning Anne Marie af Danmark

Petit Forlaget . København 1976

LIVET I HYTTE OG SLOT ,
Hans Hansen Schmidt og Petit Forlaget ©
Reproduktion: Wessel Westli
Sats: Garamond/Søborg Maskinsats
Omslag: Gråsten slot/fotograf H. Ingwersen, Gråsten
Layout/typografi/design: skrift + manus
Tryk: Palæ-Tryk
ISBN 87-997138-2-9

Gråsten. Slotsgården set fra indgangen

Forord

Vor tid er spændingsfyldt, uharmonisk, urolig ud over det usædvanlige. Netop vor tids mennesker trænger derfor til de stille stunder, til engang imellem at lukke sig af for al den larm, som vor tid er så rig på.

Intet kan da være bedre end at søge ind i bøgernes verden, og det er derfor glædeligt, at der stadig fremkommer bøger, som kan samle tankerne om henfarne slægters liv og virke og om de problemer, som de havde at kæmpe med.

Hans Hansen Schmidt er sønderjyde, og hans forfatterskab vidner om hans herkomst, dybt forankret som det er i det sønderjyske, men Hans Hansen Schmidt skriver tillige ud fra et kristens livssyn og vil derfor noget mere med sine bøger end blot at fremlægge en eller anden historisk tildragelse.

Som folkelivsskildring fra Brorsons tid er »Den yndigste Rose« blevet læst i mange hjem. Med »Livet i Hytte og Slot« befinder læseren sig i et sundevedsk miljø og følger en slægts oplevelser gennem de sidste århundreder. Man fornemmer spændingen mellem det jævne folk i smedens og bondens hytte og greven og hans stormænd på slottet i Gråsten.

Heller ikke i sin nye bog kræver Hans Hansen Schmidt faglige forudsætninger eller forkundskaber af nogen art. Den henvender sig til den jævne læser i en folkelig og let tilgængelig stil, og uden tvivl skal den nok finde vej til et stort læserpublikum.

Dr. phil. *H. V. Gregersen*
Seminarielektor, Haderslev

Indhold

Omplantning, *side 9*
Hos smedens, *side 17*
Hans Snedker holder bryllup, *side 26*
Historieundervisning i Avnbøl skole, *side 46*
2. historietime, *side 54*
3. historietime, *side 60*
4. historietime, *side 86*
5. historietime, *side 97*
6. historietime om bondens frigørelse, *side 102*
Familien Andresen, *side 108*
Tre generationer, *side 115*
Smeden i Blåkrog, *side 124*
En ung baner sig vej, *side 129*
Næste slægtled, *side 144*

Omplantning

Midt i det skønne og frodige Sundeved ligger der en samling gårde og huse i klynge, eller spredt ud over markerne, ved den smalle, indhegnede vej. Engang i forrige tider hørte de fleste til Bojskov, og endnu længere tilbage til den store herregård Søgård, der igennem lange tider var i Ahlefeldternes eje.

Vejen snor sig helt nede fra Gråsten midt igennem det svagt bølgende landskab forbi Fiskebæk og Bojskov, op over Brobøl og helt op imod Ballegård ved Alssund. Retningen er hovedsagelig fra syd mod nord. En stynet landevejspoppel ses hist og her. Syren og hassel, hyld og hyben iblandet brombærranker, indrammer vejen. Der hvor markerne kræver et særligt uigennemtrængeligt værn har man plantet slåenbuske som skærmende hegn. Hist og her står en ensom kæmpeeg og krummer ryg af ælde, eller et bøgetræ strækker sine grene op mod himlens sol. Den lyser ned over det smilende landskab og forgylder marker og høje, huse og skove. Et sted på et højdedrag går der en vej af lige imod øst. Vi følger den et stykke nedad indtil den brat må standse op i et knæk, for her har der rejst sig et hus. Og fortsatte vi lige ud, ville vi uvægerligt støde imod husets vestgavl.

Netop på dette idylliske sted har bygherren syntes, det kunne være rart at bo. Naturen ånder sin udtalte ro i den laveste del af naboskabet.

Da vi fulgte vejen i østlig retning øjnede vi af og til, gennem åbning i digerne, skoven derude bag markerne i nord. Skoven har sin længste udstrækning imod øst og danner en bred front imod syd. Men i denne afstand kan vi selv i solen kun nå at få et mindre befæstet indtryk af hele sceneriet. Kommer vi nærmere ser vi de lave lysegrønne bøgetræers blade vifte sig behageligt i solens glans. Den ene trætop efter den anden rager så højt op, så det ser ud som om de berører skyerne, der dog i dag sejler lette og ubesværede hen over skovens tusinde stammer.

Just i skovbrynet har haslen bredt sig i den næringsrige jord.

Benved og kristtjørn kappes om at pynte op i underskovens tykninger og gør den visse steder næsten uigennemtrængelig.

Ude i det sydøstlige hjørne af skoven hører man tydeligt lyden af en økse, der hug efter hug giver genlyd over hele den udstrakte skov. En øvet hånd fører øksen gang på gang til hug mod stammen, der tilsidst giver sig i et mægtigt brag og falder langstrakt til jorden. Den unge mand giver sig så i lag med at fjerne alle tværgående grene indtil stammen ligger blødende og nøgen på den opvarmede moder jord. Sådan faldt træ efter træ, fordi de skulle bruges til bygning af huse og skibe og mange andre nyttige formål.

Sønnen var gået i faderens fodspor og lærte snedkerfaget og dets mange finesser af sin kloge og arbejdsomme far.

Han var opkaldt efter ham og fik ved dåben navnet Hans, skønt faderen nok ville have ham opkaldt efter sin far, som bar navnet Philip. Det var moderen Anna Maria, kromand Møllers datter fra Blans, der havde slået hovedet på sømmet ved at få sat igennem, at sønnen fik mandens navn.

Hun havde ved sit giftermål med Philip Jørgensens søn gjort et ret godt parti, eftersom Hans var eneste barn og var snedker af fag. Han overtog ved giftermålet ejendommen i skovbrynet, indrettede dér et snedkerværksted; samtidig med fik han opsynet med skoven som skovløber.

Det var vel nok hans kendskab til de forskellige træsorter, der havde gjort, at han blev betroet stillingen som skovløber ved den fyrstelige skov, som var et tilliggende til Avnbølgårds jorder. Faderen havde sagt god for sin dreng, da han selv stod i tjenesteforhold til skovens ejer.

Her i udkanten af skoven havde de nu selv levet og virket i mangfoldige år og delt glæder og sorger sammen med børnene. Det yngste skud på stammen er sønnen Hans. Også han var forlængst vokset fra sine børnesko, var blevet konfirmeret i Ullerups gamle, skønne kirke, og havde stået i lære hos faderen. Nu var han fuldt fortrolig med fagest, idet han som svend var vendt hjem fra valsen, havde hængt sin bredskyggede hat og sine vide vandrerbukser på knagen i sit gamle

hjem og var gået i gang med at bygge sit eget hus. Han ville have benene under eget bord, da han ude i det fremmede havde fundet den pige han ville dele fremtiden sammen med.

Huset skulle være solidt og godt. På et skibsværft havde han for sine sparepenge hjemkøbt en hoben rester, deriblandt en del amerikansk fyrretræ, kaldet pitchpine, som kunne bruges til bjælker, døre og vinduer i det nye hus. Træet er så hårdt at man næsten ikke kan stikke i det, så at sige uforgængeligt. I skovbrynet havde han skovet sig en masse hasselkæppe; veddet i dem er sejgt og bøjeligt, så de udmærket kunne anvendes til tækkekæppe.

Han havde købt sig en byggeplads af en af udflyttergårdene ude ved landevejen og i udkanten af den udsøgt sig det grundstykke huset skulle ligge på. Grunden blev omhyggeligt lagt af store kampesten, som han behændigt havde kløvet med kile og hammer. Han havde sørget for sten, cement og kalk og gik selv i gang med opmuringen, hjulpet af Ane Marie, som flittigt gik ham til hånde. Henimod jul skulle de to holde bryllup.

Han havde fundet sin tilkommende kone langt borte fra det skønne Sundeved. Han havde syntes om den friske, kønne pige med det frejdige sind og det vestjyske lune, som hun havde bragt med sig fra sin forblæste hjemegn, derude på den jyske hede.

Hun var født i Ansager, i Vardes omegn, den niende april 1819, og var derfor godt og vel tre år yngre end ungersvenden Hans.

Hun havde fundet behag i den raske håndværkssvend, der var kvik til sit arbejde, havde et knippelgodt humør, var solid og sparsommelig. Derfor havde hun besluttet at ville slå følge med ham, efter at han havde endt sit arbejde hos en mester i Ansager, henover Varde å. Med en tøjbylt på nakken og de tunge velbeslåede træsko i hånden, vadede de siden over Kongeåen og fulgte senere en tid lang den gamle studevej. Hun ville nødig være blandt dem, der stillede sig op i rad og række på Ribe marked, for dér at blive lejet ud til en eller anden ukendt herremand i det sydlige Jylland. Hun kendte de piger,

der helt oppe fra Randers havde vandret barbenede tværs gennem Jylland for gennem Ribe marked senere at friste en ublid skæbne. Nej, Ane Marie vidste, at hun ville få det godt med sin Hans i det skønne Sundeved, han havde talt så meget om.

De havde været nødt til at slå ind på en mere østlig vej, hen over Nordslesvigs højderyg. Ane Marie havde troligt fulgt med. Vel havde Hans ej kunnet love hende guld, men grønne skove ville han kunne give hende. Hun, der kun havde kendt til langstrakte heder og brune tørvemoser, sandede veje, rigtignok med et vidt udsyn, som kun af og til blev brudt af en ensom og forblæst granbeplantning, stod nu over for det ganske ukendte.

En mægtig skov var dukket op i horisonten. Først da de var kommet ganske nær opdagede hun de mægtige løvtræer, hvis kroner, som en enorm paraply, hvælvede sig over dem begge. For hende et helt ukendt fænomen. Og ind imellem stammerne snoede den smalle vej sig som en levende hugorm, der bugtede sig afsted nedad og nedad, stejlere og stejlere, indtil de igen kunne se den blå himmel, da de var nået gennem skoven. Den østlige side af højderyggen var overskredet. Derfra havde de kunnet se den blå fjord bag byen Åbenrå. I byens umiddelbare nærhed havde de hvilet ud efter en anstrengende dagsmarch. Dagen derpå havde de endt deres lange fodtur i Hans' hjemstavn.

Skovene omkring Åbenrå havde betaget Ane Marie, men aldrig havde hun set et prægtigere syn, som da Åbenrå fjord glimtede frem som en åbenbaring bag Sankt Nikolais høje tårn.

Tyve kilometer endnu, havde Hans sagt, og vi er hjemme. De havde rundet fjordens sydvestlige hjørne ved Størtum, et lille fiskerleje syd for Åbenrå. Den smalle vej førte videre over Felsbækmølle og Skovbøls marker gennem Bovrup by, ned over bækken det sidste stykke vej op ad højdedraget. Hans havde været tavs et stykke tid. Her var han blevet mere snaksom.

– Se, hvor solen skinner på hasselbuskenes hjerteformede,

friske, grønne blade dér i hegnet, havde han sagt til hende.

En gammel knudret og furet eg havde ludet forover ved siden af vejen, nysgerrig efter at se, hvem der nu luntede forbi. Den gamle stilkeg havde ofte lyttet til de unges snak om kærlighedslykke og var ældet imens. Mange forlængst henfarne slægter havde den kendt, og stadig stod den der og groede livskraftigt i den lerede jord, omend tiden ikke var gået sporløst hen over den, men havde furet dens stamme, så barken flere steder var revnet og lod det nøgne ved komme til syne. Den havde nok en lille søskendeflok derhenne i den sydlige udkant af skoven, men flokken var ikke så overvældende stor mere, som i længst forsvunde tider, da den havde haft overvægten.

Den var blevet fortrængt af bøgen, der med sin slanke, lyse stamme hastigt skød i vejret og stjal lyset og solen fra egen. Dog kunne egen prale med at have det hårdeste træ, for dens ved var udmærket til at bygge huse af. Til møbler var det især enestående og fint og holdbart, så selv herremænd var stolte af at eje et møblement af egetræ. Man havde også hittet på at udhule dens stamme, så man kunne sejle i den, og i de seneste tider byggede man endog store skibe, som man rebede med sejl og lod stryge for vinden, så de sejlede omkring den hele, store runde klode.

Egen havde været til stor nytte på anden måde. Når den hen ad efteråret lod sine frugter drysse ned mod skovbunden, blev svinene af menneskene jaget ud i skoven, så de kunne æde sig fede i dens agern. Men det havde den nu ikke alene æren for, men måtte dele den med bøgen. Oldene bekom svinene så godt, at de til gengæld bearbejdede skovbunden med deres tryne, så der yderligere blev grobund for den næste generation af unge træer.

Det lille vævre egern holder meget af skoven. Det sætter afsted fra træ til træ, støttet af sine lange, kraftige bagben og sin buskede hale, for at finde frem til noget den kan æde. Og kan egernet finde sig en hasselnød, rasper den ordentlig løs på skallen for at få hul. Det bygger sig rede i træerne af

smågrene og kviste, som det forer med mos fra skovbunden.

Hans kunne ikke blive træt af at fortælle om sin hjemstavns skov, for han kendte den jo ud og ind.

– Og mange slags fugle har tilhold i skoven. Hver morgen hører vi skovduen kurre derinde. Den er blågrå med en hvid stribe på hver side af halsen. En slægtning til den er hulduen, som søger tilflugt i huller på træerne. Også ravnen, som er lidt sky og meget forsigtig, søger efter føde i skovbunden blandt plantedele. Den har en sort og blåligt skinnende fjerdragt og er meget smuk, men en røver af værste slags, idet den finder på at rane værgeløse småfugleunger i deres reder. Her er skovskader og skovspurve, råger, krager og alliker. Skovsneppen holder fortrinsvis til ved vandpytter og sumpede steder i skoven. Den er her kun om sommeren og fortrækker når det bliver koldt.

Den sort- og hvidbrogede spætte klatrer rundt i træerne og hakker med det stærke, mejselformede næb muntert løs på barken for at splitte den ad, så den med dens lange tunge kan hale alle insekter frem den finder under barken. Den laver også selv store huller i stammen til at bygge sig en rede i, hvor den kan lægge op imod otte æg. Vi kan kende hannen på, at den har en rødlig nakke. Den almindeligste spætte her i skoven er grønspætten; den har en rød hætte på hovedet og er meget glad for myrer. Det hændte, at jeg uforvarende havde sat mig på en myretue som dreng, så kunne man nok i hast få sig flyttet!

– Det syn ville jeg gerne have set! drillede Ane Marie.

– Ok, det var dog ingenting ved siden af hvad man ellers har oplevet i skoven. Jeg har næsten forsøgt at klatre op i alle de store træer. Det var til tider helt halsbrækkende, hvad man kunne præstere. Og til tider faldt man da også ned!

– Så slog du dig vel?

– Det kunne ikke undgås. Man var jo en vild krabat!

– Det mærker man ikke til nu, sagde Ane Marie.

Den bemærkning slog han hen i en lille latter og begyndte atter at gøre rede for skovens mærkværdigheder.

– Det hyppigst forekommende træ her i skoven er bøgen. Som du ser er stammerne ret høje og beklædte med en hvidgrå bark. Først i maj, når løvspringet er inde og de lysegrønne blade har udfoldet sig, står skoven i al sin ynde og skønhed. Også bøgen kan blive gammel, og den leverer os både godt gavntræ og brændsel.

– Hvor høj kan bøgen blive? spurgte Ane Marie.

– Omkring 40 meter, svarede Hans, og i en sluttet skov som denne, er der ingen grene på den nederste del af stammen, hvad der kan have betydning ved fældningen; det sparer på kræfterne, mente Hans.

Lykkelig var Ane Marie gået med sin kæreste i hånden, dengang han talte sig varm om den skov han holdt så meget af. Mon hun nu også kom til at holde af den? Hovedsagen var dog, at hun havde ham, den unge, stærke snedkersvend, som nu havde endt sin valsen rundt på Europas støvede veje for at bosætte sig her i sin skønne hjemstavn og stifte hjem og familie.

Han var høj og lys og stærk, syntes hun. Han var blot ikke så rodfæstet i den kristne tro, som hun kunne have ønsket sig. Det ville måske nok rette sig med tiden. Fremmed for det var han jo ikke, men han havde jo fortalt hende om moderen, som var blevet opdraget i en kro, hvor hun såvist ikke kunne have det så morsomt, når letsindige unge og ældre havde taget sig en tår over tørsten og blev grove i munden og skældte ud og lavede skarnsstreger. Misundelse og havesyge florerede som regel i snapsens kølvand, og det kunne føre til klammeri, tyveri, røveri og måske mord. Det vidste Hans i hvert fald et grufuldt eksempel på, efter hvad han havde fortalt hende.

I det samme år hun blev født, fandt man den 22. juni 1819 i et vandhul i den fyrstelige skov til Avnbølgård, en myrdet mand, der viste sig at være den siden den 22. april 1818 savvede parcellist fra Ballegårdsmark, Frederik Hansen, søn af Lorens Hansen og Katrine født Paulsen fra Ullerupmark. Han havde efterladt sig hustruen, født Høj, samt fire umyndige børn.

Så der var ikke lutter idyl ved skoven, sådan som Hans havde gået og pralet af den. Men nu skulle hun være glad sammen med ham og være med til at bære hans byrde, men også dele hans glæder. Hun skulle stå ham bi, når sorgen måske meldte sig og føle hans bekymring som sin bekymring, hans synd og skyld som sin egen skyld.

Da hun for første gang trådte ind over hans hjemlige tærskel og hilste på moderen, som hun havde gjort sig en forestilling om efter sønnens fremstilling af hende, så var moderen ikke blot hendes tilkommende svigermor, men også hendes næste, og så skulle hun også være med til at bære den byrde, som hun bar på, for sådan er Kristi lov: bærer hverandres byrder!

Denne pligt måtte hun tage på sig, for at Kristus kunne komme til at bo varigt i hendes hjerte. Så hun ikke skulle gå ensomt, for hun havde tidligt mistet sin mand og havde ofte været fortvivlelsen nær. Desto større var den hjælp hun havde behov.

Ane Marie tænkte på sin egen vækst i forholdet til Kristus. Hun havde været som et træ på marken og var skudt op mellem tidsler og torne. Stormene havde omsust hende, og derfor havde hun ladet sit rodnet gå dybt ned for at suge næring til sig gennem ordet i Guds kærligheds dybe muldlag. Og i sin kærlighed havde han forbarmet sig over hende, så hun havde fået blikket rettet opad mod ham, den korsfæstede, som også havde taget alle hendes synder på sig og naglet dem til korset. Han havde sagt til hende, at han havde kastet dem i havets dyb og at han aldrig i evighed ville ihukomme dem mere.

Så havde hun fået fred i sit hjerte. Denne dybe, stille fred, som er ubetalelig og som heller ikke kan fås på anden måde. Og med Guds fred i sit sind ville hun nu kunne møde alle livets tilskikkelser, som de nu ville indfinde sig. Hun kunne lægge alle ting i Guds nådige hænder.

Hos smedens

Når man kommer fra Vester-Sottrup over Kasemosedam og går videre ind gennem Avnbøløsten og kommer midtvejs hen i byen, hvor vejen gaffelformet deler sig i to, står man pludselig overfor Avnbøl smedje, som gennem flere slægtled var i smedefamiliens eje. Her på den åbne plads lige inden for smedjen havde landsbyens grander i længst forsvundne tider under oldermandens førerskab kåret den smed, der for fremtiden skulle varetage landsbyens interesse i mangt og meget. Smeden kunne selv være oldermand, doktor og dyrlæge på samme tid. Han kunne kurere folk der var angrebet af gigt og årelade en hest. Han trak også i en snæver vending en smertende tand ud, så hans til tider gloende ildtang var et frygtet instrument.

Smeden gik for at være landsbyens og omegnens stærkeste og klogeste mand. Han fik stålsatte arme og jernhårde hænder af at arbejde med jern og stål til hverdag. Med stor snilde formede han på sin ambolt af det glødende jern hvad man havde bestilt hos ham. Satte han sin hjerne i blød og fantasien i sving og havde han desuden arvet nogle kunstneriske anlæg, var der næsten ingen grænser for hvad han kunne fremstille. Han lavede selv sine søm til hestesko, som næsten daglig skulle anvendes. Og var det både varmt og hårdt, så vænnede han sig til det. Han slog så gnisterne fløj for hans tunge hammer. Den gav genlyd ud over landsbyen. Skulle en bonde have nye ringe om hjulene på sin arbejdsvogn, måtte han selv trække blæsebælgen for smeden. Til tider havde bonden også sin karl med, som så skulle hjælpe smeden med forhammeren, mens smeden selv brugte lillehammeren til det samme stykke arbejde. Sådan slog han takten til. Til en sådan lejlighed måtte bonden selv medbringe trækul og jern. Det skulle helst være svensk jern, da det engelske ikke duede.

For at ingen af dem skulle omkomme under det strenge arbejde, havde bonden medbragt både øl og brød og rigeligt med brændevin. Det var blandt andet kotyme, at en ny le blev

slebet i brændevin, da den eller ikke blev god til at bide i det lange græs eller i det modne korn.

Smedens dag begyndte som regel allerede klokken fem eller en halv time senere, for der var meget at tage vare på, og tit mange heste at sko. Smeden fik så de gamle sko for nye, så han kunne lave søm af de gamle udslidte. Det var helt utroligt hvad en sådan bonde kunne forlange af ham, så han fik hele sin lange dag besat. Der var langjern og skær til plovene. dragelænker, stemmejern og båndknive, hængsler til porte og låsetøj til døre. Der var altid nok at tage fat på både ved ambolten, essen og filebænken.

Bønderne skulle i fællesskab lønne smeden og holde smedjen og hans hus vedlige. Efter gudtjenesten om søndagen bekendtgjorde man som regel ved trommeslag, at der skulle holdes stævne angående vedligeholdelse af smedens hus. Om foråret blev der sendt besked ud til samtlige klinepiger om at møde for at smøre ny klinelse på de af smedens mure, hvor klinelsen i løbet af vinteren var faldet af. Så vankede der gerne gode mellemmadder med øl og snaps til. Til pinse var hele huset sat i ordentlig stand.

Under fællesskabsordningen hørte også smedelandet. Bønderne skulle pløje, gøde og berede smedens mark. Herfor skulle smeden til gengæld istandsætte alt efter aftale. De skulle også hente brændsel i skoven og sand ved Ballebro. Overførsteren anviste hvert år træ til bøndernes private forbrug, og på omgang skulle en af dem levere smeden en stempelblok, som han skulle bruge til at stemple huller på.

Hvert år blev der holdt smedemøde. Denne komsammen skulle også gå på omgang, så alle smede i vid omkreds efterhånden kom på tur. Når tiden var inde blev en sendemand beordret afsted med indbydelsen.

Smedehjemmet bød den dag på suppe kogt på høns eller oksekød. Ovenpå fik man en fin og krydret peberrodssovs til stegen. Risengrøden var også en stående ret; man glemte ikke en lille klat hjemmekærnet smør dertil.

Var man godt mættet og herredsfogeden var kommet i godt

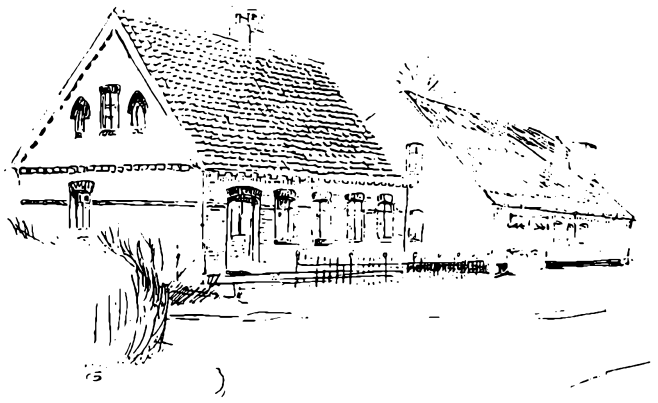

Smedehjemmet i Avnbøl gennem generationer

humør, gav han sig rigelig tid til at læse lavsartiklerne op, og man sludrede om smedens fællesanliggender. Førend man skiltes havde man endnu sat kold skinke, øl og brændevin til livs.

Jørgen Hansen Smed havde arvet smedeembedet dér på stedet efter sin far, Hans Jørgensen Smed, der for få år tilbage var død, godt 84 år gammel. Han havde næsten til det sidste kunnet hjælpe sønnen i den smedje, som også han havde overtaget efter sin far, Jørgen Hansen Smed, efter hans bortgang 1783.

Sønnen Hans havde han oplært i smedehåndværket, ligesom denne igen havde lært Jørgen Smed, som han i daglig tale kaldtes, at svinge hammeren, så ambolten slog gnister efter hvert hårdt slag.

Jørgen havde kæmpekræfter at tære på. Hans stoute skikkelse var kendt langt ud over sognets grænser, og skønt han havde haft den store sorg at miste sin første kone, Maren Rehoff fra Ullerupmark, efter 18 års lykkeligt ægteskab, kunne han hamle op med den stærkeste karl i hele Ullerup sogn.

De havde 5 børn. Den fjerde i rækken, Chresten, gik i faderens fodspor og ville også være smed som fædrene nu havde været det i flere slægtled. Født i 1822 var han nu en ungersvend på godt 20 år. Datteren Sophie Marie var som den ældste af børnene tidligt blevet enke efter Hans Christian Skovled. Sønnen Hans var, sørgeligt nok, også død. Marie Dorthe var blevet gift med Hans Christian Brodersen, og den yngste datter, Helene, som var faderens kæledægge, var endnu derhjemme.

Chresten havde et godt øje til den kun 16 årige Anna Marie Brodersen, som havde bedåret ham med sit levende og lyse smil, når hun havde bud ind i smedjen. Det skete engang imellem at Anna Marie kom for at hente den lille syvårige og lyslokkede Peter. Ved en sådan lejlighed havde han især lagt mærke til hvor kærligt Anna Marie behandlede hans langt yngre halvbror.

Helene og Peter kunne godt engang imellem stå på krigsfod med hinanden, især når Peter, efter Helenes mening, alt for ofte fik sin vilje. Det var der måske slet ikke noget mærkeligt ved. Peters mor, Frederica Charlotte, holdt jo særlig meget af ham. Han var hendes eneste barn. Og Rica, som hun kaldtes til daglig, var jo ikke rigtig mor til Peters halvsøskende, selv om hun havde påtaget sig en mors pligter dengang hun giftede sig med smeden året efter, at han var blevet enkemand. Frederica Charlotte var kommet til smedehjemmet som pige i huset og blev senere husholder. Og da hun var ferm på fingrene og forestod smedens hus på allerbedste måde, hvad var så naturligere end at smeden bad om hendes hånd og giftede sig med hende, da sørgeåret var omme. Frederica Charlotte havde fået en god opdragelse derhjemme i Adsbøl hos faderen, kådner Peter Lytzen og moderen, Anna Maria, født Staugård. De sidste trælse år under Maren Rehoffs sygdom havde Rica været pige i huset og taget sig af alt det nødvendige, for Maren lå for det meste i sengen eller sad til nød oppe i en stol så længe hun kunne. Den slemme tæring havde til slut gjort det af med hende.

Efter et årstid som husholder havde Rica og smeden henimod høsttid, nøjagtig den 27. juli 1832, så holdt de deres bryllup ved en stilfærdig festlighed i Ullerup gamle kirke, hvor pastor Oluf Meyer viede dem som rette ægtefolk at være for Gud og mennesker. Friderica Charlotte var da ni og tyve og et halvt år.

Det var jo langt fra let for smeden at gå alene med sine børn. Det var jo ikke alene pligterne i smedjen der kaldte, han havde jo også et stykke jord og kreaturer, der skulle ses til. Det var jo i en forgangen tid, hvor bønderne skiftedes til at forarbejde smedens tilliggender. Det gjorde de ikke mere. Nu måtte han selv se at få det hele passet. Men det var jo altid de andre, bønderne med deres heste, som først skulle til smedie, så kom hans eget i anden række. Han måtte nu ikke beklage sig, nu da Chresten var så dygtig til at hjælpe ham i smedjen.

Efter at Frederica Charlotte og Jørgen Hansen Smed havde været gift i knap 3 år fik de en søn. Han fødtes den 22. april 1835 og blev i dåben den 30. i samme måned kaldt Peter Hansen Schmidt. Som faddere til drengen stod Friderica Charlottes broder, Hans Lytzen fra Smøl, Friederich Friederichsen i Avnbøl, og Maria Rehoff fra Ullerupmark. Til denne festlige lejlighed havde Ricas to yngre brødre også indfundet sig. Christian Lytzen var bondemand i Skelde. Og den yngste i slægten, Peter, var gift i Århus. Desuden også moderen, Anna Maria Lytzen, født Hansen. Moderen var datter af afdøde Hans Staugaard og Sofie Frederica Charlotte Emanuel fra Bøjskovskov, efter hvem Rica var navngivet.

De havde haft en god og dejlig fest i smedehjemmet, hvor især Friederica Charlottes familie havde sluttet op om hjemmet og beundret hendes lille lyslokkede dreng, og de havde ønsket det bedste for ham og hans kære langt ud i fremtiden.

Det var jo ikke den eneste dag, hvor der var fest i smedehjemmet. Hverdagen kunne være hård nok med dens slid, møje og besværlighed. Det kunne til tider knibe med at holde humøret oppe for smeden, når bønderne og kådnerne drev vel

meget med betalingerne for det arbejde han havde udført for dem.

Friederica Charlotte var også dygtig til at føre regnskabet, men mangen konto kunne nok blive rigelig stor, og så gik det ud over smedefamiliens midler. Man skulle jo leve hver dag, og der skulle da også gerne være lidt tilovers til Mortensaften til at holde smedegilde for.

Chresten havde været ude i landsbyen for at indbyde forskellige kreditorer, bønder, håndværkere og landsbyens vise råd, så i de første aftentimer skulle der nok blive et livligt rykind. Friderica Charlotte havde gjort hvad hun kunne for at være klar til at modtage gæsterne. Hun havde bedt et par unge piger ude fra om at hjælpe sig med opvartningen. Mod sædvane var også konerne budt med til smedens fest denne aften.

Snedker Hans ude fra Skovmarken havde lovet at tage sin kæreste, Ane Marie, med. Hun var en af dem der skulle hjælpe smedemadammen med opvartningen, for det var forlængst sivet ud, at den unge snedker var blevet forlovet med en ferm pige oppe fra Jyllands hedeegne og nu var der en lejlighed til at lære hende nærmere at kende. Snedkeren var da hjemmehørende her og ham satte alle i hvert fald stor pris på. Så snart gæsterne begyndte at indfinde sig blev smedens store kobberkedel fyldt med vand og hængt op i en røgsværtet krog over kulilden ude i smedjen. Man havde bedt Chresten om at trække i blæsebælgen, så kedlen hurtigt kunne komme i kog. Forinden havde pigerne ude i køkkenet arrangeret kagerne på en række flade tallerkener og delt koppetøjet på det lange bord, der gik tværs igennem to stuer, så det hele stod parat, når alle havde indfundet sig.

Da alle gæster havde hilst på smeden og hans madamme og hinanden, satte man sig ved det veldækkede bord. Smeden satte sig for den ene bordende, men bød først alle hjertelig velkommen. Snakken gik allerede livligt. Den kraftige og varme, brune drik, som skænkedes af Madam Blå, var gjort ekstra stærk. Efter en eller flere kopper god kaffe fik man sig en

kaffepunch. Friederica Charlotte var kommet ind til dem fra køkkenet bærende på to store funklende karafler fyldt med perlende brændevin. Hun gik selv rundt første gang og fyldte hvert snapseglas, mens man sludrede fornøjeligt og var veltilpas.

Forinden Friederica Charlotte havde båret karaflerne ud fra køkkenet havde hun spurgt Ane Marie om hun ville bære dem ind? Det havde hun rent ud sagt nægtet at gøre.

– Er de dig for tunge? havde Friederica Charlotte spurgt hende.

– Nej, det er ikke grunden! svarede Ane Marie, og du må ikke tage mig det ilde op, når jeg nu vil forklare dig det! Guds ord siger: »Drik eder ikke fulde i vin, for vé dem, der årle jager efter drik og ud på natten jager efter vin, den tager forstanden bort, så vogt jer, at ikke jeres hjerte nogen tid besværes af svir og drik og timelige bekymringer, for de som øve sådanne ting kan ikke arve Guds rige,« sluttede Ane Marie. Friederica Charlotte havde set helt uforstående hen på hende uden protest. Så var hun gået ind til gæsterne med de våde varer.

Selv familiens yngste måtte yde sit bidrag ved smedegildet. På omgang kradsede han gæsternes langhalsede piber ud, men han overlod til storebror Chresten at stoppe dem med frisk tobak. Peter vidste, at det gav godt med klingende mønt og han indkasserede også virkelig en god drikkeskilling.

Da gæsterne senere på aftenen blev mere og mede støjende og drikkevarerne var steget folk til hovederne, havde Friederica Charlotte sørget for at han blev puttet i seng.

Klokken var godt ni da man rejste sig fra bordet. Den ene efter den anden forsvandt ud for at få sine lunger fyldt med en sundere og friskere aftenluft. Månen stod højt på himlen og lyste over den ellers så fredelige by.

Indenfor havde Friederica Charlotte og pigerne meget travlt med at dække bordet pæny. Tre store kobberfade blev båret ind med hver sin gås på. Efter at de var indfanget i smedens hønsehus nogle dage i forvejen, var de blevet slagtet, ruppet og

hængt op på udhusets mur. Nu lå de brunt stegte og glinsende af fedt og så helt appetitvækkende ud.

Efter at have sundet sig lidt udenfor, vendte selskabet tilbage til stuerne og man lod maden vederfares al retfærdighed. Man spøgte og lo og snakkede løs om hvad der var hændt i hjembyen og dens nære opland i den allerseneste tid. Fødsler, bryllupper og dødsfald var emner man debatterede livligt. En havde ganske fornylig været i staden og dér spurgt en hel del nyt. Og var der ingen nyheder mere opfriskede man en gammel morsom historie om dette eller hint og inden man ret fik set sig om var klokken allerede mange; omsider var alle mætte og den værste tørst slukket. Man sagde tak for mad til Frederica Charlotte og smeden, der havde rejst sig. Gæsterne var alle klar over hvad der nu forestod.

Jørgen Smed var ikke mere omtåget end at han nok kunne finde sine regninger frem fra skuffen. Nu ville han igang med opgøret overfor hver enkelt af sine skyldnere. Han indkasserede efterhånden den ene rigsdaler efter den anden og lagde dem i en solid lædertaske. Det var betaling for udlæg han havde gjort ved kontante indkøb af forbrugte materialer plus et beskedent tillæg for udførelsen af arbejdet af den ene eller anden art, også for kul og jern. Desuden måtte man nu betale for nyt arbejde som var udført.

Således havde smeden udlagt ikke så lidt for snedker Hans i Skovmarken til det nye hus derude. Der var hængsler og beslag til døre og vinduer, nøgler, søm og vinkeljern og en del andet. Så det var et temmelig stort tilgodehavende, smeden havde oparbejdet sig.

Hans i Skovmarken betalte straks det hele. Han skulle ikke være nogen noget skyldig. Ellers var det sløjt nok med hvad smeden den aften fik ind. De fleste bad om henstand, nogle betalte en rate af regningen og lod så Jørgen Smed vente med resten til en anden god gang.

Endnu var der adskilligt der skulle gennemdrøftes inden man var på det rene med hvad der i den nærmeste fremtid kunne tiltrænge at blive istandsat. Diskussionerne trak ud til

hen på de små timer. Og da man endelig kunne slutte opgøret, gik bedstefar Nicolaisen i gang med sin viol og fremtrylede en gammeldags og kendt valsemelodi, mens han vuggende stod og svang buen hen over violingstrengene. Hans dybe basstemme fik alle til at vågne op igen, og skønt hans stemme var blevet noget ru af den lidt for rigelige brændevin, sang han så det gjaldede langt ud i natten fra det altid urolige smedehus.

Først hen på morgenstunden var alle blevet trætte af dansens tummel. Ør i hovedet efter nattens samlede begivenheder fandt man omsider vejen hjemad.

Solen beredte sig på en ny dag og gled langsomt og forsigtigt højere op over horisonten. Dens lysende kugle stod endnu kun lavt over Als. Det var heldigvis søndag, så de fleste tog det hele med ro.

Gråsten slot

Hans Snedker holder bryllup

Snedker Hans i Skovmarken havde fået lov til af sin bror Jacob at måtte holde sit bryllup derhjemme på gården ved skoven. Til den tid ville hans eget hus nok stå færdigt; indtil da måtte de blive derhjemme på gården, hvor Jacob og hans kone Syndet gæstfrit havde taget imod ham og Ane Marie.

Syndet Nissen var datter af inderste Nis Matzen og hustru Anne Marie, født Lauritzen i Størtum.

Nu havde begge to brødre, sammen med Jørgen Smed, i et stykke tid arbejdet på Gråsten slot. Derved var Hans' eget husbyggeri blevet en del forsinket.

Hertug Christian August havde påbegyndt et større stykke byggearbejde på den gamle hovedbygningsplads, netop hvor den lange gang forbinder de to fløjes hovedbygninger. I midten ville hertugen have opført et helt nyt og højt trefagt hus. Det skulle have et temmelig fladt tag, der så skulle krones af et kuppelformet spir.

Dette store stykke arbejde ville tage sin tid, og for ikke at spilde tiden med at rejse frem og tilbage blev håndværkerne dér ugen over og kom kun hjem sent hver lørdag for at blive derhjemme søndagen over. Tidligt mandag morgen tog de så fat pånyt. Jacob havde arbejdet der i længere tid og havde nu også taget sin bror med, for at det store arbejde engang kunne afsluttes. Der var jo mange gode gedigne og brugbare rigsdalere at hente hjem fra kurfyrstens pengekasse. Det var tilmed et interessant sted at arbejde.

Kong Christian den ottende af Danmark havde i 1815 giftet sig med hertugen af Augustenborgs søster Caroline Amalie, med hvem kongen levede i et lykkeligt ægteskab. Caroline Amalie havde nær tilknytning til kredsen omkring Grundtvig og viede børneforsorgen en stor del af sin tid. Selv forblev hun barnløs.

Arbejdet på Gråsten slot var kommet snedker Hans meget belejligt. Nok havde han en del sparepenge i behold, men når han nu skulle have bryllup ville det jo også koste en del.

Og meget var der gået med til huset. Han kunne ikke helt sige sig fri for at være lidt stolt af det. Når han kom fra skoven og gik ad en forholdsvis ny sti, som de selv havde trampet til langs med hækken, så han med fryd i sit sind huset i det fjerne. De mange rytterknægte sad over tværs på det nylagte tag fra vest mod øst i en lige række. Den hvidkalkede mur skinnede gennem hækken længe før han nærmede sig helt. Der er to forstuer i huset. Hovedindgangen vender imod nord, ud mod en ganske smal forhave med en stentrappe i midten op imod døren. En solid stensætning kanter forhaven i hele dens længde. Går man omkring østgavlen kommer man om til døren på sydsiden, der vender ud imod haven. Dørene sidder midtvejs i huset, og forstuerne adskiller to rum til hver sin side. Kommer man ind ad døren på solsiden og går til venstre, kommer man ind i »æ dørns« og går man til højre er man straks i »æ pissel«. Dagligstuen er indrettet med alkover ved indervæggen. For enden af den ene alkove kommer man ud i køkkenet. Det er temmelig stort og godt indrettet med røgfang og hvad der til hører. Et stykke oppe over ildstedet er der indmuret en tværstang i røgfanget. Her er der en fin plads til krogen, hvori gryderne skal hænge. Alting ser ud til at være moderne og praktisk indrettet. Bag det nylakerede køkkenbord står en bred og rummelig slagbænk. Taburetter og talerkenrække udgør resten af køkkenbohavet. Oppe i loftet er der spændt en rem ud, ikke langt fra ildstedet, hvor der hænger nogle træsleve, der ser ud til at være nyskårne.

Fra »æ dørnsk« var der, endnu i hvert fald, en fri udsigt mod syd over mod tavlede marker og levende hegn, som kunne fryde øjet hver gang man så ud gennem de små ruder i vinduerne. Hvad haven, »æ kålgård«, angik, måtte Ane Marie til foråret se at få den anlagt, som hun nu syntes om det. Det var hendes domæne.

Tiden nærmede sig bryllupsdagen, men først måtte man igennem forfestlighederne. Ane Marie, Syndet, og deres fælles svigermor, havde haft hænderne fulde i lang tid. De havde

slagtet, renset tarme og lavet medister og lungebånd i lange baner. Og hvad man ikke skulle bruge lige med det samme, var lagt i saltlage i det store kar. Man havde bagt kager i mængde og brygget øl, så ingen skulle tørste lige straks.

Chrestens til smedens havde lånt en hoppe, lagt sadel og hovedlav på den og var redet byen og omegnen rundt for at indbyde bryllupsgæsterne. Den ridevante hest var i forvejen oplært til at blive stående uden for huset eller på gårdspladsen, mens bydesvenden i en fart fandt ind i »æ dørnsk« (dagligstuen) for at aflevere sit bud. Han var i sort, høj silkehat og iført hvide bukser og nye langskaftede, sorte støvler, som brudeparret havde skænket ham. Chresten hilste de tilstedeværende med ordene: ,

– Godaw, å Guds fred! her æ nower a æ folk, hvor æ di anner? Og først når hele gårdens indvånere var tilstede fortsatte han:

– Æ skull' hejls frå Hans snedker å sin kjærest, om I vil væe så goi å kom te kost æ daw åt daw, å kom å følle mæ te kirk, derette kom med hjem å få lidt te onnen. Æ piche må gå for ve æ brui, æ ka'l må ri ä en hest.«

Chresten skjulte af og til sin hat, for dér var hele remsen indsyet. Han måtte jo ikke glemme et ord.

Når bydesvenden havde været hele den lange tur rundt måtte han hjælpe til i bryllupshuset. Det gamle, men rummelige værksted skulle tages i brug sammen med loen, da de lå ved siden af hinanden. Husets lagener kunne langt fra slå til for at afdække de værste skavanker i siderne og til loftet over loen. De manglende lagener og tæpper havde man lånt sig tilrette med. De blev medbragt af de piger, som skulle sy himmel over loen og afklæde det øvrige, så det blev nogenlunde rent og lunt at sidde under måltiderne. Fra værkstedet var brædder, håndværkstøj og høvlbænken sat ud i vognporten. Og alt det gamle spindelvæv var fjernet fra loft, vægge og vinduer. Adskillige fjæl var tømret sammen til borde og bænke og fyldte nu op midt på det stampede lergulv både i værksted og lo.

Da alt var klappet og klar dækkede pigerne bordene med lange, hjemmevævede drejlsduge, omdelte det lånte dækketøj ligeligt på alle borde, så der hverken savnedes kopper, flødekander, sukkerskåle eller stopfyldte kagetallerkener nogen steder. Og da Chresten havde forvisset sig om, at alt var som det skulle være, afventede man de første gæster.

Efterårets første barske storme havde rusket slemt i træernes og buskenes blade, så kun enkelte gulnede hang fast ved grenene og spærrede ganske lidt for udsigten gennem hegnet, der snoede sig som orme langs den krummende markvej ind til skovhjemmet. Skoven lå nøgen og trist i baggrunden og beredte sig på vinterens komme. Der var sus og brus over feltet, når stormen hylede sin melankolske og hæse melodi. Skønt her i det sydøstlige hjørne var man alligevel så temmelig beskyttet, fordi man lå i læ. De lange, spændstige stammer tog godt af for blæsten og brød den voldsomme fremfærd. Den var langt værre ude hvor der var frit. Utallige nedblæste grene var dog i løbet af efteråret blevet samlet op og bjerget hjem og var nu hugget til kvas og pindebrænde. De store stykker var der god brug for i disse dage. En stor dynge stod stablet op ved udhusets nordvestlige hjørne og spærrede ganske for udsigten til den side. Det tørre kvas gjorde fyldest i limovnen derinde i værkstedet, endskønt der tit måtte ses til den og fyldes op pånyt. Og så var varmen fra limovnen langt fra tilfredsstillende. Det hjalp at det var så mildt i vejret endnu, frosten var heldigvis, udeblevet. Det skulle hjælpe med en varm kop kaffe, så man ventede længselsfuldt efter de første gæster.

Snart hørte man også en temmelig højlydt vognrummel nærme sig, og brud og brudgom beredte sig på at modtage de første af deres gæster. Klædte i mørkt, groft vadmelstøj med store halstørklæder om hals og hoved, blev de budt vedkommen en for en, mens de afleverede deres skænk. Gaven bestod som regel af en flæskebørste eller skinke, som brudeparrets svigermor smilende tog imod og lod besørge videre til spisekammerets overfyldte hylder. Man havde levnet en temmelig

bred og lang hylde til ovennævnte formål. Man havde ikke blot for skik at skænke børster og flæskesider; man kom med kurve fyldte med pølser, æg, slagtede høns, ænder, kalkuner og gæs i sådanne mængder, at brudefolkene til en tid ikke vidste deres levende råd, hvor det altsammen foreløbigt kunne gemmes hen. For hele huset var nu overfyldt med mennesker, i værksted, lo, køkken og stuer. Et næsten uigennemtrængeligt virvar.

Det hjalp først, da de fleste var placeret ved bordene, efter megen hilsen, bukken og skubben sig tilrette.

Kaffen smagte vidunderlig og gjorde underværker med hensyn til varme i krop og ben. Knægten, der skulle fyre i limovnen, tog det lidt mere med ro. Han benyttede en bagdør som nødudgang for at hente nye forsyninger ind af det tørre brænde.

Pludselig hørtes der sang ude fra gårdspladsen. En af de ankomne gæster havde taget violen med, og da han var færdig med kaffen havde han rejst sig, munter og veltilpas, havde stemt instrumentet og lod nu sin dybe stemme gennemtrænge huset. Snart sang andre karle og piger med så kaffekoppernes klirren mod underkopperne helt druknede i sangdystens vuggende ynde:

»Lad andre kjøre med halm og hø,
og tørv og sække til mølle,
jeg kjører kun med min fæstmø,
som vil mig gennem livet følge.
De røde roser og de øjne blå,
de skønne pigebørn jeg elske må,
helst når jeg får den jeg vil ha',
så er det lysteligt at leve.«

Vi kjøre os i den grønne lund
når sommerdagene kvælde,
hvor tit jeg dér kysser hendes mund,
kan kukkeren jer fortælle ... osv.

Men når fra kirken vi kjøre ska'
til høst – I knaldet skal høre,
så har jeg fået den, jeg vil ha',
og I til Vandsbæk kan kjøre.
De røde roser og de øjne blå,
de skønne pigebørn jeg elske må,
helst når jeg får den jeg vil ha',
så er det lysteligt at leve.«

Bænke og borde blev stablet oven på hinanden hen mod den vestre sideende, så der var nogenlunde plads til at svinge sig rundt på, og inden man så sig om var der ti dansende par, der svang sig i en fejende dans hen over gulvet. Denne gang var det til en lystig vise af slesvigernes gode ven, studenten Carl Ploug, der blev spillet. Man sang så det rungede over mod skoven:

»På søndag aften kommer hun
til dansen ganske vidst,
da skal en kort, lyksalig stund
erstatte mangen trist.
Er ugens slid end nok så slemt,
og fulgt af vrøvl og had,
på søndag aften alt er glemt,
og jeg er kisteglad!

Vor by har skjønne piger nok
som gerne danse vil,
men der er i den hele flok
kun én min hu står til.
De andre véd, de kjønne er,
hun ene véd det ej,
på søndag aften vælges der,
og hende vælger jeg.

Så flyve vi med fryd'fuldt sind
afsted i dansens ring,
jeg ser i hendes øjne ind,
men ellers ingen ting.
De andres skæmt mig rører ej,
jeg ænser er, de ler,
på søndag aften danser jeg
bestemt med ingen fler'.

Og når så dansen er forbi,
vi sky de andres fjed
og følges ad en ensom sti
langs mølledammens bred;
kun himlens stjerner på os se,
og bølgen lytter stil',
på søndag aften – ja, måske!
hvis jeg får mod dertil.«

Sådan tænkte Chresten også, da han optaget af visens elskovssødme svang Anna Maria Brodersen rundt i dansen mellem de andre.

Hvad kaffen ikke havde givet af varme, det fik man nu her under danseturen. De måtte skiftes til, der blev ikke plads til alle på én gang. I en sindig vals kunne også de ældre og de der var kommet højere op i årene, være med. Men da man senere gik over i en hujende galop, måtte de gamle sige stop og veg pladsen for de unge i laget. Man morede sig godt, så det så ud til, enten man trippede sagte rundt eller om svenden svang sin pigelil, så benene knap ville følge med. Og man kunne blive ved; der var jo ikke så tit lejlighed dertil. Så den ene dans afløste den anden og det ene par det andet, indtil Chresten til smedens pludselig stod midt på gulvet og skaffede sig ørenlyd ved at klappe i hænderne:

– Nu må I holde inde, for bordene skal dækkes igen!

– Må vi ikke nok få en rask reel til? spurgte en ungersvend, der stod med sin pige i armen.

Efter at man havde danset ud blev borde og bænke atter sat på plads af rappe hænder. Rent papir blev lagt på pladerne og man dækkede op i en fart, mens de fleste passiarede med hinanden, hvor pladsen tillod at stå i ventetiden.

Ivrige piger kom travende med flæsk og skinke, hjemmebagt hvedebrød og friskkævnet bondesmør, som blev bragt ind fra køkkenet. En herlig duft bredte sig overalt. Alle trætte og udasede, unge som ældre, livede op påny, for man tog godt for sig af de lækre sager man bød på, og snakken gik livligt mand og mand imellem. Alle kendte jo hinanden og man vekslede ord og smil uden bagtanker med de damer, man havde danset med forhen, og man tænkte vist kun på at få begyndt påny. Efter at alle var mætte var der villige hænder nok til at rydde op, og så begyndte dansen atter, og man endte først henad morgenstunden, for dog at få lidt søvn inden dagens arbejde kaldte på een.

Ved en sådan lejlighed var der ingen, heller ikke herskabet, som tog det alt for nøje. Smedens Chresten havde, så ofte tiden tillod det, danset med den sekstenårige Anna Marie Brodersen. Han havde lét og moret sig, og hun havde gengældt hans smil. Også han trængte til nogle timers hvile inden han skulle svinge hammeren i Avnbøl gamle smedje påny.

Selve bryllupsdagen var fastsat til den syttende november. Det ville blive en travl dag for de mange, som havde fået indbydelsen. Man måtte tidligt på benene for først at tilfredsstille dyrene rundt om på gårdene. Alt for godt udsovet efter førstedagsfestlighederne havde alle jo ikke fået.

Brudesmykkersken var den første der indfaldt sig. Det var Friderica Charlotte til smedens. Som brudgomsfølger skulle snedker Jacob fungere. Snart var hele gården fuld af vogne fyldte med bryllupsgæster, unge og ældre imellem hinanden. Flere unge mænd fra nabolaget og videre ud, var ridende, andre til fods. Festklædte var de alle. Mændene i lange, mørke og tykke vadmelstrøjer med benklæder passende dertil og tykke, hjemmestrikkede grå eller sorte strømper. De ridende kar-

le bar lange, sorte, blankpudsede læderstøvler og var forsynede med en bredskygget hat og et stort uldent halstørklæde. Pigerne og de gifte koner adskilte sig ikke meget i klædedragten. Mørke, hjemmevævede, lange og vide kjoler, der næsten altid skjulte fødderne, er et særkende for den ærbare kvinde. Over skuldrene bærer hun som regel et stort, hjemmegjort sjal. De lange, hjemmestrikkede, uldne strømper var dejligt varme. Læderskoene kom ikke på til enhver lille lejlighed, men kun i festlig anledning som denne her. Store jyllandstræsko var det daglige fodtøj både hellig og søgn.

Vogn efter vogn var nu rullet frem, så der næppe var megen plads tilovers til at vende på.

Mens gæsterne samlede sig inde i stuerne var man parat til at servere en solid kold frokost ude i det gamle snedkerværksted. Grovbrød og sigtekage med steg og skinke og hjemmebrygget øl dertil. Ravgult, hjemmekærnet smør var sat op i top på skinnende glasskåle. Salt- og peberdåser lå i håndgjorte, bordene. Grovskåret tobak til pibestopningen lå i håndgjorte, små tønder pyntede med brudeparrets navnetræk på sidefladerne. Kaffekanderne dampede lystigt og en livfig duft af nybrændte bønner spredte hygge og velvære, mens sindene fyldtes af højtid og fest.

Som man sad bedst var det tid at drage til kirke. Ude i gården og på den tilstødende græsmark var Chresten Smed ifærd med at arrangere vogntoget. Forrest i rækken af vognene blev musikanterne placeret. Blandt brudepigerne kunne man genkende den altid smilende Anna Marie Brodersen. Brudepigerne sad i den næste vogn. Så fulgte brudens vogn med Chresten Smed på bukken med høj silkehat, sort knappet trøje og hvide benklæder. Brudens kjole var lang og enkel i ribslignende, uldent stof med slør. Hendes naturlige mildhed var afløst af et alvorligt grublende ansigtstræk. Tænksom og forventningsfuld afventede hun hvad der snart skulle ske.

Ved sin side har hun Frederica Charlotte, feststemt og munter som altid, og med et stort sort sjal, lidt skødesløst hængt omkring skuldrene, over hendes mørke overtøj.

Lidt bagefter følger vognen med brudgommen, den unge, glade Hans Snedker; han har sin bror Jacob og sin mor med sig i vognen.

Til tonerne af en morsom og rask gildevise sætter bryllupstoget sig langsomt i bevægelse, efter at hestene utålmodigt har ventet på startsignalet.

Efterårsblæsten havde forlængst taget stadsen af buske og træer, som stod i hegn og hæk, så den lerede, men frugtbare sundevedske bundmorænejord og plovfurernes lange lige rækker skinnede kraftigt igennem. Græsmarkerne stod vissenbrune og afædte. Hvor markens blomst, som få måneder i forvejen havde stået i fuldt flor, var visnet bort og døet hen. Livet var forkrænkeligt, dog ifølge naturens uudgrundelige lov ville alt live op påny når vinteren var overstået og solen havde fået ny magt. Nu var det kun gårdene og husene de måtte forbi, som vidnede om livstegn. Træerne omkring husene stod i grupper og baskede hjælpeløse for vinden frem og tilbage, frem og tilbage, som en vugge, hvis gænger holdtes i stadig gang. De nøgne grene formåede ikke at give synderlig ly, sådan som de plejede at gøre det, når løvet som et sart gevandt sluttede sig tæt om dem. Over gamle, mosgroede tage havde en harve lagt sig, så rusk og blæst ikke så let fik bugt med et skrøbeligt sted. Skorstenspibernes spinkle røgfaner forsvandt hastigt i vindretningen. Haverne omkring huse og gårde var velholdte og så alle ud til at være efterårsgravede. I kålgårdene stod mørkegrønne kålplanter og småsnakkede om jul og nytår alt imens de nikkede og skubbede til hinanden ved vindens uberegnelige kast. Stedsegrønne beplantninger oplivede øjet og rækker af opadstræbende porrer og småbede med grøn persille var næsten det eneste der endnu åndede af den slags havesager. Der var nok at iagttage langs hele vejen ind mod kirken i den østlige del af sognet.

Kirken, som de stilede hen imod, skulle ifølge et gammelt sagn ikke have været opført dér, hvor den kom til at ligge. Den skulle være placeret mere centralt i sognet, ude vestpå ved Brosbøl, hvor man for mange hundrede år tilbage var be-

gyndt at køre sten til. I nattens mulm og mørke blev stenene på mystisk vis flyttet hen på den lille høj midt i Ullerup by, hvor kirken også kom til at ligge. Til værn omkring kirken byggede man senere en ringmur om hele kirkegården. Klokkehuset af træ står lidt vest for selve gudshuset. Skib og kor opførtes af rå kamp med hjørner af kranitkvadre. Man murede alterbordet af munkesten og prydede det med de i relief udskårne alterbilleder, forestillende nadveren, korsfæstelsen og opstandelsen. Over korbuens hvælving lægger man straks mærke til et af de skønne krucifikser, hvoraf kirken ejer to. Sandstensdøbefonten står midt for i det store kor. Prædikestolen stammer tilbage fra 1578 og er smuk og værdifuld, udført i egetræ og prydet med bibelske indskrifter og ornamenter.

Den største og ældste af kirkens to klokker har en usædvanlig historie bag sig. Førend den nåede til Ullerup hang den i en kirke på øen Nordstrand. Den store stormflod, som fandt sted i 1634, ødelagde kirken, så man seks år senere kunne købe klokken i Husum for 800 mark. På en vogn med 18 heste spændt for kørte man derefter klokken til Ullerup, hvor den sammen med en mindre klokke har runget og kaldt sammen på sognets indvånere.

Alt dette vidner om forfædrenes omsorg for og kælighed til deres kirke, her hvor gudsånden har sin bolig, og hvor generation efter generation og slægt efter slægt af sognets beboere samledes i glæde og sorg gennem de forløbne århundreder, for at høre gudsordet forkyndt søndag efter søndag, til jul, påske og pinse.

Trofast og udholdende stod gudstjeneren i præstens skikkelse søndag efter søndag og kaldte menigheden til bod og omvendelse og forvaltede sakramenterne og uddelte brødet og vinen med ordet om syndernes forladelse i Vorherres Jesu Kristi navn, og så mange som tog imod det, kun for dem blev det til liv og salighed.

I dette gudshus tog Gud imod de spæde små og indlemmede dem i sin levende menighed ved dåben, for at de skulle leve deres liv i samliv med ham, som gav dem livet. Senere

hen i opvæksten, når børnene var blevet underviste i Jesu Kristi lære, stod de der igen for at bekræfte deres tilhørsforhold med deres eget »ja!«

Og her i samme kirke blev par efter par viede til at følges ad livet igennem i trofasthed imod hinanden og imod Gud, som velsignede deres ægtepagt, for at de selv kunne gå ud i hverdagen for at være en velsignelse, hvor end de træder, så også deres fælles hjem kunne helliges derved. For kun derigennem opnås den sande og fulde lykke.

Og når til slut jordelivet var endt, fik de sørgende efterladte i dette hus trøst og mod til at leve livet videre trods sorgen og savnet af deres kære bortgangne.

Her i kirkens skygge og umiddelbare nærhed hviler alle de bortdragne slægter deres møre ben efter jordelivets møje og besvær. Mødre begræder derude deres alt for tidligt borttagne børn, og børnene sørger over tabet af deres kære mor og far. Datteren mistede måske en kær ven eller mand og sønnen sin dybtsavnede hustru og mor. Hver og en fandt trøsten ved at pleje det gravsted, som gemmer deres kære, og det kvægende vand, man eftertænksomt øste ud over blomster og grønt, blev blandet med salte tårer. Død og sorg gik jo ingens dør forbi. Sådan var det forhen, og sådan bliver det ud i al fremtid, indtil jord og himmel engang skal forgå.

For mange, som forhen sad i mørket, blev kirkens herre det lys, som kom til at skinne for dem under jordevandringen. Han løste deres problemer og vanskeligheder, så de ikke var bange for mørket omkring dem, enten det så var ensomheden, uvisheden, savnet, lidelsen eller dødens mørke, de før måtte grue for. Det blev aldrig så mørkt, at ikke Herren til Guds ære kunne lyse op og helt fortrænge det mørke tungsind, som lurede bag truende uvejrsskyer. De kunne synge med Luther: »Og tage de vort liv, gods, ære, barn og viv – Guds rige vi beholde«. Gik sorgen end på, Guds kærlighed lyste op, så sjælens attrå altid kunne husvales i hans kærligheds vidunder. Hvad nød er der, hvor han er nær, for når vi blot i nåden står, uforsagt ihvor det går.

Alle disse tanker jog igennem Ane Maries hoved på vej mod gudshuset, indtil hun nåede frem til alteret, så fik hun andet at tænke på, for hos hende stod Hans, lykkelig som et barn, der lige er ved at modtage en god gave.

Pastor Meyer stod lige overfor dem og bød dem foreløbig sætte sig på stolen, mens den første salme blev sunget. Orglets toner nåede snart alles øren, og for så vidt man kunne synge sang brudefølget med på salmen:

Jeg véd en blomst så favr og fin,
dens duft gør hjerter glade,
dens saft er som den klare vin,
så liflig fin,
som rosens er dens blade!

Den favre blomst er kærlighed,
et kunstværk af Guds finger,
den vokser op før støv det véd
i lønlighed
til dejlig den udspringer!

Den vokser vildt dog kun på jord,
undtagen i Guds eden,
kun dér ved livets flod den gror
og står i flor
med duft af evigheden!

Ved brudeblus i Jesu navn
dog gode råd vi finde,
thi paradis er i hans favn,
sin fødestavn
skal blomsten atter vinde!

Velsignelsen af Jesu mund,
hvor kærlighed er inde,

omplantet i en salig stund
på hellig grund
den blomst hos mand og kvinde!

De to da vorder ét pány
ved kærligheds vidunder,
som kun forklares over sky,
hvor lysets by
på kærlighed sig grunder!

Da salmens sidste tone var døet hen, havde Ane Marie og Hans snedker rejst sig op og var gået op mod alterskranken.

Præsten talte til dem om livet de nu skulle begynde sammen i troskab og lydighed mod Guds bud og i kærlighed imod hinanden og til det hjem de stiftede sammen. Han undlod ikke at formane dem til daglig at tjene hverandre i småt som i stort og hjælpe hinanden til at stride troens gode strid for tilsidst at måtte fuldkomme løbet og bevare troen. Det vil vi også hjælpe hverandre med her i menigheden og beder om, at I aldrig lader gro græs på jeres kirkesti, men så vidt det lader sig gøre så hellighold hver søndag ved at samles med Guds menighed her i hans hus. Præsten citerede Grundtvigs salme:

Guds husets dør er i vor dåb,
hvem derad til indgange,
ham møder herlighedens håb
og paradisets sange,
thi Herren vidner: Her er jeg,
Guds-husets dør, den rette vej
til himlens højelofte!

Da præsten havde endt sin prædiken gik han over til at foretage den hellige handling og udtalte i overensstemmelse med vielsesritualet:

– Det er ikke godt for mennesket at være ene; derfor vil jeg

gøre ham en medhjælp, som kan være hos ham. Da lod Herren vor Gud mennesket falde i en dyb søvn, og Gud tog et ribben ud af ham og gjorde en kvinde deraf og ledte hende hen til ham. Jeg tilspørger derfor dig, Hans Philipsen, vil du have Ane Marie Hansesdatter, som står hos dig, til din ægtehustru?

Snedker Hans' svarede et tydeligt og klart »ja!«

Derefter tilspurgte præsten bruden:

– Vil du, Ane Marie Hansesdatter, have Hans Philipsen, som står hos dig, til din mand?

Da hendes »ja!« også havde lydt så hele følget hørte det, henvendte præsten sig til begge:

– Efterdi I nu har givet hinanden hånd derpå kan jeg i Herren vor Guds navn erklære jer for rette ægtefolk at være. Hvad Gud har sammenføjet, må mennesker ikke skille ad, så hør nu hvad Paulus skriver til eferne i det 5. kapitel fra vers 20: Sig Gud og Faderen tak for alle ting i vor Herre Jesu Kristi navn og underordner jer under hinanden i Kristi frygt. Hustruerne skal underordne sig deres mænd som under Herren, thi en mand er sin hustrus hoved, ligesom også Kristus er menighedens hoved. Han er sit legemes frelser. Dog, ligesom menigheden underordner sig Kristus, således skal også hustruerne underordne sig deres mænd i alle ting! I mænd! elsk jeres hustruer, ligesom også Kristus elskede menigheden og hengav sig selv for den, for at han kunne hellige den, idet han renseede den ved vandbadet med et ord, for at han selv kunne fremstille menigheden for sig som herlig, uden plet eller rynke eller noget deslige, men for at den måtte være hellig og ulastelig.

Således er mændene skyldige at elske deres hustruer som deres egne legemer; den som elsker sin egen hustru, elsker sig selv. Ingen har jo nogensinde hadet sit eget kød, men han nærer og plejer det, ligesom også Kristus menigheden. Thi vi er lemmer på hans legeme. Derfor skal et menneske forlade sin fader og moder og holde fast ved sin hustru, og de skal være ét kød. Denne hemmelighed er stor – jeg sigter nemlig til

Kristus og til menigheden. Dog, også I skal elske hver især sin egen hustru som sig selv, men hustruen have æresfrygt for manden.

Efter at præsten havde bedt for brudeparret sang man til melodien: »Af højheden oprunden er« følgende to vers af fru Boyes bryllupssalme:

»Du ledte frem, al godheds Gud,
til første mand den første brud
i paradisets gange;
de lagde glade hånd i hånd,
til enhed vied' dem din ånd
i kor af englesange,
kærlig, livlig
skabtes kvinde til mandinde,
til med blide
bly at stå ved mandens side!

O, hør os, alle slægters Gud,
velsign den brudgom og hans brud,
som her for dig fremtræde!
Giv bryllupssalmen efterklang
af paradisets englesang
til ægteparrets glæde!
Din hånd, din ånd
kærlig bøje, sammenføje
og forbinde
dannemand og dannekvinde!«

Så var vielsen forbi og man belavede sig på at tage hjemefter.

Men forinden måtte man i en bestemt orden op omkring altret, hvor man i venstre side lagde sit offer til præsten og gik videre bag om altret, så man ved at gå tilbage kunne lægge en offergave til degnen på modsatte side. Udenfor ventede man til både præst og degn havde lykønsket brudeparret og

den nærmeste familie. Nu var alle heste og mennesker med opsatte på at komme hjem i en fart. Ad lige vej gik det i trav; gik det opad, sagtnedes farten igen; humøret var det bedste i lange tider, for i bryllupshuset, det vidste alle, var man ventet med længsel og på det hjerteligste velkommen.

Ude i hjemmet ved skovbrynet var der ovenud travlt med at forberede alt til hjemkomsten af brudefolkene og deres gæster. Kogekonen og hendes piger havde meget at se til, og dog måtte hun se at blive færdig til brudefølget igen nåede hjem. En mægtig stor grydefuld suppe var over ilden og mens den blev færdig dækkede pigerne bord både i værksted og lo. Den ældste af pigerne havde fået opsyn med, at alt blev sat hen hvor det skulle. Der var ingen tid til at drive og snakke, det måtte man vente med til den største travlhed var ovre. Nu kunne det ikke vare længe inden de ville kunne være her. En af de travleste piger havde stået og lyttet et øjeblik for at puste lidt ud, da var det som om hun havde opfanget svage lyde af musik østerfra, skønt vinden bar bort. Og rigtig, det kom nærmere næste gang hun stak hovedet udenfor. Snart svingede brudeparrets vogn op foran hoveddøren. Hjemad havde de kørt i samme vogn. Musikerne tog opstilling på gårdspladsen og med klingende fanfarer hilste de alle efterfølgende vogne i brudekartegen velkommen til. Brud og brudgom stod sammen i stuehusdøren og tog imod gæsternes lykønskninger med glædestrålende blikke.

Chresten til smedens var allerede i fuld aktivitet som skaffer. Og efter at han havde forvisset sig om at alt var i orden, bordene dækkede og maden for så vidt klar, måtte han i gang med den svære opgave at få gæsterne placeret som det hørte sig til. Han bad brudefolkene tage plads for bordenden af det længste ord. Frederica Charlotte fik som brudesmykker pladsen til højre og snedker Jacob som brudgomsfører til venstre næst efter brudeparret. For modsatte bordende kom pastor Oluf Meyer med frue til at sidde. Endvidere sås lærer C. A. Nielsen og Jørgen Smed ved samme bord, foruden nære familiemedlemmer og fjernere slægtninge.

Langt om længe var alle placerede efter stand, alder, herkomst og hartkorn.

Suppen var på kogepunktet i den store gryde, og pigerne stod parate til at bære den ind i de mange massive terriner, som krokonen havde måttet undvære. Kogekonen øste selv op og formanede samtidig pigerne til at passe godt på, når de skulle passere dørtrinene, for ikke at spilde den kostbare væske. Chresten Smed anviste pigerne hvor de kunne slippe de varmende terriner.

Alle sad andægtige da pastor Oluf Meyer bad bordbønnen med gravalvorlig mine, og snart nød alle den klare, varme suppe med de lækreste kødboller og store risklumper, efter den kolde novemberkøretur. Megen snak var der ikke, kun en dæmpet hvisken hist og her; den værste appetit skulle først stilles.

Efter suppen blev der serveret peberrodskød, dejlige stegte unge høns og flæskesteg, grønne ærter med gulerodsterninger og krud til. Det hjemmebryggede øl gik som varmt brød.

Et stykke tid derefter kom pigerne med kaffekanderne; så måtte man smage alle slags hjemmebagte kager. Og først da alle havde fået deres rigelige del læste præsten fra bordet og man sang salmen: »Vort måltid er til ende«.

Nu fik mændene stoppet deres piber og snart stod der en værre røgsky omkring dem. Efter nogen tid rejste de sig én efter én og gik udenfor.

Konerne fandt deres overtøj, som hang i lange rækker i loen. Det kunne nok volde besvær at finde det rette. Da de omsider havde fundet det, gik de alle efter Ane Marie forslag bag om huset langt med hækken hen mod skoven for dér at dreje stik mod syd langs med den nytrådte sti. Det hele gik for sig under skæmt og latter, med hentydninger til, at de tilbagelod mændene. Man ville besøge det fremtidige hjem ude ved vejen. En gammel sæk, som lå foran nordindgangen, tjente som foreløbig måtte, for at man ikke skulle slæbe alt for megen ler med sig ind på gulvene.

Ane Marie viste stolt rundt over det hele og fortalte liv-

ligt om hele husets tilblivelse i små, kvikke replikker og detaljer. Der var ingen tvivl om at man havde det morsomt. Der blev udtalt megen beundring over det solide arbejde Hans snedker her havde præsteret at tilendebringe. Folk mente, at det ville blive ensomt for hende, når Hans ikke var hjemme; dog indrømmede de allerfleste, at naturen og omegnen var overordentlig smuk.

Da mændene først opdagede hvor konerne var gået hen fulgte de efter, så det tog en rum tid inden det sidste hold atter kunne vende tilbage til bryllupshuset.

Her havde kogekonen sammen med alle sine tjenstvillige unge piger imens fået sig spist mætte inden de var gået i gang med at rydde loen, så da bryllupsgæsterne vendte tilbage var alt rede til at man kunne begynde at danse.

Chresten til smedens indledte denne del af festen med at »feje gulvet« sammen med Anna Maria Brodersen. Nu mærkede han ikke spor af træthed i sine lemmer, skønt han havde haft fuldt op at gøre hele tiden. Det var en stor lise for ham at holde pigen i sine stærke arme og svinge hende rundt og rundt, til stor moro for de omkringstående.

Derefter bukkede Jacob snedker dybt for bruden og dansede ud med hende loen rundt nogle gange, og da dansen var overstået afleverede han Ane Marie til brudgommen med ordene: »Her er en bette pige, som gerne vil have en dans!«

Under den største jubel og klappen måtte de to nu ud at svinge sig i brudevalsen, mens man trængte sig om dem, til musikkens toner omsider døde hen, så var det værste overstået for Ane Marie, og hun kunne sætte sig og puste ud.

Alt mens dansen gik til musik og sang i loen stod kaffebordet stadig opdækket i værkstedet, og følte man sig sløj og træt, satte man sig derind og blev beværtet af de flinke piger. I det yderste hjørne sad et ungt ægtepar med deres lille, godt 2 år gamle pige, Sofie Christina, imellem sig. Det var Jørgen Andresen, Bøjskovskov og hans kone, Anne Marie, født Jessen. De stammede begge fra Avnbøl. Jørgen Andresens far, som de just sad og snakkede med, havde for halv-

andet år siden mistet sin hustru, Sofie Christina, født Duus. Det var hende, den lille Sofie Christina var opkaldt efter.

Smedens mindste, Peter, havde de også været nødt til at tage med, da der ingen var hjemme i smedehuset. Han havde taget sig godt af den lille Sofie Christina. Da de voksne var gået deres vej, havde han leget hund og kat med hende, så det havde været en ren fornøjelse for den lille. Denne dag ville hun sent kunne glemme. Peters øjne var så glansfulde og milde. Og han havde taget så hensynsfuldt og kærligt om hendes lille, bløde hånd, når han skulle hjælpe hende over en bænk midt under den kåde leg. Nu var hun kørt træt af legen og sad pænt og stille mellem forældrene.

Det blev ikke sent inden de fleste brød op og tog hjem. Ungdommen derimod dansede natten igennem, indtil de forlod hjemmet ved skovbrynet, trætte og søvnige efter lang tids anstrengelser, så også de længtes efter at hvile ud.

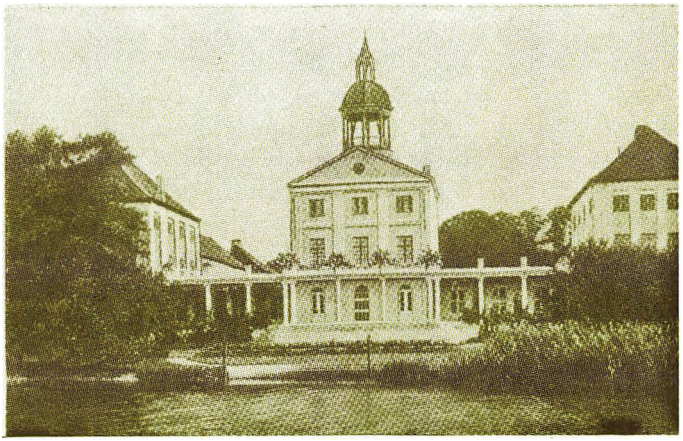

Grästen slot

Historieundervisning i Avnbøl skole

Søren Thomsen havde været lærer i Avnbøl et kort stykke tid, da han den 4. maj 1835 måtte afstå embedet til lærer Claus Clausen Brock på grund af sygdom. Efter kontrakten fik lærer Brock anvist et værelse hos lærer Søren Thomsen. Hos ham måtte han også få kosten. Desuden havde han krav på 64 rigsbankdalere årlig.

Elleve mænd i skoledistriktet havde med deres underskrift garanteret kontraktens overholdelse. Blandt disse mænd var smeden Jørgen Hansen Schmidt og skoleforstanderen, sognepræsten Oluf Meyer. Under en sygdomsperiode i 1842 havde seminarist Mariussen vikarieret. Fra 1843 til maj 1844 var det seminarist C. A. Nielsen som underviste.

Først efter den 7. maj 1844 kom der mere stabile forhold ind i skoleundervisningen. Fra denne dato tiltrådte lærer Tøgesen. Han var 37 år og havde været lærer i den østre del af nabosognet Sottrup i syv år. Tøge Tøgesen havde taget sin lærereksamen med en 1. karakter på det kongelige lærerseminarium i Skårup og var således velkvalificeret til embedet.

Af en indberetning til de højere skolemyndigheder dateret den 27. august 1853 fremgår det, at byens to skoleafdelinger besøgtes af 76 børn. Antallet af undervisningstimer og fag fremgår af skemaet på den følgende side.

Lærer Tøgesen var omhyggelig og yderst samvittighedsfuld. Han gik grundigt til værks når han forberedte sig selv til dagens skolegerning. Han satte sig forsvarligt ind i ethvert emne han ville behandle fra katederet og opfattede det som en nådegave fra Gud at måtte undervise alle de børn, der blev ham betroet. I dåben var de jo alle blevet indlemmede i Guds rige, og han anså det som sin uomgængelige pligt at undervise og vejlede børnene i den kristne børnelærdom. Derfor var han lykkelig i sit kald, da det var hans faste overbevisning, at han kun skyldte Gud og ham alene æren for at være kaldet af myndighederne til det ansvarsfulde hverv at være med til at opdrage en så stor børneflok og forberede dem til livets mange opgaver.

SKOLEPLAN

Time	*Manden*	*Tirsdag*	*Onsdag*	*Torsdag*	*Fredag*	*Anmærkninger for hver måned*
8- 9	Religion	Bibelhistorie	Religion	Bibelhistorie	Religion	
9-10	Læsning i Hjorts Børneven	Geografi	Læsning	Geografi	Stil	
10-11	Regning	Regning	Regning	Fædrelands-historie	Regning	
				Regning	Regning	
Middag						
1- 2	Skrivning	Skrivning	Skrivning	Skrivning	Skrivning	
2- 3	Bibel-læsning	Dansk gram-matik	Stil	Bibel-læsning	Evangelie-time	
3- 4	Stil	Fædrelands-historie	Brev-læsning	Læsning i Jesulande	Sang	

Med den største alvor og iver var lærer Tøgesen gået i gang, og det var hans håb, at undervisningen ville bære frugt for tid og evighed. Derfor var han gået til arbejdet med stor frimodighed i bevidstheden om, at han gjorde sin himmelske fars vilje og var i hans hus, hvor alt var lagt ordentligt til rette for ham, så han var klar over hvad han havde at gøre, for at kunne udfylde sin plads i Guds store husholdningsplan netop på dette sted.

Lærer Tøgesen var vel bevandret både i bibelhistorien som i fædrelandshistorien. I den seneste tid havde han dog især kastet sig over hjemstavnshistorien, fordi han havde sat sig for at ville fortælle børnene om alt hvad der var hændt i fortiden af betydning her i deres snævreste hjemegn, så de kunne drage lære af deres forfædres liv og færden. Der var kilder nok at øse af. Det kunne jo være at én eller to timer slet ikke slog til; så måtte han se at få stoffet lagt sådan til rette, at det kunne fængsle børnene og gennemgå det efterhånden i historietimerne, nu da han havde taget beslutningen.

En torsdag formiddag havde lærer Tøgesen, efter bibelhistorietimen, hængt et lokalt landkort op over den sorte tavle.

Og da skoleklokken havde ringet børnene ind til den forestående time, og de havde sat sig efter nogen uro, sagde læreren:

– Idag vil jeg fortælle jer noget om jer egen hjemstavn, og i særlig grad om Gråsten. Kender I noget til den?

– Ja, vi gør! var der nogen som svarede i kor og rakte pegefingeren i vejret.

– Nå, Peter, kender du noget til Gråsten?

– Ja, hr. lærer, min far har fortalt mig om slottet, for han har arbejdet på det, svarede Peter frimodigt.

– Så kan det vel interessere dig at vide mere om det? spurgte læreren.

– Det vil jeg da gerne! Jeg tænker også de andre vil! blev Peter ved; han lignede sin far, smeden, i snakketøjet.

– Dersom I så alle vil sidde stille og lytte godt efter, vil jeg fortælle jer historien om slottet og om de mænd, der har bygget det og levet der!

Og det lovede børnene.

A. D. Jørgensen har skrevet den ældre historie, som jeg delvis anfører den her.

– Der er kun få steder i vort land, som kan måle sig med den landskabelige skønhed, der åbenbarer sig for én, når man nærmer sig den lille, idylliske plet, vi alle kender under navnet Gråsten. Til langt hen i middelalderen var hele egnen omkring den én eneste stor skov, hvor der i forhold til skovarealet kun fandtes ganske lidt opdyrket jord. Nærmer vi os fra nord, øst eller vest, vil vi endnu idag kunne se, at byen ligger og gemmer sig bag store skove. I tidligere tider strakte disse skove sig langt ind i nabosognene til alle sider. Og navne som Bøgeskovskov og Egeskovgård fortæller os alle, at i fortiden nåede skovene så langt som hertil. Også på Broagerland lå der store skove, hvad navnet »Egernsund« da også antyder. Og mens vi er her ved Egernsund – læreren pegede med sin pegepind på stedet – så kan I nok se det smalle indløb,

som Flensborg fjord laver ved at bane sig vej nordpå; derved dannes en vig, som kaldes »Sildebugten«. I kan høre på ordet, hvorfor den har fået dette betegnende navn! Fjorden bredte sig videre mod nord og øst og havnede ude i Nybølnor, som adskiller Sundeved fra Broagerland. Kilen mod nord skød sig forbi Stengerod nordpå omkring byen Gråsten.

Det er de nuværende ferskvandssøer, som ligger vest og nord for slottet. Den kaldtes Alfnor. Halvøen, som opstod mellem Alfnor og Sildekulen, gav man navnet Troldslyk. Her lå det ældste Gråsten. Også skovene omkring Gråsten har fra gammel tid deres navne: mod nord ligger Dyrehaven, mod øst nedre og øvre Stjerne, mod nord Roden, og lidt længere borte vesterpå ligger Rinkenæs skov. Vi må også nævne Tralskov og Ladkær ikke langt herfra. I Dyrehaven ligger de oldtidsmindesmærker, som siges at have givet navn til slottet og herregården, idet disse kampesten man finder dér er grå. Derved er grå sten blevet til Gråsten. Disse mange udmærkede skjulesteder gjorde, at man i tidligere tider kunne berette om sørøvere, som her havde deres tilhold.

Den nære Flensborg fjord har til enhver tid været besejlet af travle søfolk, som transporterede de mange tegl- og tagsten, som teglværkerne lige overfor Gråsten producerede gennem tiderne. De mange rygende skorstene vidner endnu i dag om den travlhed, der altid har hersket dér. Murstenene fra Gråsten og Egernsund er kendte over hele landet som overordentlig gode og solide handelsvarer.

Broagerland i baggrunden er en lidt kantet halvø, som er landfast med Sundeved mellem Nybølnor og Vemmingbund. Mod syd strækker halvøen sig et stort stykke ned imod Angel i det sydslesvigske. I midten, hvor halvøens højdedrag når sit højeste punkt, ligger Broager kirke med dens to tvillingtårne, som kan ses viden om. Også skibene tager kending af den.

I midten af det 16. århundrede var Rinkenæs sogn ude i vest endnu udmark, som oprindelig lå hen uden at være tildelt nogensomhelst; kun enkelte bønder, som boede i nærheden, tilegnede sig efterhånden større og mindre jordlodder uden at

ejendomsforholdet var anerkendt af nogen myndighed. Det kunne kun ske i ganske afsides egne, hvor skovene fik lov til at passe sig selv, eller også hvor hede og kær iøvrigt forhindrede nogen bebyggelse. Dog fandt man i middelalderen opdyrkede bymarker i vort fædreland, ligesom der overalt forefandtes spredte, større herregårde. Disse var som regel ikke større end et par sammenlagte bøndergårde med tilstrækkelig store bygninger, fordi ejeren tiest desuden også var grundejer til flere større og mindre bøndergårde, og hvorfra høsten måtte bjerges i hus. De såkaldte fæstere måtte betale pagt (landgilde) af jorden og desuden yde ejeren hjælp i tide og utide. Denne hjælp kaldtes dagværk.

Holbæk i Adsbøl sogn var en sådan herregård. Af den sum penge, som herremanden her fik i landgilde og hvad salget af træ fra skovene indbragte, thi regnskab derfor har man opbevaret, kan man formode, at der mindst må have hørt 10 bøndergårde ind under Holbæk. I Rinkenæs lå Hovgård, Dalsgård og Beniksgård. I Kværs lå Æbild, en gammel Adelsgård. Og en dæmning i samme egne hed »gamle Hans Limbæks vej«.

Hans Limbæks navn er kendt fra Valdemar Atterdags tid. Han var konge i Danmark fra 1340–1375. Ved den tid grundlagde Hans Limbæk to stærke borge, Trøjborg og Søgård.

I begyndelsen har ridderen nok boet på den gård i Kværs, som har båret hans navn. Godsherrerne på Søgård bestræbte sig siden på at udvide deres besiddelser. I 1344 fik han hele Lundtofte herred, og 4 år efter Rømø og Visby sogn i pant af hertug Valdemar.

Senere rettede han sit blik imod øst, for i Sundeved lå den frugtbareste jord. Og i de talrige skove var der rig lejlighed til at få et stort udbytte ved at jage vildtet. I fjordens vande svømmede der rigeligt med fisk, og det var alt sammen noget som den tids herremænd godt kunne lide, så Hans Limbæk har sikkert været den første, som satte sig fast i Gråsten. Og det er muligt det er ham der byggede den første jagthytte på egnen.

Efter Limbækkerne fulgte Ahlefeldternes tid på Søgård.

I de strenge år, da dronning Margrethe og kong Erik kæmpede hårdt for at bevare Sønderjylland efter grev Gerhardts død var Anna Ahlefeldt til Søgård blevet enke efter Klavs Ahlefeldt. Denne fru Anna bortviste adelsmanden Jeppe Iversen fra Holbæk i Adsbøl sogn og lagde alle hans besiddelser ind under Søgård.

Senere kom Holbæk i slægten Pogwisch' eje, til hvilken slægt også enken hørte. En Anna ud af samme slægt giftede sig med Goske Holk på Ballegård.

Ladkjær og senere Avnbølgård, som vi alle kender, blev hovedgårde i dette foretagende. Avnbølgård ejedes af slægten Høek.

Sådan forsvandt efterhånden alle gamle adelsgårde også i Lundtoft herred, så Søgård gods næst efter Tørning i Hadersleb amt var det største i Sønderjylland. Dette fremgår af et skatteregister for året 1543, der fortæller os, at Søgård gods bestod af 48 gårde i Sundeved, 178 i Lundtofte herred og 25 gårde længere mod vest.

Det lykkedes dog kongens bror, hertug Frederik, ved køb at erhverve sig en søsterpart af Søgård, så man omkring ved reformationen kan regne med, at 61 gårde var kongelige, mens broderparten på 178 endnu tilhørte Søgård.

Gråsten var så at sige midtpunktet i det omtalte område, hvorfra man let og bekvemt kunne føre tilsyn med besiddelserne i Sundeved, godserne i Kværs og Rinkenæs sogne.

Efter Benedikt og Ejbe Ahlefeldt arvede to sønner, Frands og Gregers godset Søgård. Disse to brødre kunne ikke fordrage hinanden. Det havde søskende på Søgård før deres tid også døjet med; det havde da slidt så nogenlunde hen. Nu derimod var det rent galt. Det gik så vidt, at begge brødre til tider klagede deres nød for kongen.

Deres gamle, stærkt befæstede borg lå ude i Søgård sø, omgivet af en voldgrav. Over en vindebro var der adgang, dersom den da ikke forblev lukket, for anede man uråd og der var ransmænd i nærheden, blev vindebroen ikke firet ned.

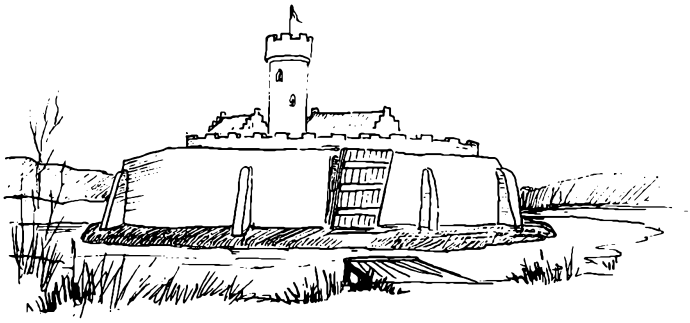

Frands og Gregers Ahlefeldts borg »Søgård«. Omkring 1500

Murene var tykke med modstandspiller hist og her. Foroven havde muren en åben gang bagved en tyndere brystværnsmur, som var forsynet med takker. Hovedbygningen og den del af borgen, som kunne bruges som sidste tilflugtssted, lå i det fjerneste hjørne, opbygget med et tårn. Borgen havde ikke alt for mange vinduer, og de de sad højt for ikke at svække den nederste del af borgen. De var smalle udefter og udvidede sig indefter, så de med fordel kunne udnyttes som skydehuller. Til eventuelle fanger havde man et særligt godt til formålet anvendeligt tårn.

På borgen Søgård havde man ladet opføre en tværmur midt gennem hele komplekset, som adskilte borgen i to lige store dele, så hver af brødrene, Frands og Gregers, kunne have deres egen bolig helt for sig selv. Trods dette fandt overgrebene dog sted.

Gregers var den yngste af brødrene, og ham blev det omsider for meget, så han så sig om efter en anden bolig. Han valgte Gråsten. Gråsten herregård synes at være bygget omkring ved reformationstiden. Byen Gråsten ligger i dag på den halvø, som bærer navnet »Troldslyk«. Lidt længere mod vest ligger det sted, hvor den første herregård kom til at ligge, omtrent midt på halvøen, som skyder sig ud imod øst mel-

lem Alfsø og Sildekulen. Stedet var omgivet af skov og vand, småsøer og rislende skovbække. Mellem bakkerne snoede sig den gamle, stenede landevej, som kommer fra Nalmadebro hen over Troldsly til Konkel, hvor den gik videre langs med en lille skovbæk nord for noret til Fiskebæk og Adsbøl. Der var ingen færdsel af nogen betydning på den tid, da hovedvejen fra Rinkenæs løb ned over færgen ved Egernsund over Broagerland til Sønderborg. Og ville man vestpå eller nordpå skulle man over Tørsbøl og Kværs.

Gregers Ahlefeldt yndede at opholde sig på Gråsten. Ullerup og Adsbøl hørte jo dengang sammen. Vi her i sognet havde sognefællesskab med Adsbøl og Gråsten.

I året 1548 blev pastor Hans Hvid beskikket til sognepræst for Ullerup og Adsbøl menigheder. Og af forskellige meddelelser fra nævnte tidspunkter fremgår det, at Gregers Ahlefeldt var meget glad for den nye sognepræst.

Selv var Gregers en anset og meget dygtig mand. Han sad blandt andet i rådet hos hertug Hans i Haderslev (ejede også en del huse i Flensborg og tog ivrigt del i adelens liv og virke.

Lærer Tøgesen holdt inde og trak vejret i en lille pause; så sagde han:

Da timen nu er gået for denne gang, fortsætter vi i næste historietime, og nu kan I så se om I kan huske det meste af det jeg har fortalt jer. Så kimede skolens klokke, og børnene tumlede ud i den friske luft.

Skolepladsens larm var lige ved at overdøve smedens taktfaste hamren på ambolten. Det var den støj, der sædvanligvis fyldte luften fra tidlig morgen til sen aften.

2. time i historie

Børnene i lærer Tøgesens klasse glædede sig til næste historietime. Måske også læreren havde gjort sig stor umage med at skildre og fremstille fortidens historiske skikkelser så levende for dem, så børnene næsten så dem lyslevende foran sig i den tarvelige skolestue. Det kunne også hænge sammen med, at de fremførte sammenhænge berørte deres eget sogn, ja by.

Lærer Tøgesen havde påny sørget for at et kort blev hængt op. Denne gang var landkortet større, for det viste både Slesvig og Holsten. Da børnene nu vidste hvad der forestod, fandt de pænt hen på deres pladser, men satte sig først efter at læreren havde givet sin tilladelse dertil. Så kunne han begynde:

– Sidste gang vi gennemgik de historiske begivenheder, forlod vi lidt hovedkuls Frands og Gregers Ahlefeldt af Søgård. Dem er vi knap færdige med endnu.

I sommeren 1559, da kong Frederik den 2. sammen med hertugerne Hans og Adolf isærksatte et erobringstogt mod Ditmarsken, havde Frands og Gregers meldt sig under fanerne for at bistå de kæmpende. Gregers havde den store ære at føre et hovedbanner. Det kom snart til et blodigt slag ved Heide (læreren pegede på kortet) den 13. juni, hvor Frands faldt for en kugle og Gregers blev hårdt såret i det ene ben. I begyndelsen troede han ikke det var så slemt og fortsatte derfor kampen. Derved forværredes hans tilstand, så han nødtes til at lade sig føre til Rendsborg, hvor der måske var et lazaret. Kongen og hertugerne forærede ham straks det banner, han havde ført med megen ære. Det forestillede en pelikan, fordi den er symbolet på årvågenhed.

Ni dage efter slaget døde også han af sit sår. Begge brødre blev ført tilbage til hjemstavnen, hvor de blev bisat i Kliplev kirke ved siden af deres afdøde slægt. Over Gregers hængte man banneret fra Heide, og på hans kistelåg lod man skrive de ord, som var hans valgsprog: »Gud alene min trøst, han vil være min hjælper«.

Vi har nu hørt lidt om, at Gregers Ahlefeldt var en meget

ihærdig mand, der forstod at forstærke det gods, han i forvejen havde arvet. Han brugte den fremgangsmåde at nedlægge hele landsbyer; således fik han Vårbjerg nedlagt, og dens tilliggende jord blev lagt ind under den ældre Kværsgård, hvorved den store Kværs Ladegård opstod.

Alt dette kom nu den ældste søn Hans tilgode, som var nærmeste arving.

Frands derimod havde kun en datter, der hed Dorothea, som var gift to gange. En søn af hendes første ægteskab, Frederik Ahlefeldt, arvede senere Søgård gods.

Hans Ahlefeldt, der nu var blevet ejer af Gråsten, døde tidligt, men efterlod sig enken og en mindreårig søn på kun tre år. Han havde fået navn efter bedstefaderen Gregers, og da han var ti år gammel blev han sendt til Sorø for at få den bedste skoleuddannelse.

År 1600 giftede han sig med Mette Blome, som var datter af en rig og mægtig mand ved navn Hans Blome. Denne havde først været amtmand på Als, siden på Gottorp, indtil han gik i tjeneste hos den danske konge.

Gregers den yngre valgte nu Gråsten som sit hovedsæde og sørgede for, at alt bondegods, der lå i Adsbøl og Fiskebæk, kom ind under hans domæne ved at bytte med hertug Hans af Sønderborg, hvad han ellers havde på Sundeved og Als. Det eksempel bedstefaderen havde vist ham med Vårbjerg benyttede han nu selv og nedlagde landsbyerne Adsbøl og Fiskebæk for at gøre jorden til hovedgårdsmarker. Alt, hvad der lå nærmest Gråsten kom dertil. I Fiskebæk oprettedes en helt ny avlsgård. Det samme skete lidt senere med Bøjskov, og de bønder, som hidtil havde hørt ind under Søgård, fik pålæg om at gøre hoveriarbejde på de nye avlsgårde.

Gregers lod også rydde en del skov, der lå ind mod sine marker, for at forbedre muligheden for stordrift, som netop da var tidens løsen.

Midt under denne travlhed indtraf der en meget kedelig afbrydelse. Onsdag den 30. november ved 8-tiden udbrød der pludselig en ildebrand, så hele godset kort efter stod i et

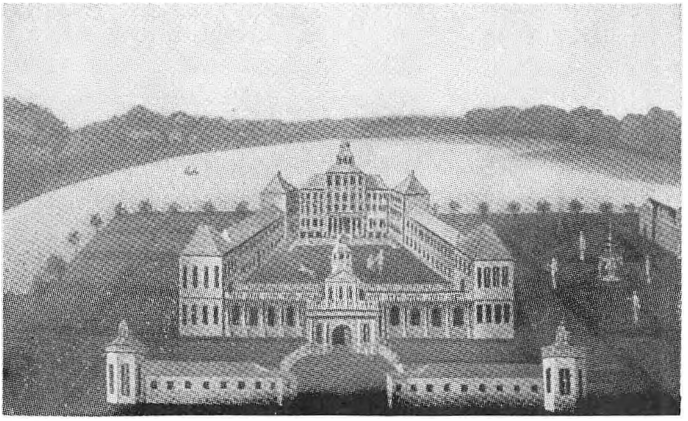

Gråsten slot efter branden. 1756

lysende flammehav. Alle lader med avl og sæd nedbrændte totalt. Nu var der kun eet at gøre: bygge nyt. Det gamle gods havde ligget lidt afsides i forhold til jorden, og da junker Gregers var en praktisk mand, valgte han at bygge på den nordøstlige side af noret. Her var der en holm. Og her lod han ufortøvet opføre en ny avlsgård, der allerede hen imod Sankt Hans i 1604 stod færdig. Nu lå avlsgården meget bedre i forhold til markerne. Derefter begyndte den energiske Gregers at rydde skove, de som lå nærmest ind mod hans vidtstrakte marker. Han begyndte nordvest for Fiskebæk, men det som endnu kaldtes »Roden«. Adsbøl bymark deltes af en bæk. Alt hvad der lå øst for bækken var forbeholdt præstegården og landsbyens kådnere. Hele resten blev nu Gråstens herregårds gårdkobler. En mindre skov ved Nybølnor og markerne der omkring lod han i ro.

Ved halvøen Fiskenæs lod han bygge et teglværk for bedre at kunne få sten til nye byggeforetagender. Så fik han ideen at bygge to dæmninger, som skulle afskære forbindelsen med Alfnor og Sildekulen. Den ene fra Fiskebæk til Stangerod i Troldslyk og den anden fra Troldslyks nordøstlige del over

til norets modsatte bred, ved siden af den nye hovedgård. Over denne kom der til at gå en ny landevej mellem Rinkenæs og Adsbøl. Og på tomterne af Vandrod opførte Gregers den yngre så sit smukke, nye herresæde. Det hele gik ud over bønderne dér på egnen, som måtte slæbe i hoveri dag for dag og udpintes mere og mere, medens de bønder, som boede i Rinkenæs ikke ret langt derfra, men hørte ind under Tønder, var fornemme og velhavende bønder.

Kort efter at Gregers Ahlefeldt havde endt sit velbyggede og flotte slot døde han i året 1616 – som sin far og bedstefar i en forholdsvis ung alder.

Gregers enke, Mette Blome Ahlefeldt, testamenterede senere 1200 mark til fattige studerende ved Slesvigs Katedralskole. Hun døde 1646 og begravedes i Nikolaj kirke i Flensborg.

Gregers søn, Hans Ahlefeldt, arvede nu det halve Søgård, Stoltelund og Gråsten med Fiskebæk og Ladegård.

Datteren Birgitte havde i 1619 giftet sig med sin slægtning, Frederik Ahlefeldt, som var ejer af den anden halvdel af Søgård, Grøntoft og avlsgården Årup ved Åbenrå, som faderen havde oprettet af en nedlagt landsby af samme navn.

Hans og svogeren Frederik Ahlefeldt udstedte 1643 i fællesskab som patroner for kirkerne i Kliplev og Kværs, et valgbrev for præsten Kristen Steffensen, som havde prædiket for dem både på dansk og tysk, og anbefalede ham dermed for hertug Hans Kristian i Sønderborg, der havde kaldsretten.

Hans Ahlefeldt var ellers en hård og hensynsløs mand, der i et kongebrev måtte trues med en bøde på 2000 rigsdaler, dersom han ikke ville lade præsten i Kværs, Konrad Ziegler i ro. Hans Ahlefeldt ville hindre ham i udførelsen af sit kald.

Ved det hårde hoveri bønderne på Gråsten stadig led under, var der nogle af dem, som sammen med hustruer og børn rømmede ud af området. For at sætte en stopper for det, fik Hans Ahlefeldt udstedt et kongebrev, hvorefter rømningsmænd kunne pågribes overalt i Danmark og føres tilbage til en fortjent straf. Derover klagede bønderne til kong Kristian den 4., der fra Haderslev, hvor han opholdt sig midlertidig, måtte sen-

de Hans Ahlefeldt en ny formaningsskrivelse, hvori kongen beder ham retfærdiggøre sig overfor ham angående hans fremfærd overfor bønderne.

Da han ellers var en kundskabsrig og dygtig mand, har han nok klaret de grejer overfor kongen, som han ellers stod på en god fod med, ligesom han var ven med den gottorpske hertug og det øvrige ridderskab.

I året 1622 havde han nemlig været page på Gottorp hos hertugen og blev 1630 indbudt til at overvære prinsesse Sofie Augusta af Gottorps dåb. To år senere var han med ved prinsesse Dorothea Augustas og hertug Joachim Ernst af Pløns bryllup. Da hertug Hans Frederik af Gottorp i 1635 døde, var han med til bisættelsen, og atter igen ved hertuginde Augustas begravelse i 1639.

Hans Ahlefeldt fungerede som landsmarchal ved kong Frederik den 3.s hyldning i Flensborg 1648. Landsmatriklen af 1652 blev affattet ved hans hjælp. Den dannede grundlag for skatteligning efter antal plove i hertugdømmerne.

Hans økonomi kom efterhånden i en sørgelig forfatning, idet han var ødsel og overdådig og levede langt over evne. I året 1647 indledte han derfor forhandlinger om salg af Gråsten og Fiskebæk. Han måtte først indhente tilladelsen til salget hos sine to brødre, Thomas og Gert Filip Ahlefeldt. De havde forkøbsretten, men ville ikke gøre brug af den.

Hertug Philip af Lyksborg havde meldt sig som køber, og den 19. februar 1648 blev kontrakten underskrevet. Hans Ahlefeldt overdrog det hele til hertug Philip, som han selv havde arvet det efter sin far.

»Grænseskellet begynder ved det salte vand ved Nalmadebro, går derfra op langs Rinkenæs, Frederikskobbel, Ladegård, Grøntoft, Kiding, Bøgeskov, Avnbøl og Adsbøl skove og marker, og igen til det salte vand ved Adsbøl å.«

Købesummen androg 90.000 rigsdaler.

Først i januar 1650 kvitterede Hans Ahlefeldt for den sidste rate af købesummen. Tolv år senere blev han erklæret for fallit. Han døde året efter i et kloster i Itzehoe og blev be-

gravet i Kliplev kirke, hvor hans eneste søn, Hans, allerede var stedt til hvile. Hustruen, Anna Sehested, døde den 2. november 1666 og blev begravet samme sted.

Hertug Philip af Lyksborg havde ligesom sin far travlt med at samle godser sammen og oprette hovedgårde. Hertug Hans den yngre af Sønderborg havde ved delingen med sin bror, Frederik den 2., fået alt gods på Als og Sundeved, senere også Rydkloster på Angel. Desuden købte han hvad han kunne overkomme, så han inden sin død havde købt hele den gamle adel ud, på nær slægten Magnussen på Blansgård og Høk på Avnbølgård. Ved sammenlægning var der opstået nye avlsgårde. Sandbjerg vig var blevet inddæmmet i 1571 og her opstod herregården »Sandbjerg«, og på Broagerland Skellegård. Så da Philip overtog Lyksborg fulgte ialt fire sogne her i Sundeved med, Broager, Nybøl, Ullerup og Sottrup. Senere oprettedes Krammark og Skodsbølgård på Broagerland og Philipsborg i Ullerup sogn som avlsgårde. Philipsborg var et ret anseeligt slot, hvor han af og til tog ophold. Han var en stor bondeplager og kunne heller ikke forliges med sine brødre, hertugerne af Sønderborg og Nordborg. På Gråsten slot fik han i 1652 besøg af kong Frederik den tredie. Hertug Philip fik dog ikke større fornøjelse af sine besiddelser, for da svenskerne rykkede ind over landet, blev også hans ejendomme slemt tilredte, ligesom det også gik ud over hans brødres ejendomme.

For at undgå at hans ejendomme og hele hans len blev inddraget under kronen, måtte han dog sælge Gråsten og Fiskebæk i 1660. Han led et betydeligt tab, idet han kun fik 65.000 rigsdaler for dem.«

Timen var atter gået. En og anden af børnene havde siddet lidt uroligt, som om de kedede sig. Lærer Tøgesen kunne heller ikke forlange, at alle hele tiden skulle sidde musestille og holde interessen ved lige.

Læreren ville jo nok have alt med i den rigtige rækkefølge; historie er jo fakta som virkelig har fundet sted. Da skoleklokken ringede var klassen rømmet i løbet af sekunder.

3. historietime

Skoleklokken ringede vedholdende. Børnene skyndte sig ind i skoleklassen, samtidig med at lærer Tøgesen besteg katederet. Så vinkede han alle til sæde. Inden læreren selv satte sig, ordnede han landkortet og fortsatte så på sin tredie time i hjemstavnshistorien.

»Da vi slap tråden sidste gang nåede vi så langt som til omkring 1660, da hertug Philip af Lyksborg måtte sælge nogle af sine besiddelser. Nu må vi forberede os på en længere historie, som jeg ikke kan klare på en time, da det er en af Sønderjyllands berømteste sønner vi nu skal høre om.

Det er Frederik Ahlefeldt, som var ætling af Ahlefeldterne på Søgård, der atter fik samling på slægtens store besiddelser. Han fødtes på deres gamle, omstridte stamsæde Søgård. I 1629 havde hans far, Frederik Ahlefeldt til Søgård, Grøngrøft og Årup, giftet sig med Brigitte Ahlefeldt.

Han døde lige før krigen udbrød i 1657 og efterlod sig kun denne ene søn, som havde fået faderens navn. Frederik lærte tidligt livets omskiftelser at kende. I efteråret 1626 rykkede general Schlick i Wallensteins avantgarde med omkring 80.000 mand ind i Sønderjylland, så Frederiks forældre flygtede fra Søgård til Slagelse med deres treårige søn. Som følge af et uheldigt tilbagetog, som kong Christian den 4. foretog fra Flensborg til Kolding, måtte mange flygte fra deres hjemstavn og kunne først vende tilbage efter krigens ophør. Da vendte familien Ahlefeldt også tilbage til Søgård. Da drengen var ni år havde han og faderen den store sorg at moderen døde i en blomstrende alder. Selv om faderen havde lidt et stort tab under krigen, var han dog endnu rig, så han var i stand til at give sønnen en god uddannelse.

Da sønnen var voksen hjalp faderen ham med penge til en stor udenlandsrejse, som varede i hele otte år. 1645 opholdt han sig i Jena, var senere i Italien og ankom 1648 til Paris.

Her måtte han udstå en duel og sårede derved en franskmand, så han måtte flygte ud af byen. Hjemrejsen skulle fo-

regå over Holland og Amsterdam. En søndag eftermiddag den 1. oktober 1651 sad han i en af byens fornemste gæstgivergårde sammen med et fint selskab. Blande de tilstedeværende var en meget kendt svensk hærfører, grev Carl Gustav Wrangel, Didrik Blome til Seedorf, oberst Bülov, to købmænd fra Amsterdam, samt en præst fra samme by; desuden Frederik Ahlefeldts rejsefælle Neumark, der var hovmester hos greven af Salm, Ditrich Blome.

Alle disse herrer havde spist middag sammen og sad nu og sludrede over et glas. Da kom Frederik Ahlefeldt i tanker om, at ville vise Wrangel en høflighed og udbragte derfor et leve og en skål for dronningen af Sverige. Anton Melchior Neumark ville nu klinke med Blome, men det ville denne ikke høre tale om, så de kom i strid med hinanden. Blome slog Neumark med sin knyttede næve, og snart var de i håndgemæng med hinanden.

Ahlefeldt ville skille de stridende parter fra hinanden, men Neumark trak straks sin blanke kårde og rettede flere stød mod sin modstander, men kort efter faldt han selv sammen og var død.

Blom forsvandt uhindret bort. Tililende mennesker holdt nu Frederik Ahlefeldt tilbage; man tog kården fra ham og arresterede ham og førte ham til byens fængsel. Fængselslægen konstaterede, at han havde et stiksår i hånden, som muligvis kunne stamme fra Neumarks kårde. Ingen af vidnerne havde dog set noget dertil.

Et par dage derefter skal Blome have udtalt overfor et andet vidne, at Neumark kun havde fået den løn han havde fortjent. Nu rejste Blom fra byen uden at bryde sig om hvordan det ville gå Frederik Ahlefeldt. Situationen var langt fra gunstig for ham. Kort forinden havde en amsterdammer dræbt en fremmed, og trods ret store anstrengelser fra sine bysbørns side var det ikke lykkedes dem at få ham fri. Han blev dømt til døden og henrettet. Nu forlangte folket, at man behandlede den fremmede dansker på samme måde.

Rygtet om Frederik Ahlefeldts fængsling nåede ret hurtigt

Charlotte Amalie, dansk dronning

Chr. 8. Detail af Marstrands maleri

Frederik Ahlefeldt. Efter stik af H. Haellegh efter maleri af Abraham Wuchters

til Danmark og faderen på Søgård gik i forbøn for sin søn gennem kongen af Danmark, der henvendte sig til borgmesteren, rådet og bisidderne i Amsterdam.

Kongen anførte, »at det drab, som havde fundet sted hos dem, var foregået midt under en tumult, at Ahlefeldt var uskyldig, og at den rette drabsmand måtte være flygtet for derved at unddrage sig retfærdighedens håndhævere. Frederik Ahlefeldt måtte sættes på fri fod; det ville ikke alene glæde kongen og være ham behageligt, og især af hensyn til den ældgamle familie og hans dybt bedrøvede og skrøbelige far, der i ham ville miste sin eneste og rigtbegavede søn.«

Dernæst sørgede faderen for, at der beskikkedes ham en dygtig sagfører fra Holsten. Og atter senere fik han en fremragende jurist sendt til hjælp, men lige meget hjalp det. Begge vendte hjem uden resultater. I sin nød kom faderen til at tænke på en fjern slægtning. Det var en forhenværende hessisk gehejmeråd og oberstløjtnant, landsråd i Holsten, Ditlev Ahlefeldt til Haseldorf. Efter faderens indtrængende bønskrift drog denne mand nu til Amsterdam, godt forsynet med penge. Ved et tilfælde traf han sammen med en hollandsk advokat, Peter de Groot, der var en meget dygtig mand.

Han fortalte Ditlev Ahlefeldt, at det var kvinderne, der hav-

de det store ord i Amsterdam, og kun ved hjælp af dem kunne man gøre sig håb om et godt resultat. Man ville nu prøve om den vej var farbar.

Med en stor sum penge lykkedes det at vinde byfiskalens hustru for planen. Borgmesterfruen havde med egne øjne set betjentene, da de var ved at sætte Ahlefeldt i fængslet. Hun havde undret sig over hans kønne skikkelse og var rørt indtil sit inderste over, at man krævede at den unge mand skulle dø. Uden mindste betaling derfor lovede hun at ville arbejde for hans frigivelse, da hun troede på hans uskyld. Begge disse fruer fik deres mænd overtalt til at glimre ved deres fravær hver gang hans sag skulle for i retten, hvor de var meddommere. På denne måde lykkedes det omsider at få sagen frem for generalstaternes domstol i Haag.

Da var folkets vrede stilnet noget af. Heller ikke Ditlev Ahlefeldt havde ligget på den lade side. Han havde skaffet nye anbefalingsskrivelser frem fra såvel Danmarks konge som fra kurfyrsten af Brandenborg og hertugen af Gottorp. Efter voteringen faldt dommen ud til fordel for Frederik Ahlefeldt, idet han blev frifundet og fuldstændig renset for misgerningen.

Ditlev Ahlefeldt overbragte det glædelige udfald til Frederik Ahlefeldt i fængslet og førte ham tilbage til Haag. Her afholdt Frederik Ahlefeldt et meget kostbart gilde for alle deputerede og medlemmer af ridderskabet, som havde medvirket til hans frifindelse.

Borgmesterfruen i Amsterdam havde nu ventet at Frederik Ahlefeldt ville have aflagt en høflighedsvisit hos hende for at sige tak for hjælpen, men da hans stolthed forhindrede ham i et sådant møde, blev hun både harmfuld og bedrøvet.

Overalt i Holland og Danmark havde sagen vakt det største røre. Den blev drøftet og kommenteret livligt i begge lande.

30 års krigen var lige afsluttet. Det, som enhver krig mere eller mindre medfører, efterlod den også her, nemlig en utrolig råhed i sæderne. Alle bar våben og sablen sad temmelig

løs i skeden. Man var slemt forfalden til stærke drikke, og dette medførte ofte slagsmål.

Da Frederik Ahlefeldt kom tilbage til Danmark og sin hjemstavn Søgård, var der så meget der havde forandret sig siden han drog hjemmefra.

Svenskekrigen var endt med en for Danmark ydmygende fred i Bremsebro. Søgård, Ahlefeldtes fædrenehjem, var blevet stormet og plyndret af Torstensons soldater.

Livet som landjunker derhjemme hos den gamle far på godset tilfredsstillede ikke den unge, ærgerrige søn, og derfor søgte han til hovedstaden. Først i maj 1654 blev han knyttet til det kongelige hof som overmundskænk. Sammen med hofmarskallen, Adam Henrik Pentz og kammerskriver Christoffer Gabel fik han kort efter ordre til at udarbejde en helt ny hofordning. I 2 år var Ahlefeldt ved hoffet, så fik han 2 års orlov for at studere i udlandet. Han kaldtes derefter til en mere betydningsfuld post, for han var allerede på den tid dronningens erklærede yndling.

Dronning Sofie Amalie var da seks og tyve år, myndig, men udpræget herskesyg og pragtelskende. I politik udøvede hun en betydelig magt overfor kongen og støttede ham energisk i kampen om enevoldsmagten. Blandt den mest fremtrædende adel i hertugdømmet havde ahlefeldterne især forstået at indynde sig hos dronningen.

Frederik Ahlefeldts stolte rejsning tiltrak dronningen, så han i korteste tid steg til høj ære og værdighed. Sammen med sine to fætre, Hans og Frederik Ahlefeldt, afgjorde han snart de fleste sager ved hoffet og blev udnævnt til generalkrigskommissær.

Kredsen omkring dronningen beskyldes senere for at være skyld i den første svenske krig. Frederik Ahlefeldt opholdt sig skiftevis i København, Glückstadt eller andre holstenske fæstninger, og efter at den ulykkelige og ydmygende fred i Roskilde 26. februar 1658 måtte han og Frederik Rantzau føre forhandlingerne med hertug Frederik af Gottorps forhandlere.

Den troløse hertug havde i september året forud, da Carl Gustav af Sverige planlagde sit angreb på de danske øer, sluttet forbund med ham mod Danmark. Det kom til heftige sammenstød mellem Ahlefeldt og hertugen, da hertugen var uforskammet i sine fordringer, så Ahlefeldt truede ham med hævn, når først svenskerne trak sig tilbage fra Gottorp.

Den 2. maj undertegnede man en traktat, hvorefter Danmark måtte afstå Svavsted amt og give afkald på lenshøjheden over den hertugelige del af Slesvig, så længe den var i den hertugelige slægts besiddelse.

Efter udbruddet af den anden svenske krig sendtes Ahlefeldt og rigsråd Henrik Rantzau i oktober til kurfyrsten af Brandenborg, der var nået til Flensborg med sine hjælpetropper og nu forberedte sig på at ville erobre Als. Man forhandlede i Flensborg og i Ribe, og den 21. januar 1659 undertegnede man Ribetraktaten.

Begge magter forenede sig mod Sverige og kurfyrsten lovede Danmark at ville skaffe hjælpetropper; så ville kongen til gengæld komme til undsætning med flåden, dersom det blev nødvendigt.

I juni måtte Ahlefeldt afsted til kurfyrsten for at bevæge denne til at hjælpe kongen med at tilbageerobre Nakskov, som var faldet i svenskernes hænder. I august opholdt kurfyrsten sig på Gottorp, da Ahlefeldt pany opsøgte ham, fordi England, Nederlandene og Frankrig af handelsmæssige og politiske grunde ville påtvinge Danmark og Sverige en fred, baseret på Roskildefreden. Det ville man ikke gå med til.

Den 15. juli faldt Nakskov, og i hovedstaden var nøden stor og blev stadig forværret på grund af svenskernes belejring.

Dette tvang kongen til atter at sende Ahlefeldt sammen med en anden underhandler til hertugen af Gottorp om at sende en gesandt til fredsforhandlinger i København.

Kort efter døde Carl Gustav, den svenske konge.

I februar 1660 forhandlede man pany i Itzehoe og Heide med hertugen af Gottorp. Kongen havde igen sendt Frederik

Ahlefeldt og Christian Rantzau og fordrede, at traktaten af København skulle ophæves og kongens lenshøjhed over den hertugelige del af Slesvig atter skulle anerkendes og afståelsen af Svavsted amt erklæres for ugyldig. Forhandlingerne endte uden resultat.

Efter fredsslutningen i København den 26. maj 1661 blev Ahlefeldt bedt om at rejse til London for at afslutte en defensiv alliance med England. Med et talrigt følge drog han afsted over Bremen og Holland og blev den første gesandt, der kom i audiens hos kong Carl den 2., som kort tid forinden havde besteget Englands trone. Med stor dygtighed og kløgt forhandlede han med lord Southampton om et gensidigt venskab og tilsagn om understøttelse i tilfælde af krig. 1. april var han tilbage i København. Som pant for personlige udlæg, der havde været meget store, fik han Hanerau gods i Holsten.

I Frederik Ahlefeldts fravær skete der store ting i Danmarks historie. Den 18. oktober blev kong Frederik den 3. hyldet på Københavns slotsplads som rigets suveræne hersker. Kongens magt stadfæstedes ved enevoldsakten af 10. januar 1661. Og skønt Frederik Ahlefeldt var langt borte fra hjemmet kredsede hans tanker om den nye statsforfatning, da han var tilhænger af det suveræne kongeherredømme, som tager hensyn til enhver undersåts bøn og klage, og som hjælper at beskytte rig og fattig mod de mægtiges overgreb og lader adelig og borgerlig komme til ære og værdighed betinget af den forudsætning, at kongen anvender sin store magt i retfærdighedens tjeneste. Til folkets og kongens gavn anbefalede han, at der blev sammenkaldt stænderforsamlinger, der kunne repræsentere landets højeste domstol, som ethvert klagemål kunne fremføres for, at kongen misbruger sin magt til at beskære folkets rettigheder. Endvidere skal stænderforsamlingen værne om kongens person, så han er sikret mod sine nærmeste undergivne, og at han aldrig bliver et offer for magtsyge, som vil skille ham fra folket.

Disse krigsår havde lagt beslag på al Ahlefeldts tid, så han først nu kunne tænke lidt på sit eget personlige behov.

Som allerede nævnt var faderen død i 1657. Forinden havde Frederik Ahlefeldt holdt bryllup anden juledag 1656 med statholderen, grev Christian Rantzaus eneste datter Margrethe Dorothea, som var født den 8. marts 1642 på Breittenburg, og var derfor kun femten år.

Rantzau var landets mægtigste og rigeste greve, og til at begynde med var han meget imod sin datters forbindelse med Frederik Ahlefeldt, så de blev viet til hinanden uden at greven vidste det. Derimod passede det brudens moder godt. Greven levede nemlig i ufred med sin gemalinde, fru Dorothea Rantzau. Hun havde endda opmuntret Ahlefeldt til at bortføre og ægte datteren. I al hemmelighed fandt vielsen sted i en landsbykirke i nærheden af Lybæk. Dronningen, som var en stor ynder af grevinde Rantzau, fik ved kongens hjælp den vrede far formildet, så han to år efter brylluppet omsider gav sit samtykke.

Ved dette giftermål kom Frederik Ahlefeldt i besiddelse af store rigdomme. Som medgift fik han udbetalt 25.000 rigsdaler. Hovedparten bestod af Tranekær gods og amt. I maj 1659 fik han tilskrevet slottet og amtet af svigerfaderen, der ifølge kongelige breve af 1645 og 1654 havde fået det som pant for en sum af 62.000 rigsdaler. I januar 1663 fik Frederik Ahlefeldt af svogeren Ditlev Rantzau yderligere en sum på 88.519 digsdaler; det var halvparten af holstenske godser, som svigerfaderen havde ejet. Ved Rantzaus død arvede han endnu gården Herningholm i Hammerum herred. Nu havde han råd til at forøge sine grundejendomme ved køb. Vi véd, at Hans Ahlefeldt, som delte det halve Søgård med Frederiks far, levede sådan over evne, at han i 1648 måtte sælge Gråsten og Fiskebæk til hertug Philip af Lyksborg. Da han i 1662 erklæredes fallit, fik Frederik Ahlefeldt sit tilgodehavende anvist i det halve Søgård og Stoltelund som pant. Da han i forvejen var i besiddelse af den anden part, var Søgård efter to århundreder igen samlet på én mands hånd.

Søgård blev aldrig mere hovedgård for slægten. I 1643 havde den svenske general Torstenson belejret borgen, og ef-

ter kort tids belejring indtaget og ødelagt den. Og den blev aldrig opført igen.

Så blev Gråsten Frederik Ahlefeldts egentlige og kæreste opholdssted og hjem. Her i den skønne egn ved sø og skov havde hans morfar, Gregers Ahlefeldt, i året 1616 opført sit skønne og velbyggede herresæde.

Kort efter at han havde overtaget Gråsten blev han udnævnt til statholder over Slesvig og Holsten. Så blev det lille slot ham alt for snævert, trangt og uanseeligt. Derfor gik han straks i gang med at bygge en større og stateligere bygning, idet han fandt beliggenheden aldeles henrivende og yndig. Slottet blev indrettet til stadig beboelse. Han udstyrede det med megen hygge og stor pragt. Fra København flyttede han sin store, kostbare bogsamling hertil. Han fik også anlagt en meget smuk have, da han elskede alle forskellige slags planter. Han holdt selv af at pusle omkring i haven, når han da havde tid dertil, for at plante de mange slags træer og buske, han havde skaffet sig hjem.

Her fra Gråsten ledte han hertugdømmerne og ved korrespondance fulgte han med i hvad der gik for sig over hele Europa. Til stadighed stod han i forviklinger med hertugen af Gottorp, som voldte ham mange kvaler, så søgte han at få ro i sindet ude i de naturskønne omgivelser.

Frederik Ahlefeldt havde mange uvenner og misundere blandt dem der stod i kongens tjeneste. Selv følte han sig uundværlig, hævet over småkævleriet og afventede stolt dagen, da oprejsningen ville komme og var derfor ubøjelig.

I København havde han sin gård på Slotsholmen. Det var et prægtigt hjem, indrettet efter tidens smag. Dér havde han et omfattende videnskabeligt bibliotek.

Frederik Ahlefeldts magt og anseelse var endnu ikke på sit højeste, men var dog i stadig stigen. Ved svigerfaderens indflydelse var han blevet udnævnt til vicestatholder i hertugdømmerne 9. januar 1660. Lille juleaftensdag 1661 måtte han aflægge ed som statholder i København og blev samtidig assessor i statskollegiet. Ved sin svigerfar, grev Rantzaus

død den 14. november 1663, blev han dennes efterfølger som statholder i Slesvig og Holsten, amtmand over Steinburg amt og guvernør i Sønder Ditmarsken. Kun en gang imellem drog han til hovedstaden. Samme år var han blevet ridder af elefantordenen, fordi han var med til at få giftermålet istand mellem kongens datter, prinsesse Anna Sofie af Danmark og kronprins Johan Georg af Sachsen!

Der var opstået en strid mellem dronningens brødre, hertugerne af Brunsvig og Lyneborg. Frederik Ahlefeldt blev sendt derned, og han fik også disse stridigheder bilagt. Ifølge patent af 14. december 1665 blev Ahlefeldt af kejseren optaget i rigsgrevestanden.

I foråret 1665 havde Frederik Ahlefeldts hustru ledsaget ham på en rejse til Schwalbach, hvor hun fik en farlig sygdom, så de måtte vende om for at konsultere en berømt læge i Hamborg. Hun skulle gennemgå en kur, som tilsyneladende hjalp hende. Hun ankom til Itzehoe, men døde her den 16. august 1665. Hun blev begravet i Kiel, senere overførtes kisten til familiebegravelsen i Tranekær kirke. Hun var mor til to sønner og fire døtre, hvoraf de to døtre døde tidligt.

Det var et hårdt slag for Frederik Ahlefeldt. Han faldt i dyb mismod og tungsindighed. Kongen gav ham lov til at rejse til Italien. På en baderejse til Achen, hvor han havde været nogle gange før, grundet sin podagra, havde han truffet en af Tysklands mest ansete grevelige familier, Leiningen, som boede på slottet Emichsburg i nærheden af Worms. Denne gamle tyske greveslægts æt nævntes allerede år 1086. Grevskabet lå i det bayerske Phalz. Ved arv havde denne grevelige familie senere fået grevskabet Dagsburg, senere igen grevskabet Rixingen i Lothringen. Deres besiddelser omfattede her to småbyer og 14 landsbyer med store vinbjerge og baroniet Mörsberg.

Tre år efter sin første hustrus død giftede han sig igen med Marie Elisabeth, grevinde Leiningen Dagburg, datter af førnævnte greve og hans gemalinde Sybilla, grevinde af Waldeck. Bruden frasagde sig ethvert krav på sin fædrene og

mødrende arv. Grev Ahlefeldt fik 5000 gylden i medgift.

I Antwerpen havde Hannibal Sehested truffet Ahlefeldt. Han giver ham følgende skudsmål:

»Grev Ahlefeldt er uomtvistelig den betydeligste og dygtigste mand i Danmark, og den, hvis råd høres mest. Han er meget lærd og optaget af studier, har rejst meget og er såre videbegærlig. Han kender de fremmede lande og nuderholder selv forskellige korrespondenter for at skaffe sig nyheder, og betaler dem godt for at sikre sig særlig gode referater. Han er arbejdsom, tapper og modig, heftig og endog kan yppe trætte i selve konsejlet og med kongen selv: men da de kender disse hans fejl foretrækker han at blive i Holsten. Og skønt han ejer store godser, har han dog ikke tabt lysten til at forøge dem. Dronningen og kronprinsensen skatter ham højt og hvis en af dem stod ved roret ville han utvivlsomt blive den første minister. Han har et udmærket ry i landet for at være en klog og fremsynet mand!«

Fra sit kære slot i Gråsten havde Ahlefeldt rigtig lejlighed til på nært hold at følge hertugen af Gottorps politik. Ligeledes fulgte han hertugerne i Nordborg og Sønderborg med opmærksomhed. Gennem deres vaklende økonomi fik kongen senere en lejlighed til at udvide sine besiddelser i Sønderjylland. I august 1667 blev Frederik Ahlefeldt udnævnt sammen med Henrik Blome, Ditlev Ahlefeldt og Godske Buchwald til at være medlem af den sønderborgske kommission, der skulle tage hertugdømmet under konkursbehandling og foretage en opgørelse af godserne, beregne skatterne og bestemme kreditorernes orden.

Ved hertug Christian Adolfs konkurs samme år inddrog kongen Sønderborg by og amt. På samme måde gik det hertug Hans Bugislav af Nordborg-Pløn. Ahlefeldt havde med stor indsigt, kløgt og energi varetaget kongens interesse. Ved denne lejlighed fik han selv Ballegård.

Den 12. oktober 1667 fik han et forlig i stand vedrørende bispeembedet i Lybeck mellem hertugen af Gottorp og kongen, som var tilfredsstillende for majestæten. En yderligere forbedring indtraf mellem disse to fyrstehuse, da hertugen blev gift med Frederik den 3.s datter, prinsesse Frederikke Amalie.

I sin tid havde kongen taget det fortrydeligt op, at Frederik Ahlefeldt havde ladet sig ophøje i rigsgrevestanden uden først at have indhentet tilladelse dertil hos ham. Nu fandt kongen tidspunktet inde til at påskønne Ahlefeldt for alt det, som han havde udført ved at give sit minde til, at han officielt måtte føre titlen som greve af Ahlefeldt og Rixingen og friherre af Mørsberg. Det var den sidste æresbevisning han fik af kong Frederik den 3., for ganske kort tid efter døde Danmarks første enevældige konge og hersker.

På det tidspunkt var Ahlefeldt i Itzehoe og var ved at lægge en plan tilrette med hensyn til en baderejse for sit helbreds skyld. Nu måtte han til København i stedet for.

Inden for statsrådet blev man snart vidne til heftige stridigheder mellem Ahlefeldt og Gabel, som havde overtaget statsholderembedet i København efter ham. Gabel havde fået Ahlefeldt sendt hjem til Gråsten for at passe sit landområde, så var han bedst af vejen.

Et forskelligt syn på det gottorpske spørgsmål og på statsforfatningen måtte føre til et opgør imellem dem. Ved et møde i rådstuen kom det til et skænderi, hvorunder Ahlefeldt truede Gabel. Gabel sagde rent ud, at han ville inddrage Ahlefeldts godser i Sønderjylland.

Gyldenløve var ved Schumachers hjælp lige kommet hjem fra England og havde fået en hjertelig modtagelse af kongen. Også han var en stor modstander af Gabel. Der havde også været en uoverensstemmelse mellem Gyldenløve og Ahlefeldt, men den var ude af verden. I slutningen af april skrev Gyldenløve efter Schumachers udkast på kongens vegne til Gabel, at han skulle søge sin afsked. Gabel tog skrivelsen til efterretning og gik.

Endnu sad dog to mænd tilbage som var Ahlefeldts uforsonlige modstandere. Det var Konrad Reventlow, Gabels svigersøn, der styrede det tyske kancelli, og Morten Skinkel, kong Christian den 5.'s hofchef, som allerede stod højt i kongens gunst, mens kongen var kronprins. Disse to mænd søgte at undergrave Ahlefeldts stilling, når han var borte.

I slutningen af april forlod Ahlefeldt København, og først i maj sendte han fra Itzehoe et brev til kammersekretær Biermann, hvori han harmedes over en kongelig ordre, hvis indhold havde krænket ham. Nu håbede han, at kongen ikke ville tillade, »at han som en tro tjener uforskyldt skulle trakteres ilde, så snart han vendte hoffet ryggen, hvad der måske tidligere var skik.«

Så rejste han til Rhinen for at tilse sit grevskab dér. Fra Frankfurt sendte ham et nyt brev, denne gang til Schumacher, og takker ham for hans venskab.

Da han igen kom hjem til Gråsten fik Ahlefeldt at vide, at kongen manglede ryttergods og derfor ønskede, at Ahlefeldt ville afstå Langeland til ham. Overfor en kommission, der nedsattes i den anledning, forlangte han 62.000 rigsdaler og Pinneberg gods anvist som pant.

Ved en forhandling med kommissionen den 1. september i hovedstaden viste det sig, at planen måtte skrinlægges.

I København genvandt han snart sin gamle anseelse. På hans intiativ blev Reventlow fjernet fra det tyske kancelli; han blev udnævnt til amtmand over Haderslev.

Ahlefeldts indflydelse i statsrådet blev nu for alvor mærkbar i alle sager af betydning. Ved siden af udenrigstjenesten styrede han hertugdømmerne med største dygtighed og fremsatte i november en plan om hærens underhold, der var billigere for landet, end den tidligere. Sammen med Schumacher og Gyldenløve havde han nu ansvaret for rigets styrelse. En svensk diplomat karakteriserer ham sådan:

»Grev Ahlefeldt har større viden og mere erfaring end Gyldenløve, men er stivsindet i anskuelser og planer, idet

han tror, at de lige så let gennemføres, som han undfanger dem i sin hjerne, men en god del af hans forslag må enten forandres eller forkastes i hans fravær. Han kan heller ikke forliges med Gyldenløve, der allerede et par gange har haft sammenstød med ham, og sagen ville have været kritisk. hvis ikke Ahlefeldt havde givet efter. Mange tror, at han i længden kun med møje vil være i stand til at bevare sin stilling ved hoffet, især hvis Schumacher, som han mener. er enig med Gyldenløve, og disse med forenede kræfter søger at rokke ham.«

En ny rangforordning af 25. maj 1671, der især var Ahlefeldts værk, oprettede en ny herrestand af grever og friherrer jævnsides med gehejmerådene for muligt at få tilintetgjort den gamle adels særstilling og derved styrke kongens position.

Ahlefeldt havde endvidere ført indviklede forhandlinger om den oldenborgske arvefølge. Han repræsenterede kongen ved landdagen i Kiel og i Rendsborg. For dette blev han af kongen, efter Griffenfeldts indstilling, ophøjet i den danske grevestand, og den 28. august 1672 oprettedes Tranekær amt som et arveligt grevskab for ham og hans slægt.

Grevskabet Langeland omfattede 2537 tønder hartkorn, hvoraf 71 tønder land var frit jordegods, som hørte ind under Tranekær slots ladegård.

Sammen med Griffenfeldt førte han en klog og forsigtig politik for at bevare freden for landet i det kritiske år 1672. Både Tyskland og Nederlandene var kommet slemt i knibe, da franskmændene trængte ind over deres grænser. I Holland nærmede de sig Amsterdam. Hertugen af Pløn, Gyldenløve og andre i kongens råd mente, at vi burde ile dem til undsætning som tak for hjælpen under svenskekrigen. Griffenfeldt bad da Ahlefeldt om en betænkning i denne sag, og grevens brev afgik fra Gråsten den 3. august. Ahlefeldts mening var, »at faren var alt for stor ved at tage parti for nogen af parterne. Man kendte h[illegible]rken Spaniens, Sveriges eller de tyske fyrsters holdning. Sørg for at dæmpe krigslysten her-

hjemme, og lad os forberede vort eget forsvar til lands og til vands. Det vi kan yde er ringe. Kejseren er optaget af oprøret i Ungarn og Polen. Kurfyrsten er vaklende og tager imod bestikkelse. De allieredes hær er ringe og mangler penge, og de vil uden dygtige statsmænd og feltherrer ikke kunne byde det mægtige Frankrig trods. Bliv ikke ophavsmænd til en krig, hvor udsigten er så lille, og overlad i alt fald denne ære til dem, som higer efter berømmelse, fordele og ledelsen af den. Deres excellence véd, at flere af vore største og klogeste statsmænd har lidt skibbrud på denne klippe og lagt deres egen og fædrelandets lykke øde på samme tid.«

Griffelfeldt bifaldt Ahlefeldts mening om dette spørgsmål, også i senere skrivelser fra Ahlefeldt denne sag angående, så kongen og de øvrige krigslystne herrer i rådet måtte forholde sig afventende.

Først i marts 1673 lod kongen rådet sammenkalde pâny for at drøfte det nederlandske spørgsmål. Dersom kejseren af Spanien ville træde til, var feltherren Schach straks stemt for at tage parti for Nederlandene. Reedtz og Bjelke stemte for det samme, i stedet for senere at stå ene i faren. Kongen selv nærede de venligste følelser overfor Nederlandene. Ahlefeldt og Kørbitz mente, at man burde udsætte enhver erklæring, for en hær på 16.000 kunne dog intet udrette af betydning. Derimod burde man gøre Sverige opmærksom på hvilken fare der truede, dersom Frankrig overvandt Nederlandene og også fik magten i det tyske rige. Griffenfeldt holdt med Ahlefeldt. Kongen lod sig endnu engang råde af de besindige, men sendte Jens Juel til Sverige for en tilnærmelse og for at arbejde på en gunstig fred for Nederlandene som muligt. Men enhver forhandling var spildt.

Overfor det tyske rige rejste der sig i mellemtiden en mægtig stemning for at slå det franske angreb tilbage. Kejseren fik i løbet af juli og august alle tyske fyrster forenet i ét stort forbund, og det gamle våbenfællesskab mellem Spanien og kejseren var genopstået; man havde nu allieret sig med Nederlandene.

Kejseren sendte i september en gesandt til den danske konge for at overtale denne. Kongen spurgte Ahlefeldt om råd. Grev Ahlefeldt mente, at man endnu burde vente. Den nedsatte kommission måtte følge Ahlefeldt råd.

Da man i januar 1674 endelig vedtog at gå i forbund med kejseren, havde Ahlefeldt sat hele sin indflydelse ind derpå.

Nu blev Danmark ved dette forbund med den tyske kejser Frankrigs modstander samtidig med at Danmark blev vagthund over for Sverige. Da kejseren havde overtalt samtlige tyske fyrster undtagen hertugen af Hannover og kurfyrsten af Bayern, erklærede han Frankrig krig på rigsdagen i Regensburg.

Jens Juel havde i mellemtiden holdt øje med hvad man foretog sig i Sverige. Hertugen af Gottorp var i juli blevet modtaget i Stockholm med store æresbevisninger, efter at han i maj havde afsluttet en bistandspagt med Sverige.

I Danmark tog man, efter Ahlefeldts råd, sine modforholdsregler. Ved nytårstid ankom Sveriges gesandt, grev Brahe, til forhandling, og det lykkedes Griffenfeldt at overbevise ham om Danmarks fredelige hensigter en tid endnu. Som et lyn fra en klar himmel udstedte Nederlandene, Brandenborg og Lyneborg den 5. juni en krigserklæring mod Sverige. Danmarks konge fulgte tøvende denne erklæring og lod ruste til lands og til vands og forstærkede ligeledes Norges forsvar.

Et opgør mellem kongen og hertugen af Gottorp kunne nu ventes. Stænderne i Slesvig og Holsten blev kaldt til møde i Kiel, hvor de kongelige skatteopkrævere fremlagde beregninger over hvilke skatter der skulle udskrives i anledning af oprustningen. Hertugen fandt fordelingen uretfærdig, protesterede derimod og opløste stænderne.

I juni tog kongen ophold i Rendsborg, hvor Griffenfeldt havde ført forhandlinger om det oldenborgske spørgsmål. Kielmann, der forhandlede for hertugen af Gottorp, tilbød at bytte Tønder amt mod at hertugen overtog de ved Pløn beliggende grevskaber. Men da denne handel ikke var til nogen fordel for Danmark havde grev Ahlefeldt forkastet forslaget. Trods dette forhandlede Griffenfeldt videre om spørgsmålet. Det

vakte mistanker hos Ahlefeldt. Senere viste det sig, at Kielmann, for at nå sine hensigter, havde lovet Griffenfeldt Steinfeldt amt, som lå mellem Lybeck og Hamborg og tilhørte hertugen. Griffenfeldt havde forsøgt at overtale kongen, men dette blev forhindret af Ahlefeldt, der var ilet til fra Gråsten og afleverede sin skarpeste protest mod dette bytteri. Da Ahlefeldt havde forklaret kongen den sande sammenhæng, afbrød kongen enhver forhandling om spørgsmålet den 26. juni og gav ordre til at fastsætte hertugen. Griffenfeldt lod ved denne lejlighed en bemærkning falde om, at Steinfeldt nu var tabt for ham, mens Ahlefeldt hørte på det, og fra da af fulgte Ahlefeldt nøje med i hvad Griffenfeldt indlod sig med.

Kongen lukkede nu Rendsborgs porte og tvang hertugen til straks at udstede ordre til de kommanderende officerer på fæstningerne Gottorp, Tønning og Stapelholm om at indlade danske tropper. Man tvang endvidere hertugen til at give afkald på alle de ved freden i København og Roskilde erhvervede fordele, afstå Svavsted amt og forpligte sig til ikke at indgå overenskomster med nogen uden at kongen gav sit samtykke dertil. De nødvendige skatter skulle betales. De danske tropper fik fri adgang gennem hans landområder og til hans fæstninger. Endvidere skulle hertugen optræde fælles med Danmark mod hertugdømmernes fjender.

Alt imens var der foregået vigtige begivenheder på krigsskuepladserne. Kurfyrsten af Brandenborg havde vundet en stor sejr over Wrangels hær ved Fehrbellin, og fra kurfyrstens side opfordrede man stadig Danmark til at bryde med Sverige. Først i slutningen af august kom Danmarks krigserklæring. Ahlefeldt havde fået til opgave at sikre neutraliteten hos den fransksindede hertug Johan Frederik af Hannover. Det var en svær opgave, som Ahlefeldt udførte på rekordtid og med stor ihærdighed og dygtighed til kongens store tilfredshed.

Kong Christian den 5. og kurfyrst Frederik Wilhelm drøftede deres fælles krigsplaner ved et møde først i september, og den 15. kom man til en overenskomst i Doberan.

Wismar og svensk Bagpommern skulle erobres til kurfyrsten,

Danmark måtte få Rygen, og de gamle danske provinser: Skåne, Halland og Blekinge, skulle atter tilhøre Danmark. Desuden skulle toldfriheden ophøre i Øresund og landområdet være som det var fra freden i Bremsebro.

Danmarks rytteri under Arendsdorff gav sig til at belejre Wismar. Kongen havde opslået sin lejr i nærheden. Kurfyrstens tropper erobrede fæstnnigen Wollgast samme dag og kort efter øerne Usedom og Wallin. Efter en måneds belejring faldt Wismar i den danske konges hænder. Kongen holdt sit indtog den 14. december. Hæren havde desuden fremgang over det hele. Man forsøgte allerede med fredsfølere. Griffenfeldt var stemt for en fredelig løsning med Sverige; måske kunne man bytte de danske provinser med det erobrede landområde i Nordtyskland. Hans planer blev forkastet af krigspartiet.

Efter begivenhederne i Rendsborg havde Griffenfeldt efterhånden brudt med Ahlefeldt, og denne havde øget sin uvilje imod ham. Efter Ahlefeldts mening førte Griffenfeldt et forargeligt dobbeltspil mellem prinsessen af Trent og datteren af hertugen i Augustenborg.

De store krigsomkostninger tyngede finanskassen hårdt, så Griffenfeldt havde besluttet at nedskære embedsetaterne, og man inddrog Ahlefeldts statholderpost. Det var en besparelse på 5.000 rigsdaler. Da denne beslutning nåede Gråsten, skrev Ahlefeldt et brev til rigskansler Griffenfeldt, dateret den 12. januar:

»*Jeg tilstår, at Deres excellences sidste brev har sat mig i yderste bestyrtelse, for jeg ser deraf, at jeg efter at have mistet myndighed, æren og fordelen ved mit embede, nu også mister den gage det indbragte mig ...*«

Selvsamme dag indtrådte hertugen af Pløn, Hans Adolf, i rigets højeste råd. Og da Schak var syg overtog han også hærledelsen.

Grev Ahlefeldt var rejst til København for helt at bryde

med Griffenfeldt, der efter hans mening havde indtaget en tvetydig holdning over for Frankrig, som faldt sammen med hans egne ægteskabsplaner. Han havde forøvrigt i lang tid betvivlet hans ærlighed og forargedes over hans stolthed, gridskhed og usædelighed. Derfor gik han til kongen sammen med hertugen af Pløn og bad ham om at skille sig af med ham.

Da Griffenfeldt den 11. marts opsøgte kongen på Københavns slot blev han omgående sat i fængsel. Ahlefeldt og Kørbitz beslaglagde alle Griffenfeldts papirer og forseglede dem. I Slesvig fængslede man få dage efter dette også præsident Kielmann. Han var Danmarks uforsonlige fjende. Og hans udsagn og tilståelser mente man at kunne drage nytte af i Griffenfeldts sag.

Ahlefeldt overtog nu ledelsen af begge kancellier. Hver dag holdt kongen statsråd sammen med hertugen af Pløn, Bjelke, Ahlefeldt og Kørbitz. Alle sager, der skulle ekspederes, blev overvejet og prøvet. Beslutninger blev hurtigt taget, så man ikke nogensinde før var gået frem med så megen orden og regelmæssighed som nu.

Den 13. maj udnævnte kongen Ahlefeldt til storkansler, til præsident i statskollegiet og til patron for universitetet fra 1. maj samme år at regne.

Grev Frederik Ahlefeldt havde opnået rigets fornemste embedsstilling. Han havde bøjet sig ind under kongens vilje og befaling som en lydig og tro undersåt. Kongen havde opdaget, at ränker og krogveje ikke lå for ham, og at han heller ikke husede nogen hævnlyst i sit bryst. Han var hidtil kun kommet, når der blev kaldt på ham, og han havde kun svaret, når der blev spurgt. Kongen nærede ingen tvivl om, at rigets sager lå velbevarede i hans hænder.

De danske våben hjembragte en række glimrende sejre. Niels Juel vandt sejren ved Rygen den 25. maj og ved Øland den 1. juni og var således herre til søs. Gyldenløve var i spidsen for den norske hær rykket ind i Båhuslen og havde erobret Uddevalla og Venersborg. En hær under anførsel af hertugen

af Pløn blev landsat syd for Helsingborg i de sidste dage af juni. Kongen var sammen med prins Jørgen gået ombord i flåden med et større følge. Imellem dem befandt sig Ahlefeldt, Korfitz Trolle, Hahn og Biermann. 3. juni faldt Helsingborg. Kongen drog videre med hæren mod Landskrona, som faldt den 3. august. Man gik videre mod Christiansstad. På grund af heftige gigtsmerter måtte Ahlefeldt blive tilbage i Helsingborg, hvor han stod i forhandlinger med kurfyrsten af Brandenborgs gesandt. Han afventede utålmodigt kongens ordre.

Desværre vendte krigslykken sig ret snart. Ahlefeldt havde frarådet en belejring af Halmstad. Det blev, som han havde forudset, et nederlag. Gyldenløve blev tvunget tilbage og måtte opgive belejringen af Båhus. Flåden havde forgæves søgt landgang på Rygen.

Ahlefeldt og kongen kom tilbage til København i begyndelsen af oktober. Man fortsatte forhandlingerne med kurfyrsten af Brandenborgs udsending, som afsluttedes sidst i december. Alliancen af september 1675 stadfæstedes. Kurfyrsten lovede Danmark garanti for forliget i Rendsborg med Gottorp. Ved Lund havde der kort forinden fundet et blodigt slag sted (den 4. december), og kun få dage efter blev Helsingborg tilbageerobret af svenskerne. Danmarks gunstige stilling var dermed i høj grad forandret.

Gennem år og dag havde de krigsførende magter forhandlet i Nymwegen, men man kom ingen vegne. Danmark øgede pånyt sine rustninger. Biskoppen af Münster havde tilsluttet sig kurfyrsten af Brandenborg og de danske tropper forøgedes med regimenter fra Hessen og Münster og kejserlige regimenter. I marts generobrede svenskerne Christiannopel og Carlshamn. Den danske hær undsatte i maj Christianstad, men krigslykken var til stadighed omskiftelig. Ved Malmö blev stormen afslået af svenskerne den 26. juni. Mens danskerne blev overvundne ved Landskrona, tog nordmændene fæstningen Marstrand og tilføjede svenskerne et stort nederlag ved Uddevalla.

Efter Ahlefeldts mening gjaldt det om at skaffe sig hjælp fra de allierede, helst uden betaling, for landet var udpint og i største pengenød.

Kejseren turde ikke hjælpe, da han havde nok at gøre med Frankrig. Det gærede også i Ungarn. Han havde nok stillet 2.000 husarer i udsigt, men Ahlefeldt var betænkelig ved deres råheder og udsugninger, da vore egne folk pinte og plagede bønderne nok i forvejen.

Man måtte dog frem for alt bevare Nederlandenes venskab, for dersom de trak sig tilbage, ville også alle de andre allierede tabe modet. Kurfyrsten kunne man ikke stole på, men gennem et forbund med Lyneborg og Münster ville man kunne påregne en sikker hjælp. Hertug Johan Frederik af Hannover var ikke utilbøjelig til at stille 10.000 mand til kongens rådighed. Desværre var pengekassen tom. Man burde dog sikre sig den indflydelsesrige fyrstes stillingtagen. Man havde pligt til at sørge for freden for det udpinte lands skyld, men for at freden kunne blive så ærefuld og fordelagtig som mulig, var man nødt til at fortsætte krigen.

Under Ahlefeldts fortsatte forhandlinger med hertugen af Lyneborg, der var meget ivrig efter at komme i gang, havde Niels Juel pâny vist vor overlegenhed til søs i kampen ved Møn den 1. juni. I månedens slutning fik man hovedparten af den svenske flåde i sigte, og Niels Juel bad kongen om at måtte angribe. Ahlefeldt og rigsadmiralen havde frarådet, indtil Hollands hjælpeflåde ville ankomme. Denne erklæring afgav man den 30. juni. Dagen efter vandt Niels Juel den stolte sejr i Køge bugt.

I august forlangte kongen en ny redegørelse af Ahlefeldt. Biermann havde foreslået at angribe Stockholm og den svenske kyst. Ahlefeldt ville i stedet for tilråde at tage Rygen først, for at fordrive svenskerne helt fra Tyskland. Og da der inden for rådet var flertal for Ahlefeldts forslag, landsattes 6.000 mand på Rygen i de sidste dage af september. Her blev de snart hjemsøgt af vinteren, sygdom og nød.

Samme dag som kurfyrst Frederik Wilhelm erobrede Stet-

tin angreb den svenske feltherre, grev Køningsmark, Rygen, landsatte sine tropper og slog de danske under general Rumohr, og besatte øen den 6. januar 1678.

I Skåne havde felttoget kun været årsag til mindre træfninger i det forløbne efterår. I december anbefalede Ahlefeldt at sikre sig nye hjælpetropper fra kurfyrsten og de andre allierede til det kommende års felttog.

Kongen lod sig 1. maj indskibe sammen med hæren under kommando af Frederik Armstorff og man indtog påny Helsingborg. Her holdt kongen den 29. juni et nyt krigsråd, hvor Ahlefeldt rådede ham til samling.

Den 4. august afsluttede Ahlefeldt et nyt samarbejde med Brandenborg og Münster i København. Man ville fortsætte indtil en fordelagtig fred kunne opnås, og hver for sig lod sig forpligte til ikke at slutte en særfred.

I september angreb man Rygen påny, og da øen var erobret fik Danmark den som krigsbytte. Stralsund og Greifswald overgav sig senere på året til kurfyrsten. Dermed var svenskernes herredømme i Tyskland endt.

Frankrig havde sluttet fred med Nederlandene den 10.. august. Da skrev det danske sendebud hjem til sin konge: »Alt er tabt, man har forrådt os.«

Alle de store anstrengelser og ofre og de opnåede sejre havde ved Ludvig den 14.'s overmagt og hans diplomaters statskunst, været omsonst.

Kejseren var truet af oprør i Ungarn og af Tyrkiet; derfor sluttede han fred med Frankrig først på året 1679. Og da Danmarks allierede også var ved at køre trætte, sendte kongen Meierkrone fra Haag til Paris i marts for at forhandle med Ludvig den 14., og den 3. august undertegnedes freden i Fontaneibleau. Roskilde- og København-traktaten skulle stå ved magt, alle erobringerne i Sverige måtte tilbagegives, og gottorperne skulle genindsættes i de ved fredsslutningen i 1658 erhvervede rettigheder.

Ahlefeldt fik grevskabet Rixingen tilbage af franskmændene, der havde besat det. Den våbenstilstand, der havde rådet

mellem Sverige og Danmark siden den 30. august, afløstes af freden, som blev sluttet i Lund den 26. september efter besværlige forhandlinger. Mens Sverige gav efter hvad Gottorp angik, firede Danmark med hensyn til toldspørgsmålet på Øresund. Fra begge sider blev freden anerkendt som den var afsluttet med Frankrig.

Efter fredsslutningen var storkanslerens holdning med hensyn til det politiske præget af ro og forsigtighed. Hans beslutninger var besindige, modne og velovervejede og gik altid ud på at bevare freden. Europa var endnu stadig i stor uro og spænding. Kejseren var lammet af tyrkernes fremtrængen, og Ludvig den 14. havde udvidet Frankrigs grænser nordpå. Man bejlede fra alle sider til Danmarks gunst. Kongens store krigs- og erobringslyst hvilede aldrig. Fandt han blot den mindste anledning ville han hævne sig på arvefjenden Sverige.

Også Ahlefeldt håbede at genvinde det tabte, men nu måtte Danmark først igen være stærkt og velbefæstet indadtil. I øjeblikket var landet fattigt og udpint.

Da freden var sluttet havde Carl den 11. sendt sin yndling, Johan Gyllensterna til København som gesandt. Ihærdigt søgte han at få en forsoning i stand mellem Danmark og Sverige. Et synligt bevis på at forholdet bedredes var, at kongens søster, prinsesse Ulrikke Eleonore, kunne holde bryllup med Sveriges konge Carl den 11. De to konger mødtes siden i Lund og afsluttede en defensiv alliance. Man ville hjælpe hinanden i tilfælde af angreb. Vedrørende sejladsen på Øresund underskrev Ahlefeldt, Jens Juel, greven af Aldenborg og Biermann en traktat.

En månedstid efter den svenske konges bryllup døde Gyllensterna pludselig, og hans efterfølger som gesandt i København, Bengt Oxenstjerna, var mistroisk overfor Danmark og ville have et forbund imellem kejseren, England og Nederlandene. Danmark måtte som modvægt indgå i et forbund med Brandenborg sidst i januar 1682, og den 15. marts samme år meddelte Ahlefeldt, at en ny forsvarspagt var blevet oprettet med Ludvig den 14. og Frankrig. Man modtog årligt 600.000

rigsdaler fra dette land som en hjælp til oprustning, for man behøvede mange penge. Med de stærke forbundsfæller bag sig ville man tvinge hertugen af Gottorp til at svare en ekstra skat til landets forsvar. Ahlefeldt var imod et sådant skridt, da situationen var temmelig kritisk i forvejen. Hertugen klagede da sin nød overfor de europæiske hoffer. Og Carl den 11. fandt en ære i at sikre hertug Christian Albrecht de rettigheder, faderen fik tilstået ved freden i København. Da skatterne alligevel ikke blev betalt, blev de inddrevet ved eksekution i de gottorpske amter og byer. Sidst i maj 1684 inddrog kongen helt den hertugelige del af Sønderjylland, trods faren fra Sverige og dets forbundsfæller.

Ahlefeldt havde været syg og fraværende, da man foretog disse dramatiske skridt. Han overværede dog hyldningen den 4. august og mødte i statsrådet på Gottorp.

Man forsøgte at mægle mellem kongen og hertugen, men klagerne kunne afvises med den rigtige begrundelse, at Sønderjylland ikke hørte ind under det tyske rige.

Ahlefeldt arbejdede på en udvidelse af handelen med Frankrig, og sammen med dronningen gennemførte han, at herboende reformerte fik fri religionsudøvelse, og de fik lov til at bygge deres egen kirke. Ligeledes fik de indvandrede tyskere store privilegier, som han skaffede dem i sin egenskab af patron for Petri kirke.

Ahlefeldt havde ligeledes sympati for den gennem lange tider indespærrede Leonora Christine. Han medvirkede ved hendes frigivelse og gav hende en bolig på sin lystejendom »Husumgård« i Københavns nærhed, da hun blev løsladt i maj 1685. Ved dette lyststed lå en stor og prægtig have, hvor han selv nød landluften under sine sygdomsanfald. Da han var fyldt 60 forværredes hans tilstand fra år til år. Podogra og nyregrus voldte ham til tider mange smerter. I april fejrede han kongens fødselsdag i sit palæ. Midt på sommeren var han i bad Ems. Da han kom hjem igen fejrede han sønnens forlovelse med Charlotte Amalie Gyllenløve, som var kongens og grevinde Moths datter. Da hans velynderinde,

dronning Sofie Amalie, døde, fik Ahlefeldt kongens tilladelse til et sommerophold på Dronninggård.

Under sygelejet holdt han stadig de politiske tråde i sin hånd, og han vidste besked med hvad der skete af betydning i Tyskland, Nederlandene og England.

Om vinteren boede Ahlefeldt på Kongens Nytorv (d'Angleterre). Hans første vinterbolig på slotsholmen var brændt i 1682, og sammen med boligen var mange af de kostbare bøger og kunstskatte han havde samlet sig blevet flammernes bytte.

Efter et langt sygeleje i foråret 1686 var Ahlefeldt ved sommertide så rask, at han havde bestemt sig til at rejse til Gråsten 1. juli. Tjenerskabet var allerede sendt afsted til søs. Han ville følge få dage efter for at træffe forberedelser til sønnens bryllup, men blev ramt af et stort ildebefindende. Dronningen blev tilkaldt og sad flere timer ad gangen ved hans sygeseng, ligesom kongen havde en to timer lang drøftelse med ham.

Aftenen den 7. juli sov han ind i døden, kun 63 år gammel. Hans gemalinde og den ældste datter stod ved hans dødsleje. Døden kom uventet og storkanslerinden var utrøstelig. I livet havde han været en fjende af verdslig og overflødig pragt, og han havde bestemt at ville bisættes i en almindelig trækiste uden pynt. Han stedtes til hvile i Tranekær på Langeland.

Kongen følte et umisteligt savn, for Ahlefeldt var elsket af alle og havde ved sin dygtighed, erfaring og ærlighed vundet alles hjerter og udfyldt sin plads værdigt og redeligt blandt kongens rådgivere, for som ingen anden havde han et fuldkomment kendskab til statsanliggender.

Fra en beskeden landjunkers stilling havde han ved flid, troskab, kløgt og dygtighed svunget sig frem til rigets første mand og blev en fremragende statsmand.

Han var udrustet med et klart, vågent og overlegent blik i forbindelse med et dybtgående kendskab til de forskellige nationers ejendommeligheder, historiske udvikling og politi-

ske målsætninger. Han havde altid Danmarks nationale sag for øje og var kongen hengiven som få. Ahlefeldt var myndig og hård når det krævedes, men tillige gavmild når det gjaldt om at støtte videnskaben. Naturvidenskab, botanik og historie var han godt hjemme i og førte i sine yngre dage diskussioner om teologiske og filosofiske temaer med sin samtids lærde om sjælens udødelighed.

Frederik Ahlefeldt havde på sit højeste stade en årlig indtægt på 80.000 rigsdaler og en formue på halvanden million rigsdaler. Prinser og fyrstelige personer bejlede til hans døtre. En af dem ægtede prinsen af Nassau. Comtesse Sofie Amalie Ahlefeldt giftede sig med hertug Frederik Vilhelm af Augustenborg. Den tredie comtesse blev ved sit ægteskab med en tysk rigsgreve stammoder til tre europæiske kongehuse. To sønner arvede efter ham og hinanden embedet som statholder over Sønderjylland. Storkanslerinden Marie Elisabeth, grevinde af Leiningen-Dagburg, overlevede Ahlefeldt i mange år og døde hos sin dattersøn, hertug Christian August af Augustenborg den 13. april 1724 og begravedes på Tranekær i familiebegravelsen. Hun var en gudfrygtig kvinde, god og gavmild mod alle, men især mod fattige mennesker.

Lærer Tøgesen var gået sådan op i det skete, at han næsten helt havde glemt sig selv og tiden. Skoleklokken ringede ud for anden gang. Han havde helt overhørt den første gang, men han syntes nok børnene sad mere uroligt end sædvanligt. Det var mærkeligt de ikke havde reageret og protesteret. Klokken var elleve, og det var lige tiden for børnene at springe hjem til middag, og selv om de for en gangs skyld var sprunget regnetimen over, kunne det forsømte jo indhentes en anden gang. Det havde måske været kærere for børnene at høre historie end at skulle bryde deres små hoveder med regnestykker. De var forlængst ude af klassen, inden han bekvemmede sig ned fra katederet, for nu følte også han sult. Klokken 1 mødte børnene jo igen og skulle i gang med skrivning. De kunne repetere lidt af hvad han havde fortalt dem.

4. historietime

Det var atter blevet torsdag og bibelhistorietimen var overstået. Næste time på planen lød på geografi og historie. Lærer Tøgesen snakkede med sig selv om, at han hellere måtte fortsætte hvor han slap sidste gang.

Da børnene var kommet ind og høfligt under noget spektakel havde sat sig efter lærerens vink, lovede han børnene, at de skulle få en længere pause når timen var forbi, fordi de sidste gang var blevet snydt for frikvarteret, da de gennemgik storkansleren. Nu kom så turen til sønnerne!

Den ældste af sønnerne hed Frederik ligesom faderen. Han fødtes i Flensborg den 21. april 1662 og hjemmedøbtes dagen efter af faderen. Han gennemgik en omhyggelig uddannelse derhjemme på Gråsten slot. Som 16 årig var han i Frankfurt am Main. Frederik var knap fyldt 20 år, da han blev udnævnt til kammerherre. Og den 12. marts 1681 blev han allerede vicestatholder og landråd i hertugdømmerne.

For det tilfælde, at faderen snart trak sig tilbage, var han udset til guvernør og amtmand over Sønder Ditmarsken.

Da kongens broder, prins Jørgen, skulle holde bryllup med prinsesse Anna, blev han sendt til London for at overbringe kongens lykønskninger. Og trods sin unge alder vidste han at gøre sig gældende og vandt derved hoffets gunst ved sin fine takt og noble optræden. Den 5. maj blev han, efter hjemkomsten fra England, dekoreret med det hvide bånd. Højtideligheden fandt sted på Rosenborg slot.

Efter dette var han atter på rejse i udlandet, men måtte kaldes hjem ved faderens pludselige død. Han overtog grevskabet Langeland og Gråsten sammen med alle sønderjyske godser.

Den 28. juli 1686 fik han udnævnelse som gehejmeråd. I sørgeåret boede han sammen med moderen, sin søster Dorothea Frederikke og grev Leiningen, i København. I oktober døde hans bror, grev Christian, i Italien, efter hvem han arvede »Die Wildnis«.

Den 8. november kunne grev Frederik fejre sit bryllup med grevinde Christiane Gyldenløve, kong Christian den 5. og Sofie Amalie Moths datter. På grund af familiesorgen blev brylluppet fejret i stilhed i grevinden af Samsø's hus. Det overværedes af kongen og Gyldenløve, samt en del højtstående embedsmænd, Reventlov, Knuth, Juel, Brandt, Ehrenschild og Vibe. Kongen var meget rundhåndet overfor sin svigersøn, idet han skænkede ham og datteren en hel tønde guld i medgift og et prægtigt udstyr. Alene brudesengen havde en værdi, der ansattes til 11.000 rigsdaler, da den var overbroderet med guld og sølv.

Bruden var meget ung. Hun fødtes den 7. juli 1672. Hun døde, da hun var godt 17 år på Gråsten slot den 12. september 1689. Hun førtes til den gyldenløveske familiebegravelse i Frue kirke.

Den 13. juli 1688 var grev Ahlefeldt blevet dekoreret med den elefantorden, som faderen havde båret før ham. Dette skete på Frederiksborg slot. Al den hengivenhed, kongen havde næret overfor storkansleren, overførte han nu på sønnen og udnævnte ham den 16. marts 1689 til oberst for prins Georgs infanteriregiment. Greven deltog i en kampagne i Rhinlandene året efter.

I efteråret 1692 var Ahlefeldt i Geneve, men da vinteren nærmede sig, kom han tilbage til Gråsten. Den 28. januar 1693 blev han udnævnt til brigadefører ved tropperne i Flandern og deltog samme sommer i forskellige kampe.

Hen i februar fejrede han sin forlovelse med den 16-årige Ermegard Margrethe, datter af greve Conrad Reventlow. Hun blev rost for sine dyder, sit stabile sind, sit elskværdige væsen. Brylluppet skulle fejres så snart Ahlefeldt vendte hjem, for i maj måned drog han til Bryssel som chef for prins Georgs batallion. Det kom ikke til nogen krigshandling af betydning. Han nåede at blive udnævnt til generalmajor af kong Vilhelm, et stort avancement, idet han forcerede to engelske brigaderer.

I slutningen af oktober rejste han hjem over Amsterdam og Hamborg og fejrede sit bryllup i København den 3. ja-

nuar 1695. Kongen, dronningen, prinserne og prinsesserne deltog alle deri. Hans svigerfar, grev Reventlow, gav Ahlefeldt en medgift på 20.000 rigsdaler, samt smykker og tøj til store værdier.

Ahlefeldt udnævntes til dansk generalmajor den 15. februar, og hen imod slutningen af juli rejste han til Holland og hjalp kongen af England med belejringen og erobringen af fæstninger Namur, men kom dog kort efter atter hjem.

I december 1697 blev Ahlefeldt udnævnt til statholder over Slesvig og Holsten. I nogle af byerne var der konstateret uregelmæssigheder, som han selv søgte at få rettet op. Det var særlig galt i Rendsborg, Slesvig og Flensborg. Han søgte også at ophjælpe Sønderborg by og at hæve sin egen fødebys anseelse lå ham især på sinde. Sammen med generalsuperintendanten fik han udarbejdet en ny kirkeordning for hurtugdømmerne.

Den 2. november 1699 bar han rigsæblet ved kong Christian den 5.'s bisættelse.

Nu besteg Frederik den 4. tronen i Danmark. Kun et halvt år efter sin tronbestigelse begyndte han en krig mod hertugen af Gottorp.

I marts 1700 sendtes Ahlefeldt til Dresden for at afhente et hjælpekorps, som August den 2. havde lovet Danmark ifølge traktaten af 1698 om fælles hjælp. Han skulle forhandle med hertugen af Lyneborg og kurfyrsten af Hannover undervejs, som begge havde garanteret for det i 1689 afsluttede forlig mellem Danmark og Gottorp. Han ville have dem med på Danmarks side, og desuden måtte man have fri gennemmarch ind over deres landområde for det korps, Ahlefeldt skulle drage ned efter. Forsøget mislykkedes.

Georg Vilhelm af Lyneborg rykkede over Elben og besatte Altona, hvor kurfyrsten af Hannover stødte til ham. Tønning var belejret af danske tropper.

Ahlefeldts korps, som bestod af kavalleriafdelinger og 2 infanteriregimenter, ialt godt 3.000 mand, var mangelfuldt udrustet og havde en dårlig disciplin. Det brød op fra Eisleben

den 8. juli og ankom til Halberstadt den 11. juli. Fra hovedkvarteret ved Braunsvig påbegyndte Ahlefeldt en brandskatning af grænseområderne i Lyneborg, men blev kort efter drevet tilbage af generalerne von Bülow og von Ohr, som indhentede ham ved Bochenem. En stor del af korpset blev her taget til fange den 20. juli. Med resterne af korpset afvente-de han i Eisleben kongens ordre. Han ventede forgæves på hjælp fra de allierede. Men da forfølgerne havde tabt ethvert spor, kunne han frit drage over Goslar tilbage til Sachsen, hvor tropperne blev løst fra deres ed, den 12. august. Freden sluttedes få dage efter i Travendal.

I stedet for at bebrejde Ahlefedt det mindste, roste kongen ham for hans korrekte optræden i denne sag.

Den 4. april 1701 blev Ahlefeldt udnævnt til generalløjtnant, og den 10. juni 1707 fik han udnævnelsen til general. Som chef for et dansk hjælpekorps havde han kæmpet under prins Eugen Sovoyen. Sammen med sin gemalinde og et stort følge holdt han i maj 1708 mønstring i Bayern. Han var utilfreds med troppernes udrustning og styrkens størrelse og ville ved yderligere hvervning bringe dem op på 8.000 mand, men under disse forhandlinger blev han syg og søgte at bedre helbredet under en kur i Böhmen, men døde i Regensburg den 10. juni 1708, kun 46 år gammel.

Som faderen havde han for det meste opholdt sig på Gråsten. Her havde han fortsat faderens byggearbejder.

Som anlæg og bygningsværk kunne Gråsten slot let stå mål med de største og fornemste i Danmark. Det skulle have et palæ- og slotsagtigt udseende. Hollandske paladser og landpalæer dannede forbilledet, men var nærmest fransk i sit anlæg. Hovedhuset bestod af et højt og kraftigt midterparti med to knap så høje pavillonbygninger, som fortsatte ud i smallere og lavere sidefløje, der igen endte i firkantede pavillonbygninger, som atter forbandtes af en lav terrassebygning, hvori en port var midterpartiet. Hele anlægget var firefløjet bygget op omkring den rektangulære slotsgård. De to lange toetages sidefløje var prydet med fire tårne. Den længere tværfløj var

parallel med hovedbygningen og båret af frit stående toskanske søjler på begge sider af indkørselsporten, der var forsynet med altaner, hvor man holdt taffel under åben himmel.

I den indre slotsgård førte en stentrappe langs en mægtig rampe, prydet med tolv billedstøtter ind i hovedbygningen op til øverste etage, hvor den store og højloftede riddersal lå, der ligesom alle andre af slottets sale og gemakker var prydet med kostbare tapeter og malerier af kendte kunstnere.

I den nordvestlige sidefløj ligger slotskapellet. Det gav beskueren et storslået indtryk af al den pragt, der er blevet anvendt ved bygningen af hele slotskomplekset. Det er et langt rum, komponeret efter en dobbelt akse, som i længden markeres ved alter modsat orgel og i bredden prædikestol kontra herskabsstol. Det lange galleri bæres af korinthiske søjler. Loftet er støttet af kortere, tilsvarende søjler fra galleriet. Galleriet er ligesom alteret rigt udstyret med billedskærerarbejder. Det hvælvede loft er dekoreret med stukaturarbejder på lyseblå bund. Arbejdet forestiller bebudelsen, treenigheden og dommedag. I loftet hen over og neden under galleriet og på væggene er der malet en masse billeder og malerier. De er alle taget fra bibelhistorien og viser skabelsen, Jesu barndom, viser hans undere og lidelseshistorien. På den store og meget værdifulde altertavle ser man Moses og Aron, Kristus og Johannes Døberen og de fire evangelister fremstillet i figur. Malerierne på alteret forestiller: Kvinderne salver den døde Jesus, opstandelsen, himmelfarten og nadverens indstiftelse. Ialt er alteret prydet med 80 billeder.

Frederik Ahlefeldt den yngre var den mand, som lagde grunden til selve byen Gråsten. De første huse opførtes til slottets tjenestepersonale og håndværkerne fik lov til selv at opføre deres huse. Grev Ahlefeldt anlagde også et stort orangeri, »hvis lige ikke fandtes i det romerske rige.« Det havde kostet ham 40.000 rigsdaler.

Ved slottets sydfløj lå den store nyttehave. Fra denne haves frugtanlæg stammer Gråstenæblet, som han selv har opelsket og forbedret ved omplantning og podning, så det siden blev

kendt som et fint spiseæble. Sorten har fået en stor udbredelse over hele Europa.

Orangeriet lå i haveanlægget ud for kirkefløjen. Den var i hele sin opbygning en prydhave med et væld af blomster med fint broderede parterrer, smukke fontæner og prægtige statuer.

Ved sin død efterlod Ahlefeldt sig en gæld på 300.000 rigsdaler, som var opstået ved hans store ærgerrighed. Han ville efterligne hertugen af Würtemberg og andre store feltherrer i pragt, og derved kom han ud i ødselhed.

Ved arv efter sin morfar havde han fået Linnetgård i Flensborg amt. 1694 købte han Avnbølgård og Skovbølgård, ligesom også Ballegård var i hans besiddelse.

Frederik Ahlefeldts enke, Ermegård Margrethe, fik anvist Ballegård som enkesæde, men blev boende på Gråsten, da Ballegård først skulle gøres i orden. Hun nåede dog ikke at flytte dertil, da hun døde forinden i København den 7. januar 1709 og blev bisat ved mandens side.

Da begge Frederik Ahlefeldts ægteskaber havde været barnløse, arvede broderen Carl Ahlefeldt, hans besiddelser, grevskabet Langeland, godserne Søgård, Gråsten, Ballegård, Grøngrøft, Årupgård og »die Wildnis«.

Carl Ahlefeldt fødtes på slottet Hardenburg ved Worms, som var bedstefaderens ejendom. Han var fra sin tidligste ungdomsven og legekammerat med kronprins Frederik. Ditlev Reventlow og Ditlev Vibe. De var i samme alder. Til kronprinsens store fornøjelse og nødvendige adspredelse havde man på slottet i København startet et drengekorps, hvori Carl var fenrik. Han legede soldat i den store, rummelige ridder-sal sammen med adelige og andre fornemme folks børn.

I hjemmet fik han en god opdragelse af faderen. Allerede som fjortenårig var han på rejse til Frankrig, Holland og England under ledelse af deres hovmester, Nikolai Masius, som var broder til hofpræsten. Han vendte tilbage til Gråsten ved faderens død og arvede grebskabet Rixingen og baroniet Mørs-

berg, men drog pany udenlands for at fortsætte sine studier. Således var han i Florens i maj 1692 og fik her kongens tilladelse til at følge kronprinsen til Genua og senere drog de gennem Frankrig.

Kun femten år gammel fik Carl overrakt kammerherrenøglen af Ulrik Frederik Gyldenløve, som senere blev hans svigerfar. Kort efter var han i kronprinsesse Luises følge, da hun holdt sit indtog i København. Da han fyldte seksogtyve år blev han af kongen udnævnt til hofmester og rejseledsager for prins Carl. En bedre kunne kongen ikke have fundet. Han var kavallér til fingerspidserne, meget berejst og dygtig til sprog. Desuden havde han et fint humør og levede et gudfrygtigt, ærbart og ordentligt liv, så han var afholdt af alle han kom i berøring med. Han skulle afløse den gamle hofmester, Johan Georg Holstein, og måtte rejse til Aachen. Her traf han prins Carl. De fortsatte så rejsen sammen over Køln, Frankfurt, Geneve, Lyon, Montpellier, Avignon og Paris. Derfra gik det til Italien, hvor de var i Bologna og Venedig. Her skulle de overvære en karnevalsfest.

Dronning Charlotte Amalie stod i bestandig brevveksling med prinsen og Ahlefeldt personlig og roste ham for den frimodighed, hvormed han berettede hende om alt hvad der var hændt dem under deres lange rejse. Hun var fyldt med taknemmelighed overfor ham, fordi han havde hjulpet sønnen gennem alle farer og fristelser.

Især var hun glad for, at han også var til stede under andagter, da hun kendte ham som en personlig kristen, der var dybere inde i kristendommen end mange andre. Da prinsen var ved at sætte foden på Italiens jord, skrev dronningen til Ahlefeldt:

»... *I kender dette land, så frodigt i godt som i ondt, og jeg stoler ganske på eders kløgt og årvågenhed, som vil hindre, at han lærer det onde at kende. Hvis hans ungdom var betroet til enhver anden end til jer i dette lastens og udskejelsens land, ville jeg have været i største uro* ...«

Dengang Carl Ahlefeldt lå syg i Toulouse, havde dronningen opmuntret ham med følgende linier:

»... *Overbevist om den gode hensigt, hvormed I så værdigt har skilt jer fra det jer betroede hverv, kan jeg ikke undlade at bevidne jer, at jeg i alle henseender er taknemmelig derfor, og at den vigtigste tjeneste I viser mig ved min søns gode opdragelse, engang skal blive lønnet jer med særlige beviser på min nåde og taknemmelighed* ...«

Mens Ahlefeldt endnu var på rejsen fik han det hvide bånd, og ved hjemkomsten blev han udnævnt til overkammerherre.

Ved kong Christian den 5.'s bisættelse den 2. november 1699 red han til højre for kong Frederik den 4.'s vogn. Han avancerede fra overhofmester ved det ridderlige akademi til overstaldmester og gehejmeråd i 1703 og fik elefantordenen samme dag. Året efter var han på en norgestur med kongen.

Den 19. juli 1712 fik han udnævnelsen som statholder for Slesvig og Holsten. Året forud havde pesten hjemsøgt København og grasseret på det frygteligste. Nu greb den også om sig i hertugdømmerne. I september og oktober måneder opholdt han sig på Tranekær slot, senere på Kalundborg og udsendte derfra udførlige bekendtgørelser for at hindre, at sygdommen skulle brede sig videre.

Den 4. september 1721 blev en stor dag for Sønderjylland, da det blev indlemmet under den danske krone. På Gottorp slot modtog Carl Ahlefeldt prælaternes og ridderskabets hyldning, og han fuldendte således det værk faderen havde begyndt.

Carl Ahlefeldt havde holdt bryllup i Hamborg den 2. marts 1702 med grevinde Ulrikke Antoinette Danneskjold-Laurvig, datter af Ulrik Frederik Gyldenløve og Antonie Auguste, grevinde af Aldenborg.

Ulrikke medbragte 60.000 rigsdaler i medgift og andre 10.000 rigsdaler ved sin faders død. For disse penge købte greven sig nye godser. Således erhvervede han en del af det

tidligere krongods i Kalundborg og Kalundborg ladegård med tilliggende. Øen Thurø havde han købt af svigerfaderen. Sorgenfri slot havde svigerfaderen skænket ham, og det lod grev Carl ombygge. Ligeledes lod han sin fædrene gård på Kongens Nytorv istandsætte. Her opholdt han sig om vinteren.

Ved sin ældre brors død havde han samlet sig så store og vidtstrakte besiddelser, som ingen anden af slægten siden stamfaderen Hans Ahlefeldt, så man må lede forgæves efter et sidestykke i vor historie. Rigdommen var stor, ufattelig stor. Trods al den storhed og rigdom endte det hele for ham i fattigdom og elendighed, så den mand, som ordnede hans begravelse, aldrig fik sine udlæg godtgjort.

Til at begynde med gik grevskabet Rixingen og baroniet Mørsberg tabt. I året 1702 sendte Carl Ahlefeldt en mand derned for at se, hvordan det stod til. Franske og tyske husarer havde hærget området. Den overordnede godsinspektør turde ikke gå uden for en dør for ikke at blive berøvet det sidste. Han ledede godset fra et vindue, hvor han sad i sin slåbrok. Han og de andre embedsmænd forsømte fuldstændig grevskabet og bedrog deres herre.

Vinbjergene var øde og forladte, fiskedammene tomme for vand, og processer havde udmarvet indtægtsmulighederne.

Grev Ahlefeldts søster Christiane var gift med grev Frederik Ludvig af Nassau-Ottweiler. Da de hørte om tilstanden rejste de krav om mødrenearven, som stod i godset »Avnbølgård«, som greven havde fået som medgift. Ahlefeldt mødte siden megen modgang fra denne svogers side.

De gråstenske godser havde i grev Frederiks tid givet en årlig indtægt på henved 14.000 rigsdaler. Grev Carl forbedrede godset betydeligt, så det i året 1720 var steget til over 100.000 rigsdaler i værdi.

Da grev Carl havde overtaget godset fra broderen med en gæld på 500.000 rigsdaler, kunne selv nok så gode forbedringer ikke redde foretagendet, og i løbet af få år var gælden svimlende stor.

Krigsuroligheden, misvækst og kvægpest havde hjulpet til.

Grev Carl måtte betale ialt 176.000 rigsdaler, hvis ikke »hver boel og hver stavn skulle lægges øde«.

Så han måtte indskrænke sit eget forbrug så godt han kunne og lod sine folk spise på godset, som man havde det for vane på Augustenborg, så slap han for at betale kostpenge.

I året 1712 blev slottet pludselig besat af dragoner og fodfolk. Ridderskabet i Slesvig og Holsten ville have dækning for et stort lån. Og da Ahlefeldt ikke kunne rejse penge, havde de foranlediget nævnte styrke udkommanderet. Kreditorerne lod ham ikke i ro, men steg uophørlig med deres renter, så han i 1720 måtte betale 8–9 procent. Gælden beløb sig ved den tid til 677.000 rigsdaler; med renter var den oppe på 800.000 rigsdaler. Carl Ahlefeldt forsøgte at bevare godset og kreditten ved et kongeligt reskript og opnåede også et moratorium overfor kreditorerne, som trængte ham fra alle sider.

Kongen forlangte en administrator som sikkerhed.

Han skulle indkassere indtægterne fra alle Ahlefeldts sønderjyske godser og sende dem til kongen.

Først i året 1721 nedsattes så en kommission bestående af Volf Brochdorff og Volf Blome. Man ville redde greven fra total ruin. Han fik et moratorium endnu engang, grundet på kongens godhed overfor ham, som blev forlænget til den 13. september 1722. Få dage efter dettes udløb fik han ro for alle sine kreditorer. En kortvarig sygdom med høj feber havde endt hans liv og udfriede greven af de prøvelser og ydmygelser, han blev plaget med.

Som privat mand havde grev Carl den allerbedste lov på sig, en herre, hvis lige der kun fandtes få af. Han var dannet og kundskabsrig, velvillig og elskværdig. Greven havde meget store kundskaber i sprog og i geografi og blev beundret for sine færdigheder i fægtning og ridning. Af udseende lignede han sin broder meget; hans næse var knap så buet. Han bar et lille overskæg og havde stærkt fremtrædende øjenbryn. Som ung var han meget tynd, men blev med årene fyldig og tilsidst korpulent. Parykken af uld fra et hvidt får nåede ham til skuldrene. Han havde en høj pande, og han bar skellet lige

i midten. Efterhånden havde han fået hang til vellevned, luksus og pragtsyge, som bidrog til det finansielle sammenbrud. Tidens ugunst og andre omstændigheder bidrog dertil.

Den 6. september 1725 kom godserne under auktionshammeren. Det var just i hundredåret for storkanslerens fødsel. Grevskabet Langeland gik dog fri. Nu spredtes det hele på fremmede hænder. Også det fædrene stamsæde Søgård, som havde været i slægtens eje i over trehundrede år, kom på fremmede hænder. I Kliplev sognekirke var slægt efter slægt blevet lagt til hvile. Mindetavler og epitafier fortæller om slægten gennem tiderne, og gravstenene ligger side om side i kirkens gulv. Storkanslerens fædre og mødre er udhugget i sten med panser og plade og fortæller nutidens kirkegængere og besøgende om fortidens gamle, adelige slægt fra Søgård-borgen.

Søgård og Årtoft købtes af landråd Goske Thiemen for henholdsvis 30.000 og 7.700 rigsdaler. Gråsten, Fiskebæk og Kiding blev købt af hertug Christian August af Augustenborg for 92.550 rigsdaler. Årup gik for 20.000 rigsdaler. Ballegård, Bøgeskov og Skovbøllegård blev købt af overinspektør Nikolaj Paulsen for 40.000 rigsdaler. Kjeldstrup kostede 12.000. Grøntoft blev solgt for 16.000 rigsdaler til en yngre Paulsen. Etatsråd Georg Grund fik Stoltelund for 5.000 rigsdaler. Og borgmester Bøhme købte Kværs Ladegård for 17.000 rigsdaler. Hestene og den øvrige besætning, møblerne og det kostbare orangeri på Gråsten gik for 10.000 rigsdaler. Storkanslerens bibliotek på ca. 2150 bind blev spredt ud over landet.

Grev Carls søn, Frederik, var faderens arving. Han var knap fyldt 20 år og beholdt det af gæld tyngede Langeland. Han tog bolig på Tranekær slot. Heller ikke her skånede kreditorerne familien, men beslaglagde slottets inventar, besætning og andet rørligt gods. Grev Carls enke levede endnu i en lang årrække, karrigt understøttet af den ældste søn, som hun levede i ufred med. Hun døde i Altona 1755.

Skoletimen var endt og snart spredtes klassen på pladsen udenfor og nød den friske luft.

5. historietime

Atter var historietimen inde, og da børnene efter nogen støjen var faldet til ro, begyndte lærer Tøgesen at fortælle et nyt afsnit af historien om Gråsten slot og herregård.

Sidste gang fik vi ende på Ahlefeldtlinien med det sørgelige tvangssalg. Men alligevel forblev Gråsten med dens tilliggender i familiens eje, idet hertug Christian August af Augustenborg var en fætter til greverne Frederik og Carl Ahlefeldt, der sidst havde ejet Gråsten. Hertugens mor, Sofie Amalie, var storkanslerens datter.

Hertug Christian August havde fået en del penge i medgift med sin hustru, hertuginde Frederikke Louise, født Danskjold-Samsøe. Det var for disse penge han købte Gråsten.

På den tid var der bønder i følgende byer, som hørte ind under Gråsten slot: Skodsbøl, Smøl, Broager, Dynt, Nybøl, Mølmark, Adsbøl, Fiskebækskov, Horskobbel, Egernsund, Alnor, Rinkenæs, Blåkrog, Bovrup, Tråsbøl, Mehlskov på Als og Ladegårdskov. Som vi ser spænder Gråsten stadig over et stort område.

En ny tid var dog begyndt for Gråsten, der mere og mere trådte i skyggen. Stamsædet var jo Augustenborg, så det meste af året lå Gråsten slot ubeboet hen. Kun om sommeren og i efteråret, når jagttiden var gået ind, flyttede hertugfamilien til Gråsten. Men da slottet krævede pasning hele året rundt, begyndte bygningerne hist og her at forfalde. Kun to år før hertug Christian August døde, lod han det dog få en større restaurering. Han fik også lagt avlsgården Kelstrup i Holbøl sogn ind under Gråsten gods. Det havde tidligere tilhørt Ahlefeldterne. Da hertugen for det meste opholdt sig på Augustenborg, havde han ansat en slotsinspektør og en godsinspektør på Gråsten. Ligeledes havde han en husfoged og en gartner til sin rådighed. Ved kirken havde han ansat en præst. Godset gav efterhånden igen gode indtægter, som kunne ligge mellem 12.000 og 20.000 rigsdaler årligt.

Hertug Christian August døde i året 1754. Efter ham fulgte sønnen, Frederik Christian, som var ejer af Gråsten i 40 år.

Den unge hertug var en meget virksom mand, som havde en sikker, økonomisk sans, der snart sporedes i yderligere fremgang.

Desværre opstod der en ildebrand en dag i december 1756, som lagde slottet delvis i aske. Kun den del af bygningerne, hvor kirken stod, blev skånet for luernes gridske rov. Hele den prægtige hovedbygning nedbrændte til grunden og måtte opføres pány. Terrassebygningen og partpartiet undlod man at genopbygge. Genopførelsen blev dog iværksat kort efter at ulykken var hændt. De nye bygninger kunne på ingen måde stå mål med de gamle nedbrændte, hverken hvad størrelse eller skønhed angik. Den forrige pragt og store rummelighed var forsvundet. Trods det var slottet efter genopbygningen dog en ret betydelig sommerbolig, som blev udstyret standsmæssigt efter alle kunstens regler med store, flotte sølvstager og andre skønne, beundringsværdige ting og malerier fra Augustenborg. Dér, hvor hovedhuset havde ligget, var nu opført en smal korridor, som forbandt den gamle nordfløj med den nye sydfløj. Det hele var fuldført i 1759.

Hertug Frederik Christians familie var ret omfattende. Med sin hustru, Charlotte Amalie Vilhelmine, som var en født prinsesse af Pløn, havde han fire børn. Desuden opholdt sig der hver sommer en onkel til ham, som hed Emil August, samt hele tre ugifte tanter. De fik alle 600–700 rigsdaler i apanage fra Gråsten og havde hver sit gemak. Tanterne var prinsesserne Ulrikke Sofie, Sofie Magdalene og Charlotte Amalie. Denne sidste dyrkede med stor forkærlighed sin egen blomsterhave, som var vidt berømt for sin store, vidunderlige skønhed. Når vinteren hvert år var til ende og solen for hver dag bestandig stod højere, længtes hele den hertuelige familie mod Gråsten. Her levede man mere fornøjeligt og friere sammen med de mange gæster, som jævnligt indfandt sig dér.

Ved hertug Frederik Christian den ældres død i 1794 over-

tog sønnen af samme navn Gråsten. Han moderniserede haven efter engelsk forbillede, så den blev til en park med romantiske lysthuse, kunstfærdgie broer og skønne eremithytter. Idylliske og fantasifulde skød de frem overalt i den store park.

Digteren Jens Baggesen var flere gange gæst på Augustenborg og Gråsten, hvor han har befundet sig vel i de skønne omgivelser.

Hertug Frederik Christian den yngre havde i 1786 giftet sig med kong Frederik den 6.'s søster, prinsesse Louise Augusta. Hun kom også til at holde meget af Gråsten og dens omgivelser og nærede den samme forkærlighed for den idylliske sommerresidens som alle andre medlemmer af familien.

Louise Augustas ægteskab blev efterhånden ulykkeligt, idet hun ikke kunne godtage hertugens holstenske og tyske sympatier. Hun holdt på den af kongen afstukne danske linie.

Hertug Frederik Christian den yngre døde 1814.

Året efter holdt deres datter, Caroline Amalie, bryllup med prins Christian Frederik på Augustenborg. Hertuginden lod da det lykkelige par opholde sig på Gråsten slot i hvedebrødsdagene. Prins Christian Frederik blev Danmark konge 1839.

Caroline Amalies unge bror, Christian August, var kun 16 år, da faderen døde. Han var sammen med en anden bror i nogle år på en lang udenlandsrejse. Først i efteråret 1820 vendte han hjem. Da havde han holdt bryllup med komtesse Louise Sofie Dannskjold-Samsøe. Og nu holdt han indtog med sin unge brud på Gråsten. Parret blev fejret under stor deltagelse og jubel fra befolkningens side.

Hertug Christian August viste, så ung han end var, stor interesse for at administrere sine godser forsvarligt, så det i høj grad også kom byen Gråsten til gode. Han intensiverede stærkt driften på alle sine avlsgårde og lagde især vægt på kvægavl. Indtil da havde man især taget sig af kornet; det forrentede sig kun dårligt. Hertugen forøgede sine indtægter ganske væsentligt. Også teglværkerne viste han stor interesse, og ved hans hjælp og initiativ afsattes der mange flere sten, så omsætningen forbedredes betydeligt.

Digteren H. C. Andersen læser op for hertugfamilien under et besøg på Gråsten slot i 1845. Tegning af Carl Hartmann. Frederiksborg Museet

Det var også hertug Christian August, som i 1842 påbegyndte et nyt byggearbejde, hvortil han indkaldte mestre og svende også fra omegnen. Der skulle opføres et ny trefag højt palæ mellem den nordre og sydlige fløjs pavillonbygninger. Det temmelig flade tag kom til at bære det kuppelformede spir, som pynter slottet i dag og kan ses på lang afstand.

I 1837 havde hertug Christian August ladet trykke og udgive en pjece om arvefølgen i hertugdømmerne, hvorved han kom i skarp modsætning til sin svoger, den danske konge Christian den 8. Da kongen havde udstedt sit sprogreskript, som gav den del af Slesvig, der havde danske skole- og kirkesprog, ret til også at benytte og forlange dansk retssprog, protesterede hertugen gennem sin godsinspektør, hofråd Thomsen, som han havde beordret til København. Derved fik Gråsten ret lov til af kongen at benytte det tyske sprog.

I 1844 aflagde kongen endnu engang et besøg på Gråsten slot. Men da hertugen undlod at føre kongen ud på slottets balkon for at han kunne blive hyldet af befolkningen, blev kongen for alvor vred og fornærmet på hertugen og lod sig ikke se oftere i Gråsten, skønt han havde givet hertugen løfte om at overvære hans sølvbryllup, der fandt sted i efteråret 1845, og som delvis fejredes på Gråsten slot.

Hertug Christian August havde også inviteret en anden prominent gæst, eventyrdigteren H. C. Andersen, Odense, til sit sølvbryllup. Han indfandt sig først senere på året. I »Mit Livs Eventyr« har H. C. Andersen givet følgende kønne beretning om opholdet på Gråsten:

»Jeg kom således til det smukt beliggende jagtslot og blev som tidligere nådigt og hjerteligt modtaget. Intet mærkede jeg, der kunne såre danske sind og hjerter. I familielivet taltes kun dansk. Jeg blev her hele fjorten dage ... »Den lille pige med svovlstikkerne« skrev jeg her, og med indbydelse til ofte at komme tilbage til Gråsten og Augustenborg, forlod jeg et sted, hvor jeg havde nydt lykkelige dage. En tung og blodig tid skulle gå op herover. Jeg har ikke haft hjerte til at se disse egne igen. De sidste toner, der klang derfra, var: »Lott' ist tot«.

Lærer Tøgesen holdt inde med sin forelæsning. Timen var til ende. Ved en eller anden lejlighed havde læreren forsøgt at fremlokke kommentarer til de historiske begivenheder, men det voldte selv de største børn øjensynligt besvær. Det kunne også være noget tørt og kedeligt stof, især med de mange årstal. De er også kun taget med for en fuldstændigheds skyld. Han gav tegn til, at de måtte holde en pause, og snart var alle børnene forsvundet ud af skolestuen, efter at han havde måttet love dem at ville læse historien om »Den lille pige med svovlstikkerne«.

6. *historietime*
Bondestandens frigørelse

Børnene var påny samlet i Tøge Tøgesens klasse til en ny historietime. Smedens Peter sad dernede imellem drengenes rækker og spekulerede på, hvad de i dag vel skulle høre om, for nu var man nået op til »vor egen tid« med grevernes og hertugernes lange række.

Da børnene var stille kunne læreren begynde:

Børn, I har nok lagt mærke til, eller I burde dog have gjort det under de forrige timers lange historiske udredninger, om det end gik op og ned for herremændene og hertugernes vedkommende, så var der en stand, der altid var blandt de små, forarmede og forkuede, bøndernes og småbøndernes store flok. Dem vil vi se lidt på i dag. Og jeg har kaldt vort emne: Bondestandens frigørelse.

Stavnsbåndet fik sin endelige løsning overalt i kongeriget omkring 1800 ved den danske konges forordning af 1788.

Stavnsbåndet havde hindret de mandlige medlemmer af bondestanden indenfor bestemte aldersgrupper i at forlade det godsområde, hvori de var født. Formålet havde været at sikre godserne fæstere og billig arbejdskraft. Derved fik staten også tilgang af soldater.

Hele denne lovgivning var en væsentlig hindring for udviklingen af en økonomisk selvstændig, interesseret og uafhængig bondestand.

Da kong Christian den 7. i 1766 gav bønderne i Sønderjylland den allerstørste del af hertugdømmets område til evig arv og eje, fik de så stor og kongelig en gave, som de aldrig nogensinde havde fået før.

De undertrykte fik derved deres frihed, de svage blev væbnet imod vold og mishandling. Titusinder af hjem mellem Kongeåen og Ejderen fik eget hjem og ejendom, hvor lykke, flid. velstand og frihed ikke var hjemløs.

»I vort fædrelands historie bør vi ikke alene skrive, at Danmark var det første land, der forbød negerhandelen – vi bør tillige skrive, at blandt alle de riger, i hvilke bondestandens personlige stilling havde en befrielse behov, var Danmark det første, som fuldkommen straks skaffede friheden til veje ...«

Frigørelsen af vor bondestand voksede på en naturlig måde frem af den hjemlige jordbund; til at begynde med helt uafhængig af kulturbevægelser i det øvrige Europa, senere blev det dog påvirket deraf. Den endelige afgørelse skete ved egen udvikling og dannelse og ved dansk frihedstrang i et slægtleds ubøjelige og utrættelige stræben fremad mod lysere tider. Den danske regering blev støttet af en oplyst offentlig mening, der samtidig magtede forholdene og havde vilje til at ændre dem.

Allerede kong Christian den 4. forsøgte at ophæve livegenskabet; han havde blot ikke heldet med sig, idet det blev afvist af det slesvig-holstenske ridderskab. Vore første enevældskonger anså det også for en kræftskade i det danske folk, som tærede på statens og folkets sundhed.

I 1702 ophævede kong Frederik den 4. vornedskabet og gav det øvrige Europa et enestående og lysende eksempel. Desværre nåede han ikke det mål han havde sat sig. Slette økonomiske kår og uheldige værnepligtslove udvandede hans gode og reelle hensigter.

Først efter at Frederik den 5. i 1746 havde besteget Danmarks og Norges troner, var tiden ind til at en hel skare af videnskabsmænd, præster, forfattere og landmænd frit kunne diskutere anliggendet og oplyse folket og regeringen om bondestandens elendige kår, og om hvorledes dete kunne afhjælpes. Man fortsatte med at diskutere det en hel menneskealder igennem og vandt omsider gehør hos statsmænd som Bernstorf den ældre, Reverdil og Stampe, der bragte sagen frem i statsrådet, så også kongen ændrede sit syn på bondens vilkår i forhold til statens sande interesse. Dette nye syn kom til udtryk i en forordning, hvori det hedder:

»*Landmanden og især bondestanden skal opmuntres til flid og vindskibelighed og gives mere mod og lyst til at stræbe fremad, derved at deres vilkår lettes og forbedres, og de hindringer, som hidtil har betaget sådan mod og lyst, så vidt muligt ryddes af vejen*«.

De reformer, som senere kom til at gælde hernede i Slesvig, fremgik af regeringens ændrede syn. Det gjaldt om at få ophævet livegenskabet, markfællesskabet og fæstevæsenet.

Kong Frederik den 5.s regering ville ikke ligefrem ophæve livegenskabet på de private godser, men alene ved at ophæve det på de mange store krongodser i hertugdømmerne, blev der tilføjet denne indretning i et så knusende slag på de private godser, som aldrig siden blev overvundet.

I 1763 besluttede regeringen at sælge krongodserne lidt efter lidt, og man fortsatte dermed de følgende år. Statskassens beholdninger kunne derved forøges, hvilket nok kunne behøves, og derfor blev godserne solgt i parceller. Køberen måtte forpligte sig til, så vidt det var ham muligt, at bebygge den jord, der solgtes ham, mod at regeringen sikrede lodsejeren fuldkommen fri ejendom. Ingen nye skatter måtte pålægges ham, i hvert fald ikke i fredstid. Han og hans børn var fri for værnepligt, ægt, tiende og forskelligt andet. Hoveriet afløstes af en pengeafgift. Livegenskabet ophævedes på alle godser.

Fra året 1768 sad der en landbokommission på Gottorp, der havde til opgave at sælge krongodserne i Holsten og Sønderjylland. Her på Sundeved og Broagerland solgtes i

1783 Skellegård på Broagerland i 11 parceller
1785 Skodbølgård på Broagerland i 9 parceller + 41 kåd à 1 ½ tønde land
1785 Philipsborg i Ullerup i 8 parceller + 40 à 2 kåd og 1 ½ tønde land
1790 Krammark på Broagerland i 9 parceller
1792 Lundsgård i Ullerup i 9 parceller og
1796 Blansgård i Sundeved i 37 parceller.

Alt dette gennemførtes med stort held overalt, og befolkningstallet på Sundeved som Als steg betydeligt med de mange selvejerbønder, og en del inderster, der havde fået jord til mindst én ko. Livegenskabets ophævelse forblev dog hovedsagen.

Markfællesskabets ophævelse betød en fuldkommen omvæltning i den gængse forestillingsverden, som man hidtil var groet fast ved gennem tusinde af år tilbage. I den havde enhver sin bestemte plads, sin virksomhed og sine rettigheder og pligter. Kun dér betød man noget. Ved orden og lydighed havde alle i samfundet indordnet sig under fælles love og vedtægter.

Det moderne samfund hvilede på helt andre principper. Den personlige frihed og ansvarlighed og det menneskelige fremskridt ved den enkeltes personlighed. Derved ville samfundets kræfter blive frigjorte og blive en spore til udvikling og vinding i en fri konkurrence. Det kunne kun ske ved frie individer og på frie ejendomme.

Ved at afskaffe stavnsbånd, livegenskab og personlig tjenestepligt blev denne sag fremmet. Jordfællesskabet måtte ophøre til fordel for individuelle ejendomsbesiddere. Fæstevæsenet måtte vige for frie kontraktforhold.

Markfællesskabet var i sin tid en ideel indretning. Bylaget var et lille gilde til fælles arbejde og fælles forsvar, som dengang gav bonden både tryghed, anselse og indflydelse. Samlet angreb man de tætte, dunkle skove for at skaffe ny, opdyrkelig jord, og kun i flok kunne man skærme sig mod ulve og fremmede fjender. Men dette fællesskab var imod enhver forandring og fornyelse, idet man undertrykte enhver afvigelse fra skik og brug, alle frugtbare tanker om fremskridt.

Ved at ophæve markfællesskabet lagde man straks grunden til en bedre agerdyrkning, så liv og virksomhed kunne komme til at præge bondestanden fremover.

Den første kommission blev nedsat under Frederik den 5. i 1757. Han fik sin personlige ven, grev Moltke, Bretgenved, til at lede den, sammen med grev Holstein af Ledreborg og grev Otto Thott af Gavnø.

Udskiftningen begyndte året efter. Det gik dog temmelig trevent i kongeriet. I Sønderjylland fik regeringens bestræbelser straks god fremgang.

I februar 1766 udstedte kong Christian den 7. en forordning om indhegningens fremme og ophævelse af byjordenes fællesskab i hertugdømmet Slesvig. Bestemmelsen var præget af en særegen mild ånd og tone. Man må huske på, at enevældskongerne havde en uindskrænket magt. Ikke desto mindre blev alt skrevet i det venligste sprog, hvori man ivrigt stræbte efter at drage folket op på regeringens oplyste standpunkt og indprente det borgerfølelse og fædrelandssind. I forordningen udtaler kong Christian,

»at han lige fra sin arveregerings tiltrædelse har næret landsfaderlig omsorg for sine riger og landes opkomst, at han har søgt at udfinde og anvende ethvert middel i dette øjemed, og at han ligeledes vil have sine kære og tro undersåtter opmuntrede til med flid og iver at understøtte ham til deres eget bedste, og i særdeleshed har vi nu ladet overveje, hvorledes agerdyrkningen, hvoraf landets vel for største delen er afhængig, kan afhjælpes og dens vigtigste hindringer fjernes. Da det nu har vist sig, at det iblandt lodsejerne herskende jordfællesskab er særdeles skadelig for landets behørige dyrkning, så har vi i nåde fundet det for godt at lade udgå en forordning for hertugdømmet Slesvig, hvorved dette kan blive forandret.«

I tiåret 1770–1780 forsvandt fællesskabet som ved et trylleslag i alle kongelige amter og landskaber, og kun hist og her blev der svage rester tilbage til lidt senere.

I et rim fra Sundeved hed det:

»Ven vi skriv'ver de tre krykker (1771)
skal verden deles i lykker.«

Udskiftningen skabte det Sundeved, vi nu er fortrolig med, for dér, hvor øjet før mødte store, hegnsløse marker og udstrakte overdrev, hvor store flokke af løsgående kreaturer, he-

ste, køer, får, svin og gæs forsultne gik mellem hverandre for at søge føde på den knappe græsning, der så man nu veldyrkede fenner. Venlige og levende hegn lå som en grøn blomsterkrans omkring den. De mishandlede græsningsskove afløstes af forstmæssigt drevne højskove, krat, kær og sumpe kultiveredes. Kulturplanter som kartofler, raps og kløver indførtes, og den talrige usle hestebestand veg for malkekøer og stude. Således banede udskiftningen vej for større velstand og lykke.

En historisk forfatter havde ret, da han skrev:

»*Når bonden nu er selvejer af sin gård med fuld dispositionsfrihed over den både i sin levetid og for dødstilfældet, når han uhindret af nogensomhelst kan nyde godt af de midler, som erfaring og videnskab har frembragt og gjort tilgængelig for alle til at aflokke jorden en større frugtbarhed, når det står aldeles til ham selv at grundlægge sig en velstand, der er mindre afhængig af ydre indflydelse og mere fri for ansvar end de fleste andre erhvervsgrene, så har han derfor, næst Gud, regenterne af den oldenborgske stamme at takke. Med skånsel har de brugt deres store magtfuldkommenhed, da han i en afhængig tilstand boede under dem som deres husmand, da tiden dertil kom har de løst afhængighedens bånd ved uden vederlag at lade arvefæste træde i stedet for livsfæste, ved vise arvelove har de sikret arvefølgen. De har lettet fæstegodsets erhvervelse til ejendom, de har ved at indføre markopdelingen lagt grundvolden til en bedre agerdyrkning, og endelig har de landsfaderligt sørget for landalmuens undervisning, og i alle retninger været betænkt på bondens sande velvære og således vist deres over al ros ophøjede gode hensigter.*«

Lærer Tøgesen tav stille. Et øjeblik efter ringede Avnbøl skoleklokke til frikvarter. I ro og orden forlod børnene klassen. Læreren forsvandt for at få et timelige behov tilfredsstillet. Peter drejede allerede om hjørnet ved smedjen for også at hente sig en mellemmad.

Familien Andresen

Palmesøndag den 16. maj 1856 blev en stor festdag for hele Jørgen Andresen-familien i Bøjskovsskov. Jørgen Andresens ældste datter Sofie Christina havde stået i den skønne slotskirke i Gråsten og var blevet konfirmeret sammen med sine medkonfirmander. Glad og frimodig havde hun givet præsten hånden til bekræftelse på, at Jesus Kristus ved dåben den 5. maj 1841 havde antaget hende som sit barn. Og så ung hun end var, havde Sofie Christina fået forståelsen af, at Gud stadig stod ved det løfte han den dag gennem sin søn havde givet hende. Gennem seks måneder var hun nu blevet undervist i kristendomskundskab ved pastor Stephansen, og før den tid i skolen.

Og hun havde altid lyttet intenst og så vidt muligt indsuget hvert et skriftens ord, så nu kunne hun flere skriftsteder helt uden ad. Luthers lille katekismus havde de også gennemgået, så hun nu også skulle kunne de ti bud og de tre trosartikler med deres forklaringer på fingrene. Desuden havde hun måttet lære en hel del salmevers, men det havde ingen besvær voldt hende.

Derhjemme havde stedmoderen ansporet hende til at gå sine søskende foran med et godt eksempel, så hun kunne være godt rustet, når hun nu snart skulle ud og selv tjene til livets ophold.

Som hun nu stod der på kirkegulvet, havde hun været lidt ked af, at hendes egen mor ikke kunne overvære konfirmationen. Og hun måtte tænke tilbage på den tid, da moderen lå syg i det kære hjem efter det sidste barns fødsel. Hun var da selv otte og et halvt år, idet hun fødtes den 23. april 1841. Elene, Jens, Peter og Anne Maria var alle født efter hende med omkring to års mellemrum. Når hun tænkte tilbage derpå, var tårerne ved at bryde frem i hendes øjne, for henimod jul, den 7. december 1849, døde moderen, 37 år gammel og efterlod sig fem ukonfirmerede børn. For faderen og alle de små havde det været et knusende hårdt slag, for hvem skulle

nu passe alle de små kære børn? Faderen måtte selv være borte fra hjemmet for at tjene til udkommet. Og for at tjene alt hvad der lod sig gøre tog han sig det vanskeligste arbejde på. Daglønnen var lille nok og vanskelig at få til at slå til.

Da havde hun som den største måttet tage dobbelt hårdt fat, indtil de havde fået hjælp af pigen, der nu var hendes stedmor.

Farfar Jens Andresen i Avnbøl var død for fire år siden, og farmor Sofie Christina, hvem hun var opkaldt efter, var død før farfaderen. Slægten Andresen havde gennem slægtled ejet en gård i Avnbøl. Hendes mors forældre, Peter og Ellen Jessen, som også havde været bosiddende i Avnbøl, havde hun slet ikke kendt. De var døde for lang tid siden.

Kort efter moderens død var det, at Christine Marie Birgitte Staugaard fra Adsbøl var kommet og havde holdt hus for faderen. Hun var dengang en voksen pige på 32 år, forstandig og dygtig i al sin færd. Den 19. juli 1850 havde faderen og Christin, som de kaldte hende, giftet sig. Og det var der ingen der havde grund til at fortryde. Hun var gået ind til dem efter moden overvejelse med bøn til Gud om, at hun måtte være en god kone for deres far for at være med til at opdrage børnene til dygtige og gudfrygtige mennesker. Ligesom moderen havde hun lært børnene at folde deres hænder og bede til Gud i himlen, at han måtte velsigne deres daglige gerning og hjælpe dem til at ære deres forældre, for så ville Gud være nådig og skænke dem, som var ham lydig, et langt liv.

Nu havde Christin selv fået børn. Cathrine Birgitte blev født 27. juni 1851 og sønnen Hans 25. august 1853. Sofie Christina havde undret sig over, hvor ligeligt og retsindigt stedmoderen fordelte sin kærlgheid mellem faderen og alle hans børn.

De to mindste var ikke kommet med til kirkegangen. Christin syntes de var for små til at kunne sidde stille; de måtte ikke forstyrre festligheden for dem.

Derfor havde Christin sørget for at få sin svigerinde Anna Marie til at passe dem derhjemme i huset i Bojskovskov. De skulle da også bagefter have et festmåltid, så mens Anna Ma-

ria sørgede for middagsmaden legede datteren Johanna med Birgitte og Hans i deres skyggefulde have syd for huset, for solen brændte den dag fra en skyfri himmel, og den nærliggende store skov stjal ethvert vindpust som ville bane sig vej vestfra. Johanna var enebarn, men hun forstod bravt at holde sin lille kusine og fætter i ave. Faderen var morbroder til fruen i huset og havde ansættelse som lærer i Ladegårdsskov. Familien boede i Fiskebækskov, så han havde et godt stykke vej at gå hver dag, når skolen kaldte på ham. Nu var lærer Christian Staugaard taget med familien til kirke i Gråsten for at overvære Sofie Christinas konfirmation.

Lærer Staugaard var en stor kender og beundrer af Gråsten slotskirke og dens historie og tilblivelse. De hørte ellers alle ind under Adsbøl sogn, men ved en lejlighed som denne blev festlighederne gerne afholdt i slotskirken. Det forhøjede festglæden, fordi de skønne omgivelser yderligese stemte deltagernes sind til højtid. Måske også af den grund, at konfirmanderne fra Adsbøl og Gråsten kunne bekræftes i deres barnedåb på én gang.

Salmesangen var til ende. Kordegnen havde bedt udgangsbønnen og orglets sidste, langtrukne toner døde langsomt hen. Alle belavede sig hjemefter, hvor det festmåltid Anna Marie havde beredt dem af de høns, de havde været med til at ruppe dagen i forvejen. Suppen skulle gøre godt efter en lang og anstrengende tur.

Tiden var gået ualmindelig hurtigt, syntes Sofie Christina. I mange år havde hun nu selv måttet tjene til livets ophold forskellige steder i Bojskovskov og Avnbøl eller omegnen. Hun ville ikke alt for langt bort fra hjemmet i Bojskovskov, for dér tilbragte hun for det meste sine fridage. Dem var der nu ikke ret mange af. En søndag om måneden var som regel det højeste hun kunne bringe det til. Men den tilbragte hun også derhjemme hos far, mor og søskende. Familien havde den 30. august fået endnu en søn, som blev døbt få dage efter i det lille hjem, grundet sygdom. Han blev opkaldt efter moderens yng-

ste bror og fik navnet Mathias. Når familien søndag eftermiddag var samlet, og faderen efter de strenge hverdage havde hvilet lidt ud, gik de ofte en tur til Fiskebækskov for at besøge lærer Staugaards dér. Det hændte også, at læreren indfandt sig hos dem. Ved en sådan lejlighed blev det bestemt, at Mathias skulle undervises af morbroderen i den skolepligtige alder, ihdtil også han skulle konfirmeres. Hjemmets økonomi var efterhånden bedre som børnene var blevet voksne og var kommet ud at tjene. Faderen havde haft et solidt helbred og et frisk gå-på-mod og humør og var overalt på egnen kendt som en ualmindelig dygtig mand, der kunne få et stykke arbejde til side. Hidtil havde han kunnet holde alle næringssorger borte fra hjemmet. Mathias var det ottende barn, og også han var allerede godt på vej.

Moderen havde også ret forstået at få lidt til at række langt. Og hun forstod tillige at opdrage børnene til nøjsomhed og sparsommelighed. Hun indprentede dem tidligt, at gudsfrygt parret med nøjsomhed er en stor vinding. Og så lærte hun dem at elske alt hvad der er sandt og ret.

Forældrene havde fortalt børnene om hjemstavnens rivninger og nationale kampe gennem årene 1848-49-50. Og de oplevede selv 1864 på ganske nært hold. Inden stormen på skanserne ved Dybbøl hørte de kanonernes brag fra Broager og Sundeved. Brandene under overfaldet lyste op som advarende bavne rundt omkring dem. Rædsel og bange anelser var kommet over dem alle i Sundeved. Krig og ulykke satte deres præg på børnene og modnede tidligt den opvoksende ungdom.

Sofie Christina kom af og til i smedehjemmet i Avnbøl, hvor en slægtning til familien, Frederica Charlotte, født Lytzen, i sin tid var gift med den i 1851 afdøde Jørgen Smed. Frederica Charlottes mor var Anna Maria Staugaard, som døde i Adsbøl 1842, 20 år efter manden, Peter Lytzen.

Nu var heller ikke Frederica Charlotte blandt de levendes tal. En sygdom havde revet hende bort fra hendes kære i en alder af omkring 47 år. Manden overlevede hende i to år, så han døde først i februar 1851. Deres sønner, Chresten og Pe-

ter, sørgede dybt over tabet af forældrene. Peter var ved faderens død knap 16 år og stod i lære hos broderen Chresten Smed, som havde overtaget smedjen og smedehjemmet i Avnbøl før faderens bortgang.

Tiden i smedjen var gået med travlhed fra morgen til aften, år ud og år ind. Peter var forlængst udlært og stod sin mand i smedjen som mestersvend.

Chresten havde forlængst hjemført sin unge brud, Anna Maria født Brodersen fra Avnbøl, og de levede et lykkeligt og harmonisk liv, omend i slid og slæb fra dag til dag.

Og skønt Peter ikke havde noget at klage over, længtes også han efter eget hjem, og han havde truffet sit valg. I stilhed havde han friet til Sofie Christina engang han var ene sammen med hende i smedehjemmet. Smilende og glad havde hun givet ham det første kys og givet ham sit minde til at drage med ham, når han engang selv snart fik sit eget hjem. For her i Avnbøl kunne han jo ikke blive. Nu havde han snart tjent broderen i mange år og svundet hammeren over ambolten, så gnisterne var fløjet. Han havde tjent sig en klækkelig skilling, så når de kunne slå deres klude sammen måtte de nok, sammen med fædrenearven, kunne starte egen forretning. Han var da gammel nok til det, og der meldte sig da nok også snart en chance. Peter havde været rundt og set på smedjer i forskellige landsbyer der omkring, og en søndag, da Sofia Christina havde fri, gik de sammen ned over Rufas, Brobøl, forbi lille og store Staffel og videre ned mod en lille samling gårde, der ligger bag amtsgrænsen ned mod Alssund.

Man havde fortalt ham, at man dér manglede en dygtig smed, da smeden på stedet var død og hans enke ville sælge forretningen. De var nået gennem Blansskov og gik ned over Blååen ved broen på »Laksfang«. Et stykke længere henne til højre bag husrækken så de smedjen ligge. Lige foran smedjen stod en ærværdig gammel poppel. Kronens mange bladløse grene svajede sagte for vinden. Inden de gik nærmere så de til venstre i en have en mosgroet mindesten, hvis indskrift fortalte, at her fødtes maleren C. V. Eckersberg i 1783.

Smedehjemmet ligger på et meget idyllisk sted. Mod vest skråner et let bakkedrag lige ned til smedjen; huset og haven, der strækker sig langs den lunende hæk. En sti neden for haven fører videre langs med mark og eng, som stien skiller ad et godt stykke vej. Bag engen strømmer Blååen, der danner grænsen mellem Åbenrå og Sønderborg amter. Henved 200–300 meter forude ligger Alssund, som her åbner sig mod vest og omtrent ud for nordspidsen af Als danner en dyb indskæring ud for Nordborg, det gamle hertugsæde. Som en hund, der åbner sit gab sidder den på vagt overfor Sundeved.

I denne friske og åbne natur beliggende nær å og sund og med udsigt mod indhegnede og tavlede, vinterligt udseende marker, der småt hæver sig mod øst ind efter Blans til, det hjem, de nok kunne tænke sig for fremtiden. Ud mod sundet afsluttes den nærmeste mark med et højt hegn. Bag dette skråner det stejlt ned mod vandet, hvor sten og strandingsgods samler sig omkring hinanden.

En skønnere og roligere beliggenhed ned mod det åbne strand kunne næsten ikke tænkes. Her havde man den stille, glidende å, som bereder sig på at forsvinde ude i sundets vidtfavnende vande, daglig for øje. Det var som et menneskelivs jævne og ligefremme færd fra vugge til grav uden større omskiftelser og storme. Fortalte ikke sejlbådene derude på sundet, hvis hvide sejl skinnede i den skarpe luft, om lykkelig fremdrift, om en sejlads på livets hav, som ender i en skærmende havn?

Jo, det så altsammen så indbydende ud. Om det så var det lille stråtækte hus, hvis sydlige front med hovedindgangen tronende midt imellem fire lysgivende vinduer, så det virkede harmonisk på de nyankomne. Stråtaget havde i østgavlen en lille åbning med indbygget luge, så man ude fra vejen kunne forke halm op på husets loft om fornødent. Her i østgavlen er der kun et enkelt, ganske smalt vindue, hvorfra udsigten indefra netop lige kunne tages. Engstrækningen bag åen syntes et kort stykke at være bevokset med rør og siv, hvor dunhamre lyste frem bag lange grønne og vissentgule stængler.

De to unge forlovede var gået indenfor for at forhøre sig om et og andet vedrørende pris og forholdene dér på stedet, og efter timelange forhandlinger med smedeenken, Cicilie Johannsen, kom købet i stand.

I følge kontrakt af 29. februar 1872 afstår Cicilie Johannsen hus og smedje med tilbehør og alt tilliggende til smedesvend Peter Hansen Schmidt af Avnbøl, mod rettidig erlæggelse af den forlangte købesum.

Glade og fornøjede kunne Peter og hans forlovede vandre hjemad det gode stykke vej mod Avnbøl smedje, mens de sammen drøftede den fremtid, der synes at ligge let og lys foran dem.

Han måtte se om han ikke snarest kunne undværes hos sin bror, for bønderne i Blåkrog havde længe nok måttet undvære en smed.

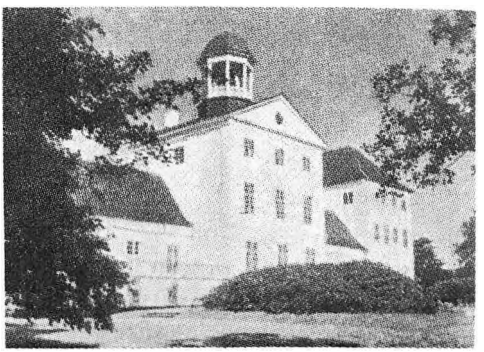

Gråsten slot

Tre generationer

Den dag Peter og Sofie Christina var i Blåkrog så de i vejsiden uden for Rufas en temmelig lang og bred dynge ituslåede sten, for enden af en anden ujævn stak, der ventede på at komme under hammeren. Ja, de var lige ved at falde over den. De tænkte nok på, om det ikke var Hans Peters. Første gang de gik forbi var han der ikke; da de kom tilbage traf de ham ved arbejdet og fik en lille sludder med ham.

Hans Peter var Hans Snedkers ældste søn, som fra tidlig morgen til mørket faldt på slog sten på kommunens veje. Han svang hammeren så godt som nogen smed og forstod at sønderdele de hårde sten, så sveden perlede ham ned over ansigtet. Det hårde slid var desværre en nødvendighed for Hans Peter, da han ved dette skulle tjene sit brød til sig og sine. Granitten og flintestenen kunne nok volde ham en masse kvaler, men han lod sig ikke sådan slå ud; han var ihærdig og vedholdende. Han var jo en fri mand og kun afhængig af det at få noget fra hånden. Han havde lavet sig en skærm af stift strå og sat det i en ramme for holdbarhedens skyld. Et par solide stænger i hver sin side kunne han stikke i jorden. Så drejede han skærmen, så den beskyttede ham mod den skarpe blæst, mens han kravlede eller stod op, som forholdene nu bød sig.

Myreflittig var han; det kunne ikke nytte han drev, for han havde både kone og børn og sin kære mor at forsørge. Skønt daglønnen var lille kunne han dog tjene sit brød ved det og få lidt salt og et æg dertil engang imellem. Der var jo dem, som havde det værre. De daglejere, der sled deres dag hen ude hos bønderne, eller dem der gik og blev krumryggede på Bøjskov eller på Kiding og var under opsyn fra sol stod op til sengetid. Så syntes Hans Peter at han havde det som blommen i et æg. Han klagede ikke, var altid i godt humør. Det var nok en arv fra moderen. En gang imellem måtte han dog tænke på hvordan livet havde formet sig i hjemmet.

Alt havde set så lyst og strålende ud for faderen, Hans

Snedker. Han havde haft arbejde nok og en god fortjeneste, da han havde slidt på værkstedet fra morgen til aften. Også ude omkring hos bønderne, hvor han tog sig af både nyt og gammelt, havde der været nok af gøremål. Byggede man ikke altid nyt, så byggede man lader eller stalden større. Gamle døre og vinduer skulle undertiden fornyes. Stole, borde, bænke og alkover blev bestilt. Særlig gode kunder havde Jørgen og Chresten Smed i Avnbøl været. Alt kunne hans dygtige og fingernemme far få til side, indtil han en dag klagede over smerter i ryggen. Det havde været et stykke tid uden at han agtede derpå; han var hård ved sig selv og bed tænderne sammen, men en skønne dag måtte han dog lægge sig i alkoven. Moderen havde trøstet ham så godt hun formåede for at holde modet oppe hos ham. Når tiden tillod det, tog hun den gamle prædikenbog frem og læste et stykke for ham, så sang hun en salme for og bad fadervor. Han lå med foldede hænder og lukkede øjne. Selv søgte hun at være tapper. Hun kunne nok se hvor det bar hen. Doktoren havde rystet opgivende på hovedet. Også han stod hjælpeløs overfor en så ondartet sygdom som kræft i rygmarven.

Kort før jul, den 21. december 1853, fik Hans Snedker hjemlov, kun 38 år gammel. Gud havde taget ham til sig.

Nu stod moderen ene med fem uforsørgede børn. Det blev indledningen til en svær tid for det lille hjem. Ti lykkelige år havde de haft sammen og delt sorger og glæder med hinanden søgn og hellig. Guds dyrebare ord havde de kunnet dele derhjemme som i Guds hus, i særlig grad på højtidsdage. Nu bøjede moderen sig tålmodigt ind under Guds vilje og bad ham om udveje fra den trængsel, der ville knuge hendes prøvede sind. Og kom der end tvivl og anfægtelser over hende, sejrede troen dog altid tilsidst, så hun måtte smile gennem tårerne. Og så tog hun fat. De store børn måtte passe de små, mens hun gik i skoven og sankede brænde, som hun bandt i knipper og bar hjem på ryggen. Hendes lyse sind og smittende humør holdt hende rank mens hun var ung. Og slæbte hun sig træt i møjen og besværet, så strålede hendes øjne, når hun

så på børneflokken. De måtte for alt i verden ikke lide nogen nød. Den ældste, Hans Peter, måtte hun desværre snart undvære. Han havde fået plads på nabogården som hjorddreng; han var fyldt ti år. Des mere måtte Christian og Jørgen tage sig af de små, hendes mindste Maria og Peter. Sådan gik alt sin daglige gang i over to år. Da blev byrden alt for tyngende for hende, selv om også Christian var kommet ud at tjene. Nu var det Jørgen, som måtte passe de små. Ham var der ikke så lidt spræl i, og derfor var han ikke så let at tumle. De to største var gode og skikkelige. Moderen stolede ikke altid på Jørgen. Det værste var dog økonomien.

Det var hende meget imod at gå tiggergang; der var nok ingen vej uden om, hvis ikke det hele skulle ende i gæld til op over skorstenen.

En dag tog moderen sig sammen og opsøgte parcellist Martin Jørgensen i Bojskovskov. Efter at hun havde drøftet sit problev med ham et stykke tid, var han villig til at låne hende de 480 rigsdalere hun havde bedt om mod at han fik pant i huset.

Den 22. maj 1856 blev der udstedt en obligation på 480 rigsdalere, som enke Ane Marie Philipsen, Avnbølmark, havde at forrente med 3 ½ procent pro anno. For disse penge købte moderen en ko og nogle smågrise. Det brugelige inventar og træet, der fandtes i værkstedet, solgte hun; så fik hun værkstedet lavet om til kostald og svinesti. Om sommeren lod hun koen græsse langs med vejen. Græsset til koen om vinteren hentede hun hjem på sin ryg fra skoven og på stien derover. Sådan gik dag og år påny.

Ane Marie var særlig glad, når hendes store drenge kom hjem på besøg, for hendes hjerte var vendt mod børnene. Hun sørgede ikke blot for deres udvortes renhed, men i opdragelsen ville hun give dem et sundt syn på livet, en sund sjæl i deres legemer, så det kunne bane vejen for dem til den herre, de var døbte til, og som hun selv søgte at tjene i enfold og lydighed. Derfor gav hun børnene sig selv og øste ud af den tro og erfaring og kærlighed hun selv havde modtaget. Hun be-

kæmpede sine egne egoistiske tanker om at få så megen glæde ud af børnene, som det nu var muligt, men bad desmere om, at Gud måtte høste glæde af dem, idet det ulydige sind blev overvundet. Ane Marie forstod, at dersom hun holdt fast ved denne overbevisning og under opdragelsen af børnene vedholdende bad for dem, kunne hun ikke gøre stort mere for dem, da hun jo nu var alene om at bringe dem i vej. De var det dyreste og kæreste hun ejede – alt andet omkring hende skulle tjene deres ve og vel.

Og under denne store opgave voksede hendes tro og kræfter, mens dagene gik og tiden løb, og inden hun tænkte over det, var hun mærket af den; ryggen krummedes mere og mere.

De store drenge havde giftet sig en efter en. Kort efter at den skrækkelige krig var endt så sørgeligt som det nu stod til, havde Hans Peter holdt bryllup den 23. september 1864 med Anne Marie Johannsen, datter af fisker Nikolaj og Ane Chatrine Johannsen fra Dynt Strand.

Anne Marie, som i daglig tale blev kaldt Annmari, var omkring 1 ½ år ældre end Hans Peter. Det første stykke tid boede de i Bovrup, men flyttede siden til hjemmet på Avnbølmark. Den 22. juni 1865 døde Hans Peters farbror, Jacob Snedker. Da han i februar 1835 havde giftet sig med Syndet Nissen fra Størtum, havde han som den ældste overtaget hjemmet i udkanten af skoven, hvor hans far og mor otte år senere holdt deres bryllup.

Hans Peters bror, Christian, giftede sig med Maria, født Nissen, i Bojskovskov. De fik tre børn sammen, Maria Sofia, Hans Peter og Anna Maria.

Jørgen blev gift med Thomas Schmidts datter af Avnbøl, Cecilia Maria og fik følgende børn: Maria, Thomas, Christine, Julius, Hans og Anna.

Hans Peters eneste søster Maria blev gift med Thomas Petersen, Blans. De fik to børn.

Den yngste af brødrene, Peter, giftede sig med Maria Dinesen og bosatte sig i Ladegårdsskov. De fik to børn, Ingeborg og Anne Maria.

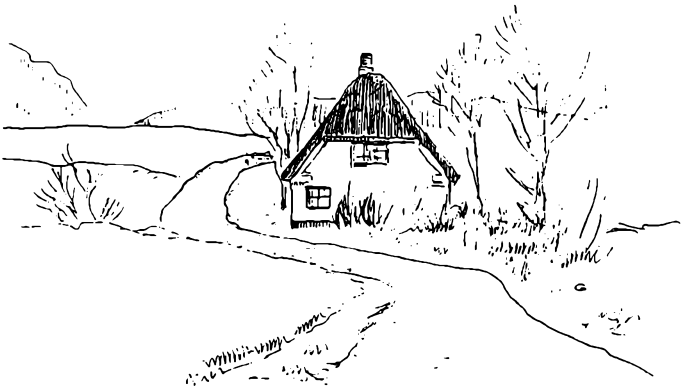

Morfars hus på Avnbølmark, som snedker Hans Philipsen byggede omkring 1843. Det blev min mors hjem

En tid lang boede både Hans Peters og Jørgens familie hjemme hos moderen. En dag, da hun kom hjem fra skoven, måtte hun skynde sig at smide byrden fra sig. Da hun nærmede sig huset, hørte hun en højrøstet mandsstemme, som skældte ud på det voldsomste. Ind imellem hørte hun et barns ynkelige klagen. Tænkte hun det ikke nok: det var hendes hårdhændede søn, Jørgen, der tugtede sin datter »Mie«, fordi hun fra et åbentstående vindue havde rapset nogle af farmors kirsebær fra træet, der stod lige uden for i haven. Farmor stillede sig imellem barnet og faderen for at skærme det mod yderligere overlast, hvilket hun ofte havde måttet gøre.

Ifølge købekontrakt af 4. februar 1875 overdrog enke Ane Marie Philipsen sin ejendom med tilliggende til sønnen Hans Peter Philipsen fra dags dato.

Da Hans Peters børneflok efterhånden blev større og voksede til, krævedes mere plads, så Jørgen blev bedt om at finde sig en anden lejlighed.

Alle Ane Marias egne børn var nu fløjet fra reden. Selv gik hun stadig og samlede brænde i skoven og passede hvad der skulle passes i stalden, for børneflokken i hjemmet vokse-

de bestandig. Der var kommet en forunderlig ro og lykke over Ane Marie; hun mærkede ikke mere besværet, selv om hun endnu bar store knipper brænde hjem over skovstien. Hendes fine humør og gode danske sind fornægtede sig aldrig. Ej heller glemte hun sin vestjyske hjemstavn, selv om hun aldrig genså den efter at være kommet til Sundeved med sin mand for de mange år siden. En vinterdag den 11. februar 1878 gik hun ind til sin herres glæde efter få dages sygeleje. Naboerne havde agtet og beundret hende; nu viste de hende, sammen med børnene og den nære familie, den sidste ære ved at følge hende til graven. Børneflokken sørgede dybt over tabet af deres mor og farmor. Hun stedtes til hvile på Ullerup kirkegård, hvor manden, Hans Snedker, blev begravet for 25 år siden. En god og ædel kvinde, som blev stammoder til en vidt udbredt, dansksindet sønderjysk slægt, havde draget sit sidste suk og havde fundet hvile efter al hendes jordiske møje og besvær.

Derhjemme måtte livet leves videre. For at få udvej til blandt andet at indløse moderens obligation af 22. maj 1856, underskrev Hans Peter et nyt gældsbevis på 500 mark, som han lånte af aftægtsmand Andreas Andresen, Avnbøl, en bror til førnævnte Jørgen Andresen af Bøjskovskov. Der blev udstedt en ny obligation til 4 procent pro anno den 5. maj 1879.

Ifølge grundbog, bind I, blad 9/67, har Hans Peter Philipsen, Skovlykken, af den af naboen Mathias Petersen købte parcel 93/58 agerjord, stort hektar 1,72 ar, 24 kvadratmeter, betalt 18 mark og 21 pening. I bygningsskat 5,19 til 4 ½, betalt 2 mark den 1. oktober 1880.

Hans Peter havde dermed udvidet sin bedrift. Samtidig med at han trofast passede stenhugningen øgede han langsomt besætningen, så han nåede op på 4 køer og en kvie.

Når Hans Peter sad i læ bag sin skærm, mens den slåede stendynge langsomt voksede under hans hænder, vandrede tankerne ofte i mindernes tilbage til vejen, moderen havde tilbagelagt. Om han blot fik røgtet sit hverv lige så trofast som hun og tjent samme herre i al ærefrygt som hun gjorde det.

Når så søndagssolen oprandt, kom han helligdagen i hu ved at samle sine børn omkring sig søndag formiddag under kirketid. Der sad de så bænket efter alder og størrelse sammen med moderen, først Hans, så Maria og Chresten, derefter Peter, Ellen og Johan. Faderen havde som sædvanlig fået fat på avisens søndagstillæg for at læse søndagens prædiken op for dem. Så forlangte han absolut ro i stuen. Sindigt og roligt lød hans stemme: »Tjen Herren«, Rom. 12,11. »Stå ikke ledig og unyttig, når din Herre har hænderne fulde og har en stor høst at bjerge, mens arbejderne er få. Lægger man eftertrykket på det sidste ord, så siger det til os: Her går du i dit hus og hjem. Tjen nu Herren i det arbejde. Er du retfærdiggjort uforskyldt af hans nåde, så er også din gerning retfærdiggjort. Ser han med glæde på det – og det gør han, hvis du tror på Kristus – så ser han med glæde på din gerning. Skulle du så ikke også gøre det? Gud vil lade dig tjene derigennem. Han sagde det til de første mennesker, og han gentager det til hvert eneste syndigt menneske, som han får i tale og genføder ved sit ord: »Jeg har glæde af, at du arbejder og er flittig og har et hjem og opdrager børn; jeg vil lade det lykkes for dig. Vel skal der gro torn og tidsler mellem kornet for dine og jordens synder skyld, men der skal også gro korn mellem tidslerne for min nådes skyld, så du kan få dit brød.«

»Vi skal ikke have Herren mellem bibelens blade og kirkens vægge, men være herreløse i vort daglige arbejde; derved synker det ned i tomhed og gridskhed og afgudsdyrkelse og bekymringer. Lad os tjene Herren midt i vort daglige arbejde. Kan selve himlen give os mere end det vi kan have ved hammer, plov og bord, når vi kan få lov til at gøre vort arbejde og sørge for vore egne og hjælpe vor næste med Guds nåde over os? Guds nåde er jo livet, ja bedre end livet, siger salmisten.«

Da Hans Peter havde læst andagtsstykket, foldede han sine hænder og bad ganske langsomt og eftertænksomt: Fader vor, du som er i himlene, helliget vorde dit navn, til os komme dit rige, ske din vilje som i himlen så også på jorden, giv os i

dag vort daglige brød og forlad vor skyld, som vi også forlader vore skyldnere, og led os ikke ud i fristelse, men fri os fra det onde, thi riget er dit, magten og æren i al evighed. Amen.

Nu og da fulgtes de ad til kirke søndag formiddag; det blev ikke hver søndag, for vejen var lang. Og ville de til Herrens bord, tog de gerne et af børnene med. Mange år efter mindedes Ellen, at hun ofte var med til kirke. At det kunne mærkes i deres daglige omgang med andre står også fast. En kendsgerning er det, at både børn og naboer overens erklærer, at de aldrig nogensinde hørte hverken far eller mor bande eller tale usandhed.

Annmari forstod nøje at holde hus med ganske små midler. Det var også en nødvendighed. Hun havde i alt født sin mand 14 børn, hvoraf de otte døde som små eller mindreårige inden de nåede skolealderen. Da havde sorgen knuget det lille hjem. Der var meget at se til og mange munde at mætte. Foruden maden, som skulle tilberedes, måtte der stoppes og lappes, syes og vaskes og gøres rent i hus og stald. Og kom der noget i vejen mellem flokken, måtte mor træde til for at trøste. Og hvor kunne hun trøste, når hun ud af et kærligt sind sagde til dem: »Det er små sorger, lille børn; der vil sikkert komme større!«

Hans Peter glædede sig meget over at lære børnene at læse og skrive, og især var han mester i at regne. Det var nok en arv fra faderen.

Da den »Blå sangbog« holdt sit indtog i de sønderjyske hjem fik Hans Peter straks fat på den; så lærte han sig selv og børnene at synge de mange dejlige danske sange. Det holdt genforeningshåbet vedlige.

Annmari, Hans Peters kære kone, nåede ikke at se det ønske opfyldt. Til hans og børnenes store sorg døde hun den 20. maj 1918. Hans Peter fik lov til at leve tre år efter sin hustru; han fik således den store glæde at kunne være med til at stemme Sønderjylland hjem til moderlandet, og ingen kan have været mere glad end Hans Peter, da kong Christian

den 10. på sin hvide hest kunne ride over grænsen og tage det tabte, men atter genvundne land i besiddelse.

Den 24. maj 1921 afgik Hans Peter ved en stille død i det hus, hvor han også fødtes for 77 år tilbage.

I Flensborg Avis læser man følgende efter dødsfaldet:

Ullerup sogn, torsdag den 26. maj 1921.

En trofast dansk mand på Avnbølmark, Hans Philipsen, ikke kendt i videre kredse, for 'han var kun en menigmand', er for få dage siden afgået ved døden. Han var en type på en rigtig husmand. I hans manddomsår var den lille jordlod på omtrent 4 tønder land en af egnens bedst drevne, i stærk gødningskraft, næsten ren for ukrudt, med stort roeskifte og god husdyrbesætning. Var der ingen udvej til plov, toges spaden i brug.

Danskheden vogtedes trofastere i husmandstjemmet med den store børneflok, end på mangen gård. Flensborg Avis var dagens kæreste gæst, og bidraget til vore nationale foreninger var man sikker på at få med et mildt smil i tilgift.

Et langt liv med slid og slæb afsluttedes, dog med opnåelsen af det håb, som hørte til den afdødes højeste ønske. Æret være hans minde.«

Lørdag eftermiddag den 28. maj 1921 stedtes han til hvile i familiebegravelsen ved siden af hustruen på Ullerup kirkegård. Følget drak kaffe ved en mindesammenkomst i Johannsens hotel.

Smeden i Blåkrog

Den 15. marts 1872 var Peter Smed løst fra sit arbejde som mestersvend derhjemme i Avnbøl gamle smedje. Hans elskede Sophia Christina havde hjulpet ham at pakke sit habengut sammen og læsse det på vognen. Så kunne de køre til Blåkrog.

Sophia Christina havde bedt sig fri for at kunne hjælpe Peter med at installere sig. Han skulle jo i gang med smederiet nu, da forårsarbejdet var ved at sætte ind. Bøndernes pløje- og harveredskaber skulle ganske sikkert efterses, skærene skærpes og hestene forsynes med nye sko til markarbejdet begyndte. Håndværktøjet skulle også gennemgås. Hammerskafte, tænger og file fornyes. Nye sko i alle gængse størrelser og søm dertil skulle smedes, så han efterhånden fik et lager deraf. Rundjern i forskellige sværelser skulle skaffes til veje og kulbeholdningen forøges. Der var småreparationer at udføre både i huset og på værkstedet og nok at tage vare på ind imellem foreløbig til kunderne begyndte at komme og at strømme til, om hans forhåbninger da ikke skuffede ham.

Ih, hvor han glædede sig til den dag, da Sophia Christina kunne komme og sætte skik på det derinde. Foreløbig havde hun sagt sin plads op til maj, og de havdse bestemt sig til at holde bryllup et stykke hen i maj måned, så den tid kunne hurtigt gå, hvor han skulle være alene.

Sin gamle seng fra kammeret i Avnbøl havde han fået med sig, det havde Chresten givet ham lov til. Oppe i kroen ved landevejen skulle han spise middag den godt halvanden måned det kunne dreje sig om.

Over Blåkrog havde ikke ret mange huse. De der var havde alle lidt landeri til, også kroen. Det var kun »Laksfang«, der såvidt han vidste var jordløs. Dér havde de mølle, som de malede hjemmelavet sennep på til de torsk man fangede i rusen inde under broen. De ål, som især forvildede sig ind i rusen, blev solgt over land og var en god bifortjeneste for manden på »Laksfang«. Navnet tydede på, at man også kunne fange laks dér.

Smedehjemmet i Blåkrog. Forfatteren står mellem sine bedsteforældre. Fotograferet 1912

Omme i nedre Blåkrog derimod ligger der flere større gårde på række, hvis indehavere han glædede sig til at lære nærmere at kende.

Ved et lille håndskrevet opslag på krostuens dør inde i den store gennemkørselsport, bekendtgjorde Blåkrogs nye, unge smed, at han havde købt det gamle smedehjem og bad om velvillig søgning, idet han lovede at ville levere godt og solidt arbejde til en rimelig og overkommelig pris.

Ikke længe efter begyndte hovedsagelig bønderne at strømme til. De kom ikke alene fra Blåkrog, men også fra de nærmeste gårde i Blans og Blansskov, store og lille Stapel og fra den modsatte side, Blåhøj. En enkelt husmor kom med en hullet pandekagepande. Der blev ikke tid til ret meget andet end at passe smedjen, mens jernet var varmt og tiden var inde. Det med huset måtte så vente til han fik hjælp. Han skulle da have tid til at få en bid brød engang imellem.

Brylluppet var nu fastlagt til den 14. maj. Vielsen skulle foregå i hane hjemsogns gamle kirke i Ullerup.

Den store dag oprandt med strålende solskin over tage og huse. Våren viftede mildt de gyldne strålebundter omkring, som solen sendte ned over vor jord, og bøgen knejsede stolt og skøn i sin lysegrønne forårsdragt. Fra eng og skov og vang lød skøn og dejlig fuglesang.

Der er forår i luften, og blomsterne gror,
og hvert levende træ sætter skud,
hver en skabning der lever og ånder på jord,
synger jubel- og vårtoner ud.

Se, hvor himlen er høj og luften er ren,
hør hvor lærkerne kvidrer mod sky,
se, hvor græsset er saftigt, og røgen er sen
om at stige til vejrs i vor by!

Her er majduft og liv under bøgenes ly.
hvor hver spire udfolder sin knop.
»Det er vår, det er vår!« vi nu jubler påny,
så det gjalder i kronernes top.
Luk så sjælen og hjertet og øjnene op
og tag forårets jubel i gem,
lad det leve og lysne – og næres end mer',
når du drager igen til dit hjem.

S. P. Fredeho

Sådan jublede det inde i Peters bryst, da han denne tidlige morgen drog afsted til sit gamle hjem. Han måtte have luft i en sang.

I smedehjemmet var man travlt optaget, for her skulle festen stå for det unge brudepar. Sophia Christina var forlængst ankommet. Hun stod og ventede på om ikke Peter snart også kunne være der. Jo, rigtigt – dér dukkede han op henne på vejen. Glædestrålende løb hun ham imøde.

Hun havde hjulpet Chresten Smed og Anna Marie med alle forberedelser. Nu var de endelig også færdige. Hun skulle

kun i brudestadsen. Onkel Andreas Andresen ville køre bruden. Hans Christian Brodersen, som var gift med Marie Dorthe, en halvsøster til Peter. Sophie Marie, hans ældre halvsøster, skulle selvfølgelig også med; hun var allerede enke efter Hans Christian Skovbøl. Endelig også søsteren Helene, som var brudesmykker.

Da hele familien i Bojskovskov også havde givet besked om, at de ville komme, havde Andreas Andresen som skaffer, sendt to vogne afsted derned for at hente dem. De ankom kort efter. I den første vogn fra Bojskovskov sad moderen Christin med døtrene Elene, Chatrine Birgitte og deres lillebror Mathias, den knap nok var fyldt 14 år. Faderen sad i den næste sammen med Jens, Peter og Hans.

Straks efter kørte hele kortégen med musikken i spidsen mod Ullerup kirke. Vårsædens store, grønne flade var et skønt og forjættende syn. Bag hegn og hæk gumlede køerne på det friske, grønne græs. Mellem det nys udsprungne løv sad fuglede trygt og sang forårskåde. Alt i naturen beredte sig på at gå en herlig sommer i møde. Alle disse vårfriske indtryk var med til at gøre menneskesindet oplagt til at tage imod og til at synge med og takke for livets vidunderlige store gave og lykke.

Sådan følte de to, der hver på sin vogn kørte livets største højtidsstund og højdepunkt i møde.

Da man havde sat sig til rette i den smukt pyntede kirke og indgangssalmen var sunget, talte pastor Lange alvorligt og indtrængende til det unge brudepar.

Han sammenlignede foråret med våren i de unges sind, den tid, hvor det gærer og vokser og nyt skyder frem, og hvor store tanker om fremtidig lykke særlig er fremherskende. Da er himlen lyseblå, for ingen skyer formørker den. Alt står i de dejligste og lyseste farver for én, og dog kan det hænde at en ganske lille umærkelig, mørk plet befinder sig langt ude i horisonten, som overraskende kan vokse sig stor og faretruende. Men lad os ikke tænke på det i dag; lad os være glade og fryde os med hinanden og glæde hinanden mens tid er for hånden. Et menneskes dage er talte af Gud. Kun han véd hvor

længe lykken skal vare ved. Han lader sin sol opgå over onde og gode, over retfærdige og uretfærdige. Må han velsigne jer unge til at være trofaste mod hinanden alle de dage I får lov til at være sammen og have hinanden. Amen.«

Præsten bad en bøn for brudeparret, og derefter sang brudeparret Grundtvigs skønne bryllupssalme: »Det er så yndigt at følges ad for to, som gerne vil sammen være ...«

Højtideligheden var endt, og efter at præst og degn havde lykønsket, skyndte man sig til vognene for at komme hjem til festen i smedehjemmet.

Her var der sørget for et veldækket bord af de flinke opvartere. Hastigt skred dagen under fest og sang og lystighed; man spiste og drak og snakkede op og lod musikkens toner lyde ud over en ellers stille by. Først hen mod midnat lod Hans Christian Brodersen spænde for. I den fine, lyse majnat kørte han brudeparret til deres nye hjem hen over amtsgrænsen ved Blåkrog.

En ung baner sig vej

Da Mathias havde endt sin skolegang hos morbroderen, lærer Staugaard i Ladegårdskov, måtte han ud at tjene, da han havde overstået sin konfirmation. Imidlertid havde lærer Staugaard anbefalet faderen at lade sønnen læse til lærer, da han efter hans mening både var opvakt og velbegavet. Og det ville være skammeligt om ikke hans gode evner og hurtige nemme blev udviklede. Moderen havde også af og til snakket med faderen om det samme. De ønskede jo begge alt det bedste for deres yngste. Da han endnu var så ung blev de begge enige om, at han – i hvert fald i et par år – kom ud at tjene.

Da Mathias så var hen imod sytten år tog faderen en dag til Avnbøl. Christin vidste ikke rigtig besked med hvad han ville dér; det skulle foreløbig nok være en hemmelighed. Jørgen havde blot sagt, at han havde et ærinde hos smedens.

Da Jørgen Andresen atter var nået hjem til Bojskovskov, overraskede han sin kone med at fortælle, at han tilfældigt havde truffet lærer Madsen og ved samme lejlighed forespurgt, om han ikke godt kunne tage sig af Mathias. Faderen havde forklaret ham, at sønnen nok ville læse til lærer. De havde snakket lidt frem og tilbage, og var så blevet enige om betingelserne for, at Mathias kunne optages i huset. Lærer Madsen havde lovet Jørgen Andresen, at ville bibringe drengen sådanne kundskaber, som han senere kunne få brug for.

Lærer Madsen holdt og respekterede den trufne aftale, og Mathias drog megen nytte af lærer Madsens omfangsrige viden og erfaring. Efter at han havde været i huset hos lærer Madsen blev Mathias i den unge alder af kun atten år udnævnt til hjælpelærer i Blans. I sin fritid sørgede han bestandig for at udvide sine kundskaber det bedste han havde lært. Alt for megen tid fik han ikke til overs til at besøge hjemmet i Bojskovskov. Gentagne gange besøgte han dog smedefamilien i Blåkrog. Vejen derned var jo ikke lang.

Hans store søster havde gennemgået ikke så lidt siden hun var blevet gift.

»Bøgely« i Bøjskovskov: Mathias Andresens fødehjem. Fra venstre til højre ses Hjuler, karetmager Jørgen Jørgensen, hustruen Chatrine, som er søster til Mathias Andresen, Jørgen Andresen (deres far), Magda, deres datter og Anna Christensen

Den 13. november, et halvt år efter at hendes bryllup havde fundet sted, hjemsøgtes det lille hjem af en mægtig vandflod. Dagene forud havde en strid vestenstorm jaget uhørt store vandmasser ind i Østersøen gennem Kattegat. Og da stormen senere hastigt havde vendt sig og var drejet om i østlig retning og rejst sig til en hylende orkan, pressede den de kolossale vandmasser tilbage ind mod land, så hele østkysten oversvømmedes af en overvældende, brusende og hvirvlende strøm, der brød sig vej allevegne. Den lille bredning i Blååens udløb var hastigt opfyldt. Vandet kom fossende og farende op over alle marker, stier og veje mod det lille, ubeskyttede smedehjem, der lå nærmest for, og også ligger lavest af alle huse i Over Blåkrog. Og skønt Peter Smed skyndsomst havde smækket porten i, inden han løb ind til sin kone, brød vandet hurtigt ind i smedjen, hvor det steg og steg indtil det slukkede

kulilden på essen og stod i højde med vinduerne og havde begravet redskaber og arbejdsbænke. Kælderen under husets gulv var forlængst opfyldt af vand, da smeden og hans kone måtte søge tilflugt oppe på loftet.

Alting flød og dansede rundt nede i køkkenet og i stuerne. Sengetøjet og gangtøjet havde de heldigvis fået bjerget op på loftet i mellemtiden. De frøs så tænderne klaprede i munden på dem begge. Ilden i kakkelovnen havde vandet også slukket. Omsider var stormen til deres beroligelse løjet af, og vandet begyndte at løbe retur til havet. I begyndelsen ganske langsomt og sendrægtigt til det efterhånden fik mere fart på, så Peter Smed og hans kone igen kunne gå tørskoet rundt i deres stuer. Stor ulykke og megen ravage var der fulgt med. Det så ikke godt ud, hvor de end kom hen. Men først måtte de i gang med at øse for at få kælderen tømt for vand. Man kom derned gennem den dobbelte kælderlem, der var i køkkenets østvendte side. En smedejernsring lå forsænket i lemmen, så man under færden i køkkenet ikke kom til at falde over den. Spand efter spand måtte bæres ud. Heldigvis var huset og smedjen blevet stående, selv om forskellige flænger i det stråtækkede tag på huset viste hvilken større fare man havde svævet i. Det havde dog givet ekstra arbejde og omkostninger, som kunne være undgået. Og så måtte de endda være taknemmelige for, at det ikke skete senere hen på vinteren. Der ventede smedehjemmet en glædelig begivenhed.

Den 27. februar 1873, knap tre og en halv måned efter at stormfloden havde raseret deres hjem, var Jørgen blevet født.

Peter Smed ville gerne have sønnen opkaldt efter sin afdøde far, og dette ønske bifaldt Sophia Christina.

Peter Smed og hans kone var ovenud glade for deres lille søn. Han voksede og trivedes godt. Mens moderen ammede drengen sang hun rørende vuggesange for ham. Og når Peter Smed havde lagt hammeren til side efter en anstrengende dag, var han ikke mere træt, end at han kunne smile og lege med sin dreng.

Da han blev så stor, at han kunne ride på sin fars knæ, var

det uundgåeligt – drengen måtte have sin rideranketur hver dag efter fyraften. Ved middagstid, når dagslyset var skarpest, tog han drengen på armen og gik hen mod det halve vindue, der vender imod øst, for at vise ham engen, åen og havet længst ude imod nordøst. Var der en sejler i farvandet, pegede drengen iøvrigt med sine små fingre og gav far små lysende smil som belønning, da han var lidt større.

Onkel Mathias var meget indtaget i drengen, når han kom på besøg; det hændte dog af og til.

Imidlertid indtraf der – knap to år efter Jørgens fødsel – en begivenhed, som kuldkastede mangen en fremtidsplan.

Peter Smed havde i nogen tid følt sig meget besværet af en indre sygdom, der efterhånden tog hans kræfter. Det gik så vidt, at han blev tvunget til at blive i sengen. Det var tungt at se på, at essen i smedjen i længere tid stod kold. Hele det lille bysamfund savnede hammerslagene fra smedjen og røgen fra smedjens sortsmuskede skorsten. De klangfulde hammerslag havde virket ildnende i hverdagens ellers ubrudte rytme. Nu var det som luften stod stille omkring dem og takten i arbejdet helt manglede.

Efter nogen alvorlig overvejelse søgte Sophia Christina en yngre smedesvend, da hendes mands helbred blev ringere og ringere.

En iskold vinterdag, den 18. januar 1875, gik Peter Smed ind til den evige hvile, hvorfra ingen vender tilbage. Han havde forladt hammeren og ambolten for bestandig.

At moderen hulkede og græd i lang tid efter dette, forstod Jørgen vel næppe rigtigt, men også han savnede sin far, selv om han ikke gav et så voldsomt udtryk for det.

En ny smedesvend var jo kommet til hjemmet og han tog sig straks af den lille Jørgen i sin knapt tilmålte fritid, så de to blev ret snart meget gode venner.

Den nye svend, Iver Jørgensen, var en stor og sværlemmet smed, der nok kunne svinge forhammeren, så det gungrede i smedjen.

Han var søn af Jes Jørgensen og Margrethe Maria Asmussen

og fødtes den 6. september 1850, mens faderen endnu var soldat i 3-årskrigen. Forældrene boede da i Sandbjerg, men bosatte sig senere i Kværs. Iver Smeds far, Jes Jørgensen, var søn af landmand Peter Jørgensen og Ingeborg født Hye. Jes holdt bryllup med Gretmari, som hun kaldtes, den 17. marts 1848 i Vester Sottrup. Moderen var datter af grevelig parcellist Iver Asmussen og Anna Cathrine født Hansen Schmidt fra Vester Sottrup.

Et trekvart år efter Peter Smeds død giftede Sophia Christina sig med den nye smedesvend i al stilhed den 3. oktober 1876. Året efter fødtes sønnen Peter, som blev kaldt Peter efter farfar og moderens første mand.

Mathias var atter i Blåkrog; denne gang for at tage afsked med sin store søster og drengen Jørgen. Han skulle rejse til Tønder, hvor han var blevet optaget på seminariet, så han derfra kunne tage lærereksamen. Han så sig godt om i denne lille af ham godt kendte stue, hvor smedefamilien altid opholdt sig til daglig. I hjørnet ved døren ud til gangen stod det store, hvide bornholmerur og talte dagens timer og minutter. Det tikkede højt og jog stilheden på flugt. Frem for alt gjorde det ligesom stuen levende. Den brunt betrukne sofa, hvori et skønt blomstermønster sprang frem hist og her, bar præg af hjemlig hygge og lænede sin let buede ryg op imod østvæggen, så den ikke stod i vejen for det lille, halve østvendte vindue. Den måtte ikke stjæle det skønne panorama ud mod åen og havet. Fire betrukne stole, med samme solide stof som sofaen, med buet ryg og svejfede ben udgjorde resten af bohavet sammen med et bord og et dækketøjsskab. På den ene side af det lille vindue hang et stort vinterbillede i olietryk. På en stor landsbydam tumlede sig en masse kåde børn på skøjter og småslæder.

Langs med landsbygaden trak en travende hest en sjov gammel kane med folk i store kavajer, hvis kraver alle havde slået op om ørerne. Det så ud til at være bitterlig koldt. Man kunne næsten høre sneen gnitre og hestens bjælder klinge. På vinduets anden side hænger et billede af hele Jens Andresen-

familien, med far og mor og alle søskende, indbefattet de, der var imigreret til det fjerne Californien i Amerika. Mathias selv var let kendelig som den yngste i hele flokken.

Det havde været svært for Mathias at sige farvel, især til lille Jørgen, som allerede nu snakkede vældigt op med sin lange, tynde onkel.

Sammen havde de været ude at sejle på åen i smedens nye båd. Det var uvant for en landkrabbe som Mathias, men han kom da både godt ud og ind til bredden igen. Det var jo nærmest for at more drengen. Båden var bestemt til at skulle bruges til fiskeri ude på Alssund, hvor der både er hvilling og torsk, skrubber, rødspætter og andre gode fisk at fange. Mathias havde fået ål til middag engang imellem. De havde smagt vidunderligt. Når han nu kom til Tønder, var det slut med dette, desværre.

I foråret 1877 var optagelsesprøven på seminariet i Tønder lykkelig overstået for Mathias. Der fulgte nu tre travle år med skolegang og intens læsning dag for dag og med forberedelse til næste skoledag, når skolen hen på eftermiddagen var slut. Han nød luften i fulde drag uden for den lumre skolestue, når han gik en tur i det flade engdrag langs Vidåens stille, rindende vand. Han så på de gamle huse i Uldgade med de sjove karnapper og facader ud mod gaden.

Og søndagen sad han i Kristkirken og sang med på Brorsons gamle kernesalmer. Nogle af dem havde Brorson digtet mens han var tredjepræst ved kirken i Tønder. En lørdag eftermiddag gik han en lang tur, nordøst ud af byen, drejede fra Østergade og kom ud af byområdet gennem Carstensgade. Han ville ud til Emmerske gamle skole, hvor Hans Adolf Brorson i sin tid også holdt gudstjeneste. En mindetavle på skolens mur fortæller forbipasserende om hvad der dengang hændte. Læreren på stedet var så venlig overfor seminaristen, fortalte og viste ham rundt. Så Mathias fortrød ikke den lande spadseretur denne eftermiddag. Med megen iver og ihærdighed nåede Mathias i 1880 sit foreløbige mål og tog afgangseksamen, hvorefter han blev ansat som andenlærer i Ravsted.

»Bøgely« i Bøgeskovskov. Luftfoto 1950

Indtil da havde skolen, og arbejdet med den, fanget hele hans interesse. Snart bestod han også andeneksamen i Tønder. Efter denne blev han fast ansat som skolelærer i Ravsted.

Hjemme i Bojskovskov var Mathias helt igennem blevet påvirket af dansk ånd og mentalitet. Sundeveds beboere har altid været danskheden trofast og hengiven. Nu stod han her som preussisk embedsmand og skulle i skolen ikke blot undervise børnene i tysk og tysk historie og få dem til at elske alt det, som var fremmed for ham selv og tildels også for børnene. Myndighederne forlangte dette af ham. Det gærede og brød i ham. Mathias følte sig tilsidst brødebetynget, for hans sunde sans og fornuft gav ham samvittighedsnag. Vel holdt han af sin skolegerning, og han elskede børnene, som kunne de være hans egne.

Som tiden gik blev modstanden og oprørsånden i ham stærkere og stærkere. Vel sad han her i trygge kår, men hvad nyttede det, når han led så hårdt under arbejdet, at han aldrig mere fandt en times ro i sindet.

Han måtte vove springet ud på det dybe vand og sige sit gode arbejde op og forlade den gerning han med møje og besvær og under megen afsavn havde tilkæmpet sig. Det var

den eneste løsning. Og en skønne dag indgav han sin afskedsbegæring til de tyske skolemyndigheder.

Meget forundret over dette vidtrækkende skridt spurgte den tyske kredsskoleinspektør ham om grunden hertil og tilbød ham forflyttelse sydpå, som ligesindede havde taget imod.

Mathias sagde ham sin ærlige og uforbeholdte mening om skolernes fortyskningsforsøg. Han ville heller ikke høre tale om forflyttelse; nej, nu ville han være sin egen fri mand.

Efter dette opgør fik Mathias sin afsked på gråt papir og uden pension. Det var ved juletid 1887.

Hans gamle forældre blev noget forundrede over, at hans juleferie denne gang begyndte før sædvanligt, og da Mathias forklarede dem grunden dertil, var de i begyndelsen lidt kede af det. På den anden side var han jo da gammel nok til selv at bestemme over, hvad han ville eller ikke ville. De kendte jo hans indstilling, som de ikke kunne have noget imod, men dette her var måske lidt for overilet.

Kunne han ikke have fået en anden stilling før han tog et så drastisk skridt? Hans fine og uvante hænder duede jo ikke til groft arbejde. Og det ville også være både synd og skam for hans gode evner.

Da julen var overstået og Mathias havde sundet sig lidt og undersøgt forholdene, søgte han ind som redaktør ved bladet »Dannevirke-Freja«, da lokalredaktørstolen stod ledig i Åbenrå. Og Mathias var den heldige; han fik stillingen.

Det viste sig dog snart, at hans medarbejderskab ikke kunne blive af lang varighed, idet bladets redaktør, Bjørnshauge, var noget vanskelig at samarbejde med, så forholdet kom kun til at vare nogle få år. Ind imellem havde Mathias dog fundet den plads, som var helt efter hans sind.

Tirsdag den 2. juli 1889 afholdt »Sprogforeningen« sin årlige generalforsamling på hotel »Danmark« i Åbenrå. Da C. F. Monrad, som havde været medlem af bestyrelsen og formand for bogudvalget, var afgået ved døden, skulle man finde frem til en mand, der kunne og ville tage arbejdet og opgaven op, og som kunne bestride det.

Derom fortæller foreningens forhandlingsprotokol følgende:

»*For det tredie bestyrelsesmedlems vedkommende (de to andre genvalgtes) skete der skriftlig afstemning. Resultatet af denne blev, at forhenværende lærer M. Andresen i Åbenrå valgtes med 35 stemmer, medens redaktør Jessen, Flensborg, fik 10 stemmer og redaktør Moldt, Sønderborg, 1 stemme. Da Andresen tog mod valget, var han altså valgt.*«

Den 27. juli samme år holdt man et bestyrelsesmøde, hvor Mathias Andresen valgtes til formand for bogudvalget. Dermed var Mathias kommet på sin rette hylde i tilværelsen. Her kunne han gavne sin snævre hjemstavn og fremme den danske sag i sandhedens og retfærdighedens tjeneste.

Med frisk initiativ satte han hele sin evne og sin stålsatte vilje ind på at styrke foreningen ved at udvide organisationen, og han foreslog også at udvide bestyrelsen med 4 nye medlemmer. De nye bestyrelsesmedlemmer blev H. P. Hanssen, Sønderborg, I. P. Jensen, Nybøl, J. Fausbøl, Branderup Mølle og Hans Petersen, Rørkær. Hver af dem fik sit distrikt.

Selv inspicerede han bogsamlingerne rundt i Sønderjylland og oprettede nye, hvor det var mest påkrævet. I følgende sogne skete dette: Lintrup, Højrup, Tinglev, Burkal og Lund.

Mathias henvendte sig til brygger Jacobsen for at skaffe pengehjælp tilveje til indkøb af de mest læste bøger: Ingemanns romaner, Carit Etlars historier og Steen Steensen Blichers noveller.

Mathias havde øjnene åbne for, at det danske modersmål i særlig grad måtte plejes overfor børnene. Han elskede børn og vidste hvad en bevidst opdragelse på længere sigt ville betyde.

De tyske myndigheder havde med anordningen af 18. december 1888 skærpet sprogkampen for helt at undertrykke det danske modersmål i alle sønderjyske skoler; derfor stod det nu næsten helt til hjemmene at holde fanen højt. Klog af skade begyndte Mathias i 1890 udgivelsen af »Nordslesvigsk Børne-

blad«, der fik en stor udbredelse, og senere fulgte med som gratis tillæg til alle sønderjyske blade.

Året efter overdrog »Sprogforeningen« ham udgivelsen af »Den blå Sangbog«. Dette store arbejde blev af uvurderlig stor betydning for den danske nationale sag.

Ved generalforsamlingen i 1891 fik protokollen følgende anmærkning:

> »*Det besluttedes at anmode Nis Callesen, Lerskov, om sammen med M. Andresen at gennemse tillæget til sangbogen, inden det blev trykt.*«

J. J. Lohmann, student fra Katedralskolen i Haderslev, frivillig i 1864, senere sognepræst i Skive, udgav 1867 »Tohundrede Sange« for »Sønderjydsk Samfund« i København. Selv havde Lohmann skrevet: »Den ti, te do drow fra me.«

Med sagkyndig hjælp supplerede Mathias Andresen denne sangbog med et tillæg. Senere blev hele sangbogen omredigeret og sangene gengivet i korrekt form. Af nye og nyeste sange medtog han, hvad der gav bedst udtryk for de tanker og følelser, folket levede med. Han fandt og imødekom den trang, som levede i det sønderjyske folk. Af nyere dansk digtning havde han medtaget: Otterstrøms »Vældige riger rives om jorden« og Valdemar Rørdams »I sommersol og blæst« og mange flere.

Det ene oplag efter det andet gik i trykken, og der fandtes knap et dansk hjem i Sønderjylland, som ikke lå inde med en eller flere sangbøger.

Mathias Andresen forstod og følte med sit folk i lyst og nød, så hans evner mødtes med befolkningens trang. Og det kaldende og vækkende arbejde han udførte med sangbogen var meget betydningsfuldt. Det forstod de tyske myndigheder også.

I henhold til en politiforordning af 1865 blev ca. 150 af bogens sange stemplet som »ophidsende«. Man søgte af al magt at hindre udbredelsen af sangbogen, også ved at anlægge sag imod Mathias Andresen, som han imidlertid vandt. Kun en-

kelte sange måtte ikke trykkes. Så lod han blot overskriften og den første linje stå, resten af siden var blank med en forklarende fodnote om, at det måtte frarådes at benytte sangen offentligt, da formålet med sangbogen ikke var at fylde den tyske statskasse med bøder.

Møller J. Fausbøl, Branderup, fremsatte på et bestyrelsesmøde et forslag om at udsende en »Sprogforeningens Almanak«. Sagen blev overdraget Mathias Andresen, J. Fausbøl og J. N. H. Skrumsager. Første årgang kom i 1894, og alle tre udgivere var de flittigste medarbejdere i de første år, men Mathias Andresen overtog efterhånden også dette arbejde alene.

»Sprogforeningens Almanak« bragte foruden det almindelige kalenderstof, sønderjyske sagn og beretninger, digte på sønderjysk mål af Nic. Andersen med flere, stilige fortællinger af redaktør Skovroy, Tønder, og korte levnedsskildringer af veltjente mænd og kvinder i danskhedens sag, som i årets løb var afgået ved døden, som regel ledsaget af deres portræt. Nye forsamlingshuse, som blev bygget i landsdelen, bragtes også billeder af med en ledsagende tekst.

I 1885 blev Mathias Andresen idømt en bøde, fordi omslagets bagside havde et kvindemotiv, som bar et sværd i den ene hånd og i den anden løftede hun Sønderjyllandskortet med navnet »Sønderjylland« tydelig fremhævet. Det blev forbudt som »grober Unfug«. Året efter viste omslaget de to sønderjyske piger med et nyt kort over landsdelen og med to tykke streger hen over det.

I »Røverne fra Lindetskov«, en fortælling i årgang 1895, mente de tyske myndigheder at finde en hentydning til dem. For denne »grober Unfug« fik Mathias Andresen 5 ugers arrest, som han sad af i det gamle amtsretsfængsel i Åbenrå sammen med H. P. Hanssen, som skulle afsone en fængselsstraf.

Det var netop i august måned, så Mathias måtte holde sin fødselsdag i arresten. Da det kun var arrest, han skulle afsone, fik han kost udefra, og P. Hansen, Slyngsten, havde i anledning af fødselsdagen sendt ham en flaske vin. Det var et over-

dådigt fødselsdagsbord, de to satte sig til; man havde set gennem fingre med »gæsten« i nabocellen.

Da gårdejer J. Michelsen, Kolstrup, var død, blev Mathias Andresen sprogforeningens formand. Og da sprogforeningens boglager hidtil havde måttet nøjes med en loftsplads, foreslog han i 1900, at foreningen fik sin egen bygning.

Det blev det senere »Folkehjem«, hvor man i den gamle keglebane fik god plads til biblioteket. Ved den tid fik formanden og bestyrelsen en god medhjælper i Nik. Andersen, som nu var blevet bibliotekar og sekretær for sprogforeningen. Denne voksede bestandig og i 1909 vedtog bestyrelsen sammen med tilsynsrådet, at man skulle bygge nye tidssvarende lokaliteter. Den nye bygning rejstes i 1910.

Det var et store øjeblik for formanden, Mathias Andresen, da han ved indvielsesfesten den 17. april holdt sin indledende tale. Han sagde blandt andet:

»Foreningens formål er at bevare det danske sprog, vort modersmål, men det er ikke dens opgave derved at træde andres modermål, for eksempel det tyske, for nær. Overalt i den civiliserede verden er man enig i, at ethvert sprog har en ret i sig selv til at bestå, og at det er en fortjenstfuld handling at værne om denne ret. Gid fordragelighedens ånd må fæste bo iblandt menneskene og nationerne indbyrdes, så de mere og mere lærer at agte hverandres ejendommeligheder og lade enhver beholde sit af det, som godt er.«

Det var Mathias Andresen en stor glæde at være med hvor noget nyt voksede frem, som kunne styrke, fremme og højne det fælles mål. Han fulgte ungdomsarbejdet i Åbenrå med den største interesse og blev valgt til formand for »Folkeligt Samfund«, da dette oprettedes.

Hans dybe samfølelse med sit folk indgav ham også den tanke, som han gennem længere tid havde syslet med, at ville besøge de udvandrede landsmænd i Amerika, for at fortælle dem om kårene herhjemme, så interessen for moderlandet kun-

ne holdes vedlige. 1911 blev planen til virkelighed. Det var Mathias Andresen en særlig stor glæde og opmuntring at træffe familien i Californien, men også mange af de landsmænd, som de politiske forhold efter 1864 havde jaget fra hjemstavnen. Hos dem alle fandt han en levende interesse for hjemlandet og danskhedens kår, som de havde bevaret i udlændighedsårene, sammen med en længsel efter at gense moderlandet.

Efter sin hjemkomst fra Amerika holdt Mathias Andresen foredrag om sin rejse rundt om i de danske forsamlingshuse, hvor man havde sendt bud efter ham.

Således var han også i Tørsbøl forsamlingshus, hvor blandt mange andre også hans søstersøn Jørgen var kommet til stede for at høre ham fortælle og hilse på sin onkel.

Jørgen genfortalte onkelens oplevelser hjemme for kone og børn.

Mathias Andresens mor og far i Bojskovskov havde fulgt sønnen med stor opmærksomhed livet igennem og glædede sig storligt over hans lykke og fremgang.

Ved Chatrines giftermål med Rasmus Christiansen den 24. juni 1883 blev det ham, der passere landeriet ved siden af andet arbejde. Allerede den 3. oktober 1888, fem år efter, døde han dog og efterlod sig kone og tre små piger: Christine, Bothelde og Anna.

Den 23. maj 1890 holdt Chatrine pâny bryllup med den 35-årige karetmagersvend Jørgen Jørgensen, en bror til hendes ældste søsters anden mand, Smed Iver i Blåkrog. »Jørn i Bojskovskov» oprettede sig et »hjulerværksted« på den gamle ejendom. I dette ægteskab blev datteren Magda født. Han var en god far for alle sine piger og en knag til at gå lange ture på sine gamle dage. Han gik til Angel for at gense steder, hvor han var i sine unge dage, og han var ofte i kirke i Kværs, hvor han var vokset op på den ejendom, som Jørgen – smedesønnen fra Blåkrog – senere fik. Jørgen Hjuler var flittig og nøjsom, gudfrygtig og velset. Stor af skikkelse gik han lidt foroverbøjet på sine ældre dage. Han overlevede sin kone i mange år. Efter et langt, stræbsomt liv døde han mæt af dage og hvi-

ler nu sine trætte ben på Adsbøl kirkegård ved siden af sin hustru.

Christine var i mange år en god hjælp i huset og forretningen for enkefru Mathias Andresen og arvede efter hende huset og forretningen på Nørretorv i Åbenrå. Bothilde var en del år husholder hos godsejer Raben på Søgård, og senere i mange år ansat på forskellige godser på Sjælland.

Anna var gift i Nørre Nebel ved Kolding og Magda overtog hjemmet i Bojskovskov og giftede sig med Rasmus Rasmussen, med hvem hun fik 6 børn.

Mathias Andresens mor døde af influenza den 8. januar 1890, og faderen, Jørgen Andresen, døde den 24. maj 1903, 87 år gammel. Med sin dybe og inderlige slægtsfølelse var savnet af sine kære og dygtige forældre hårdt. Efter dem havde han jo arvet sine mangesidige gode anlæg.

I 1897 havde Mathias Andresen holdt bryllup med tobaksfabrikant Johann Junggreens enke, Margrethe født Aarøe. Han købte tobaksfabrikken med tilhørende forretning på Nørretorv i Åbenrå og drev den med stor dygtighed. Her levede han i et lykkeligt ægteskab med sin hustru, som forstod ham fuldt ud og levede med i den sag, han virkede for gennem de mange år. Også hun var nøjsom og økonomisk anlagt.

Mathias Andresens fremtræden var jævn, ligefrem og tillidvækkende, sådan som hjemmet havde vist ham vejen. Han var heller ikke bange for at hjælpe andre, hvor forholdene krævede det. Han var fuld af godhed og velvilje overfor arbejderne på fabrikken og overfor fattige og trængende i Åbenrå. Overfor sig selv var han nøjsom og sparsommelig. Denne gave havde hjemmet i så udpræget grad givet ham med, så han også måtte advare andre mod ødselhed i levevis.

Knud Rosendal har i bogen »Håbets mænd« skildret hans sidste dage, som jeg tillader mig at gengive her:

»*. . . I begyndelsen af verdenskrigen begyndte den sygdom, som blev til døden. Mens sygdommen skred frem, dvælede hans tanker især ved den ungdom, som led og blødte på*

mange valpladser. Han følte dette så tungt, fordi han elskede denne ungdom. Hans virksomhed havde jo ført med sig, at han kendte overmåde mange mennesker rundt omkring i Nordslesvig, og når han i aviserne læste de faldnes navne, kendte han som oftest dem eller deres familie. Dette forøgede hans sorg og smerte under hans sidste hårde sygeleje. Hans hustru, med hvem han levede i et lykkeligt ægteskab, plejede ham trofast, og selv viste han tålmodighed, idet han mindede hende om, at de måtte takke Gud for de gode og lykkelige år, de havde levet sammen, og at de måtte lægge alt i hans hånd og stole på hans nåde.

Den 31. marts 1916 døde han på en klinik i Kiel, og ved begravelsen fra frimenigheden, hvor han havde været en stadig gæst, taltes der gode ord om den hjemfarne. Mange havde indfundet sig fra fjern og nær for at følge ham til graven, og hvis vi havde haft fred i landet, var følget blevet endnu større, thi han var en af folkets bedste sønner.«

Næste slægtled

Jørgen Smed var meget glad for sin lillebror Peter, nu da han omsider var så stor, at han kunne lege med ham hver dag fra morgen til aften. De legede tagfat og hund og kat og brød gennem den hullede hæk og ind på kromandens græsmark lige bag ved huset. Her omme bag huset var der også et halvtag, hvor vinrankerne bredte sig. Og dersom de modnede i den danske sommer, hvad der ikke altid var tilfældet hvert år, lærte de af hinanden at nappe af druerne, der var så fristende.

Eller også sprang de af sted over den smalle engsti helt ned til Blååen og gik i båden, der duvede på bølgerne, og som Jørgen allerede fortrinligt manøvrerede ud og ind med åens små bugtninger. Ud over udløbet måtte de ikke komme.

Peters far, Iver Smed, havde købt nogle ekstra tønder land på den anden side åen, som jo dengang lå i Sønderborg amt. Her havde han bygget en lade til sit landeri.

I begyndelsen måtte høet og høsten bjerges over åen i båden og forkes ind ad lugen hjemme og stampes godt fast på loftet. Det var altid Jørgens arbejde, og han asede, så sveden drev ham ned over panden og sved ham i øjnene. Det hele havde været alt for besværligt.

I den nye lade var det ganske anderledes let. Dér kunne man have det meste på gulvet. Smed Iver holdt efterhånden fire, fem køer, en hest, et par søer med grise og en hel del høns. Så meget havde der ikke været plads til derhjemme, skønt staldlængen slet ikke var så lille. Nu blev den anvendt til forskellige tønder og kasser, emballage fra smedjen og haveredskaber.

Da Jørgen blev større og forlængst var begyndt at gå i skole, blev han sat til at bestille noget, dersom lektierne og tiden tillod det. Han måtte hjælpe i smedjen. Tidligt lærte han at svinge en hammer, der ikke var alt for tung. Han måtte holde sømkassen vedlige og rydde op efter behov, feje i smedjen og på pladsen foran og holde den ren for hestenes efterladenskaber. Han måtte luge stenbroen og stenkanten i rendestenen om-

kring huset. Undertiden hjalp han sin mor med at grave haven. Det ville han hellere end at stå og blive træt i smedjen og ør i hovedet af den larm, stedfaderen lavede med sin store hammer. Det var især irriterende bestandig at stå og trække blæsebælgen, for gik ilden ud blev smeden ilter og kunne finde på at skælde ud og smide ham en jerntingest efter benene. Når bonden havde travlt hændte det også, at han måtte holde hestenes ben, ét for ét, mens de blev skoet – og dog holde ryggen rank, for fandt hesten på at trække benet til sig, fik han skylden for at han stod uroligt. Det var slet ikke så let at være smededreng. Han kunne ikke tænke sig at blive smed. Han ville meget hellere være landmand og arbejde ude i det frie. Det gjorde ikke noget, om han blev sat til at harve i jorden. Ploven måtte han ikke føre endnu, fordi hans furer kom til at bugte sig ud og ind – næsten som en snog, der snoede sig hen ad den. Men ellers gik Jørgen op i arbejdet på marken med liv og lyst. Han lyttede til fuglesangens melodiske toner og morede sig over mågerne, der fulgte ham i flokke under arbejet. Han klappede hesten, når den pustede og flyttede køerne efter klokkeslet og behov, som smeden havde beordret ham det.

Op imod konfirmationsalderen havde han næsten prøvet det hele. Som tolvårig svang han plejlen ved siden af stedfaderen over den langhalmede byg og hvede, så kernerne sprang omkring ham. Halmen blev med halmbånd bundet til »klapper«, der skulle sejles over åen til tækkebrug på huset hjemme. Det var altid tækket med både rør og taghalm, som lejligheden nu bød sig.

Var Jørgen alene iagttog han knap tiden så nøje. Han skulle også have tid til at fodre hesten, køerne, svinene og hønsene. Han tog sig også tid til at belure mågerne, for de var frække, og ville stjæle af hønsenes foder, da hønsehuset vendte ud mod havet. Malkningen blev han endnu ikke betroet.

Skolevejen var lang. Den gamle, stråtækkede skole lå ved siden af Varnæs kirke. Men han havde da som regel sin lillebror Peter at følges med. Dengang han var kommet i skole,

havde han måttet hjælpe ham med at lære at læse og skrive. Nu gik det ganske godt, endda også til regning, selv om der var stykker imellem, som kunne være svære nok for et lille hoved. Det allerværsete var, at det skulle foregå på tysk; det var langt fra rart. Det var de ikke vant til, og de kunne ikke begribe at det skulle være sådan, for forældrene havde altid sagt, at vi boede i et gammelt dansk land, og her i Sundeved fandtes der kun få tyskere; hvorfor skulle man så lære tysk?

På kistebunden derhjemme lå et meget fint gammelt flag, som de ikke måtte tage frem og røre ved. Flaget var rødt med et stort hvidt kors henover på begge sider. Mor havde sagt, at det var Dannebrog og at alle længtes efter den dag, hvor de kunne tage det frem og lade det vaje frit for vinden over deres hus. Men hvornår dagen oprandt var der ingen der med bestemthed kunne sige. Når de en enkelt gang havde besøg af onkel Mathias, hentede mor flaget frem og pyntede væggen med det. Det var ham altid en særlig stor glæde at røre ved det. Jørgen tænkte, om det ikke var ham der havde skænket mor det.

Engang kom lille Peter helt forgrædt hjem fra skolen. Der var hændt noget helt forfærdeligt. Det havde været frostvejr og skoledammen var frosset til, så børnene under frikvarteret havde vovet sig ud på isen. Også Jørgen havde sprunget kåd og lystig omkring. Det indtrufne tøvejr havde skørnet isen så meget, at det var blevet livsfarligt at betræde den. Der var altid vovehalse blandt børnene, som skulle vise, at de trods alt turde rende over sejisen. Sådan gik det også Jørgen. Desværre brast isen omkring ham og han dumpede i. På det sted var dammen dyb og han forsvandt helt i det iskolde vand, men dukkede dog op påny. Et par store drenge var ilet til hjælp, andre slog alarm. Degnen sprang til med en lang stige og ved hjælp af den fik de endelig Jørgen halet op. Det havde nær været for silde. Degnen bar ham ind i degneboligen, fik det våde tøj af ham og pakkede ham i seng, for at hans tøj kunne blive tørret på kakkelovnen. Han kunne i hvert fald ikke sidde i klassen så drivvåd som han var. Heldigvis kom Jørgen til

hægterne igen, men en forkølelse undgik han ikke, så da han omsider var blevet hentet hjem af stedfaderen, måtte han forblive hjemme en lille ugestid. I smedehjemmet takkede moderen Gud for, at han havde skånet Jørgen for druknedøden. Det kunne nemt være gået så galt.

Denne lørdag kunne det ikke nytte at komme med ud at fiske. Det var ellers forfriskende at komme ud på Alssund i deres lille båd for at fange de fisk, der næsten daglig og uundgåeligt fandtes på deres middagsbord eller til aftensmad, så han næsten tilsidst ækledes ved alle de fisk, moderen tilberedte på forskellig måde. Det var bedst at fiske om natten, og så kom han kun med lørdag aften og nat, for om søndagen skulle han jo ikke i skole. Det hændte sig, at han og Peter skulle med forældrene i kirke.

Da Jørgen var konfirmeret i Varnæs gamle ærværdige kirke havde han truffet sit valg med hensyn til hvad han ville være. Selv om forfædrene i mange slægtled havde været smede og hans fætter i Avnbøl fortsatte dette håndværk, ville han bryde ud og gå til landbruget i stedet for, sådan som morfar i Bojskovskov viste ham vejen. Så tog han plads på en gård, hvor man samtidig havde lidt garveri. Det havde han forpligtet sig til at hjælpe til med. Det gik også storartet. Han var ikke ked af at være i fremmedes brød, men længtes dog efter det skønne Blåkrog og hjemmet dér, så al sin fritid, der nu ikke var så meget af, tilbragte han som regel hjemme. Åen, båden, Alssund savnede han også helt forfærdeligt, og han nød det hele i fulde drag, når han kom på besøg. I to år holdt han ud, så ville han have forandring. Denne gang ville han nærmere til havet, og det kom han også. Jørgen tog plads som portier og huskarl på hotel »Kurhuset« i Gråsten. Højt oppe i det store hus fik han sit eget værelse, hvorfra han kunne se lige ned over anløbsbroen i vigen Sildekulen, hvor flensborgbådene fortøjedes.

Nu benyttede han sin fritid til at se sig godt om i omegnen, besø slottet, læste flittigt om dets historie, badede engang imellem fra badebroen og passede sine pligter punktligt. Han

tog imod turiststrømmen ved bådene og slæbte sig til tider træt på deres tunge kufferter og tasker op ad hotellets mange trapper. Et vidunderligt stille og fredfyldt sted var parken med mindestenen for dampskibsselskabets første direktør F. M. Bruhn.

Fra Kurhotellets høje udsigtstårn overså man hele Gråsten Nor med Sildekulen. Histovre Egernsund med færgen og de mange teglværker og den livlige havn med talrige småskuder. Bag det hele blåner Flensborg fjord. Fiskenæs mod øst, hvor der også er et teglværk og Nybølnor bag det. I synskredsen højest oppe Broager kirkes tvillingtårne. Og drejede man sig mod nordøst i tårnet så man fiskedæmningen og skoven Stjernen og videre nordpå Stængeroddeskov.

Bag den voksende by gik blikket over mod slottet og slotssøen for at standse ude ved Hjertehøj.

Turen derud havde Jørgen gået nogle gange. Han var gået gennem Skolegade og var drejet af til højre for at gå på stien langs slotssøen. Der under den gamle eg havde han hvilet sig lidt og beundret slottet, som lå lige foran ham på den modsatte bred. Langsomt og eftertænksomt gik han videre hen ad den smukke kastanieallé over øen, forbi skovfogedhuset, over Festengen til Alfsbakken og Alfslund med Stålkilden. Gennem granskoven kommer man til bakken overfor Alfsbæk, hvor de høje, gamle bøge nejede let for vinden, mens Alfsbækkens vande rislede dernede i dalen. Endnu en lille anstrengelse og han stod på den 27 meter høje Hjertehøj og nød det prægtige syn ud over Gråsten by til Broagerland og langt ind over Angel.

Javist, her var skønt, men evigt kunne han ikke forblive her. Jørgen havde måttet melde sig på session, og tyskerne havde desværre udskrevet ham som knoldesparker. Det infanteriregiment, han skulle stille ved, lå i Stade, syd for Elben – lige midt imellem Hamborg og Bremen. Det tog to samfulde år af hans kostbareste ungdomstid. Men overstået blev de. Hans største oplevelse havde været en parade for kejser Wilhelm den anden.

Før sin hjemsendelse havde han i et brev bedt sin mor om

at søge en plads til ham. Han ville helst til landbruget igen. Og en plads havde hun fået til ham, da han kom hjem, endda ikke langt hjemmefra. Gårdejer Philipsen på Store Stabel i Ullerup sogn stod netop og manglede en karl. Og pladsen passede Jørgen udmærket. Derfra kunne han med lethed øjne Alssund og hele sit kære Blåkrog. Glad for at være sluppet heldigt fra soldateriet – det sidste årstid havde han været løjtnantsoppasser og derfor kunnet knibe uden om den allerstrengeste tjeneste. Men nu havde han sin fritid igen og skulle vide at nyde den her på de let bakkede og tavlede marker på Store Stabel. Bag de tætte hegn kunne det være meget lunt en solskinsdag om foråret. Han fik sit eget spand heste at følge. Tyskerne havde på en lidt hårdhændet måde bibragt ham opfattelsen af, hvorledes en hest skulle strigles på den rette måde, og hovene smøres og blankes, som hans egne støvler. Han satte en ære i at gå med lange sorte, blankpudsede støvler uden for arbejdstiden.

Jørgen var godt 23 år, da han året efter blev første karl på Store Stabel. Han havde klaret arbejdet i marken og på gården hjemme til ejerens fulde tilfredshed det første år og skulle nu gå foran med arbejdet for fremtiden.

Et stykke tid før Jørgen tiltrådte pladsen havde man på Store Stabel fået en ny tjenestepige, der hed Maria. Hun var tro og pålidelig med pasningen af sit arbejde ved husgerningen. Hun var meget glad for hjemmets børn, som også snart kom til at holde af hende. Maria havde haft en plads i Skodsbøl på Broagerland hos en skibskaptajn, som fo'r på verdenshavene og sjældent selv var hjemme. Børnene var fra hånden, som man siger, så fruen sad ofte alene. Manden havde derfor foræret sin kone en selskabspapegøje til at fordrive tiden lidt med. Den kunne frembringe en lang, tillært remse, som Maria til moro for børnene på Store Stabel efterlignede. I Skodsbøl blev det hende i længden lidt for ensomt, skønt man i grunden var god imod hende.

Hun havde valgt pladsen på Store Stabel, skønt der var meget mere at bestille, for at være nærmere hjemmet, der lå ikke

langt derfra på Avnbølmark. Faderen var Hans Peter Philipsen, og hun havde haft en stor søskendeflok. De var dog kun seks tilbage af fjorten børn. Næst efter Hans var han den ældste, og hun besøgte det lille hjem så ofte det nu lod sig gøre.

Maria havde skævet lidt til den nye karl, da han ankom, og syntes ret godt om ham. Han passede præcist hvad han skulle og tog det heller ikke alt for nøje med fyraften, især da ikke i så- eller høsttid. Da måtte Maria også med i marken; sådan var hun fæstet. I hendes hvide kyse og med det lange, hvide høstforklæde gik hun da bagefter Jørgen og bandt negene, som kornet var faldet for Jørgens skarpe le. Da havde »Jørn smej«, sådan kaldte de ham, set så mildt til Maria. Og der gik heller ikke mange måneder før de to i al ærbarhed bar på en hemmelighed sammen.

En søndag eftermiddag – de havde vel tjent sammen et årstid, inviterede hun Jørgen med sig hjem. Med et lunt blink i øjet havde Marias forældre taget godt imod ham. De mindedes vel deres egen ungdom og fandt det naturligt, at to unge forelskede gerne ville være sammen. Og så var det bedre de blev optaget i hjemmet og godtaget som hørende til familien. Det var altid bedre end at gå ad krogveje.

Forøvrigt kendte de Jørgens familie godt i forvejen. Den havde jo den bedste lov på sig. Hvem kunne vel sætte en plet på Andresen i Bojskovskov eller på smedehjemmet i Blåkrog eller Avnbøl. De var alle stræbsomme og nøjsomme mennesker, der satte en ære i at leve redeligt og hæderligt og betale enhver sit. Så familien var der intet i vejen med, og hvad »Jørn smej« angik, ja, så falder æblet jo ikke ret langt fra stammen. Nej, der var nok ingen betænkeligheder ved det. Jørgen blev anerkendt som en tilkommende svigersøn uden videre snak om det.

Derimod havde Jørgen intet fortalt om sit frieri derhjemme i Blåkrog. Men det måtte han vel snart gøre. Moderen kunne være vel skrap, selv nu efter at han havde været soldat. Hun kunne uventet dukke op på Store Stabel og give Jørgens værelse og skab et grundigt eftersyn. Og vé om der lå sokker og

drev rundt, som endnu ikke var stoppede. Det var da godt han havde fået Maria til det. Det gjorde hun villigt, dersom hun blot kunne afse tid til det. Det kunne det somme tider knibe med.

En søndag et stykke tid efter at Jørgen havde fulgt Maria hjem, tog han alene til Blåkrog. Ved kaffebordet tog han mod til sig og fortalte sin mor, at han havde været med Maria hjemme på Avnbølmark hos hendes forældre, Hans Peter Philipsens.

Moderen satte overraskende sin kaffekop og forklarede mere henvendt til Iver Smed og sønnen Peter, som lige var blevet udlært som maskinsmed hos sin mester i Smøl, at hun nok havde vidst, hvor vinden bar hen, for sidste gang gang hun havde inspiceret Jørgens sokker, var hullerne stoppet så fint, at det måtte være en kvindehånd, der havde gjort det!

Så nu blev det Jørgens tur til at modtage lykønskninger fra sine kære derhjemme. Selv om moderen var kritisk, så lod hun til den dag at ville lade ham i ro. Nu var han jo da heller ikke et barn længere, efter at have været soldat og var blevet forkarl på Store Stabel. Næste gang Jørgen var hjemme havde han Maria med. Hun faldt godt til i smedehjemmet, og Jørgen gav hende den første rotur op ad åen.

Dag og år skred fremad uden besynderligt nyt. De gik begge og passede trofast hvad de blev sat til. Engang de påny var hjemme i Blåkrog havde smeden nyt. Hans gamle far ville afstå sin ejendom på Kværshede til en rimelig pris mod at han og hans kone, Gretmari, kunne blive boende på aftægt. Jørgen så hen på Maria og smilte og hun smilte atter til ham. De var enige indbyrdes. Der måtte smedes mens jernet var varmt og handles inden det var for sent. Så ville også deres store dag nærme sig; de havde været ringforlovede i nogle år. Nu måtte de sige op i god tid, for Jørgen skulle overtage ejendommen snarest. Deres bryllup blev bestemt til engang i november.

Maria fik en aftale i stand med sin svigerinde Helene i Snogbæk om at måtte komme og væve i nogle måneder. Marias bror, Hans, havde et husmandssted i nærheden af Nørremølle,

hvor unge også øvede sig i gymnastik. Broderen Hans var repræsentant for Husmandskreditforeningen på Als og Sundeved, og hans kone var ferm til at væve. I den tid Maria var dér, vævede hun en masse gode ting, dynevår, lagner, håndklæder og hvad man ellers daglig havde brug for i et hjem.

Den 10. november 1898 holdt Jørgen og Maria et flot bryllup i kroen i Blåkrog. Hele den lille landsbys indbyggere var indbudt til bryllup, og deres tidligere herskab på Store Stabel. Jørgens bror, Peter, var forlover. Fra Avnbølmark mødte Hans Peter Philipsen og Annemarie med deres børn, Hans og Helene fra Snogbæk, Chresten, Peter, Ellen og Johan. Fra Bojskovskov bedstefaderen Jens Andresen, Jørgen og Chatrine, og fra Åbenrå onkel Mathias. Der mødte henved 90 personer ialt.

Vielsen fandt sted i Varnæs kirke under megen højtidelighed. Den lange vej tilbage, ned og op, ned og op, forbi Mølhøj og Blåhøj, gjorde alle godt sultne, så det var kun godt de kunne sætte sig til et veldækket bord hos den joviale kromand i Over Blåkrog. Også denne dag fik en ende.

Ude på den vestligeste ejendom i Kværs, helt ind mod Søgård kros marker gik Jørgen og pløjede ny jord til sin lille ejendom. Det var et hårdt arbejde at opdyrke dette stykke hedejord, hvor lyngen havde fået lov til at gro gennem lange tider. Den korte lyngle skulle skærpes af og til, da han gik og sloges med den genstridige lyng. Skovl og hakke måtte også tages i brug, for hist og her lå der store sten, som måtte ryddes af vejen. Men når »holmen« først var gjort urbar, kunne han nok holde en ko eller to til. Var arbejdet hårdt, var der dog en smule afveksling ind imellem. Mellem Lundtoft og Tørsbøl gik den jernbane, som var anlagt nogle år forinden. Om toget var på vej fra Tinglev mod Sønderborg, gik lokomotivets piben ved vejovergangene klart igennem, så lyden nåede Jørgens øre inden det selv var at se derovre i udkanten af lundtofteskoven. Og nåede det op over Lundtofts marker talte han med lethed hvor mange vogne lokomotivet slæbte på. Sydfra og tæt forbi stationen gik Flensborgchausseen nordpå. Den var heller ikke ret meget ældre end jernbaneanlægget. Når han lod øj-

nene følge med nordpå, kunne han i nordvestlig retning ind imellem en række træer skimte Søgård gods. Så nær var han kommet denne forhen så dominerende Søgård, at han måtte tænke dybere over tidens foranderlighed og omskiftelighed.

Herude på den ensomme og stille hede, hvor kun en enkelt vibe eller hedelærke afbrød den store stilhed, når han slap plovens håndtag og lod den svedige hest puste et øjeblik, her kom han måske nok til at længes mod søen og havet og Sundeveds frodige marker, hvor den lerholdige bund gav et mangefoldigt udbytte. Hans magre jord faldt fuldkommen igennem overfor det.

Her, hvor den gamle Jes »Jøssen«, aftægtsmanden, hans stedfars far, havde krøbet i lyngen for at samle det til koste og skrubber, som han siden bandt for ikke helt at spise det tørre brød. Her måtte livet leves nøjsomt fra morgen til aften.

Af samme grund gik Jørgen igang med at stryge tørv til eget forbrug og til andre med. Med hest og topfyldt vogn kørte han de første lange, trælsommes år helt til Nybøl og Broagerland med gode, sorte og håndstrøgne tørv. Mosen ydede på den måde sit bidrag til familiens underhold.

Året efter at de havde holdt bryllup kom deres førstefødte til verden den 15. oktober 1899. Han fik navn efter morfaderen på Avnbølmark. Den lille Hans måtte det første halve år desværre savne sin mor. Efter fødslen var Maria blevet syg og måtte på hospitalet. Jørgen fik drengen anbragt hos gode naboer, som tog sig kærligt af den lille. Nis og Maria Jensen med deres store børneflok var begejstrede for drengen. De bar ham tit på armen, mættede ham med mælken fra deres køer og vuggede ham i søvn. De behandlede ham som kunne han have været deres egen.

Til stor glæde for Jørgen kom Maria atter rask hjem til ham, efter at et halvt år var gået. Alt gik igen i den gamle gænge. Inden Hans fyldte to år havde han i september fået en lillebror, som kom til at bære navnet Peter til minde om Jørgens tidligt afdøde far. Så gik igen nogle år til den dag, Jørgens mor i Blåkrog fyldte 64 år den 23. april 1905. Den

dag fødtes en lille pige i Jørgens hjem. Der var herefter ingen tvivl om, hvilket navn pigen skulle bære; hun blev døbt Christine. Så gik der igen fem år, før den sidste i rækken så dagens lys. Det var ved midsommertide at endnu en dreng blev født, som bærer faderens navn videre.

Jørgen var nu holdt op med at stryge tørv for andre. Dyndet i mosen ville ikke strække til i det lange løb. Han passede nu kun sin jord, arbejdede trofast og udholdende med den og gav den den nødvendige næring. Kornet på »holmen« og det af ham opdyrkede stykke jord på modsatte side af mosen nærmere ejendommen, stod nu frodig. Stalden var udvidet og bygget større med plads til flere kalve og svin. Ved samme lejlighed lod han lægge zinktag på hele længen, kun laden og vognskuret beholdt sit gamle tagpap. Aftægtsfolkene havde gjort god fyldest ved at se efter børnene; nu var de begge gamle og mætte af dage gået til hvile for stedse.

Maria havde travlt ude og inde. Hun malkede køerne, gav kalve og grise, lavede mad, redte senge og gjorde rent. Hun vaskede, kartede og spandt, vævede, strikkede og stoppede. syede og holdt vedlige og fik endda tid til at gå med i hø, høst og roer. Hun var altid i godt humør, glad for mand og børn; hun sang og fortalte i mørkningstimerne og sørgede i alle henseender godt for det hjem, der var hende betroet.

Pludselig en dag trak der mørke skyer op på den sydlige horisont. Der havde lydt dræbende skud i Serajevo. Krudttønden derfra forplantede sig mod nord og mod øst som mod vest. Den 2. august 1914 kom mobiliseringsordren og Jørgen måtte straks stille. Han lå først i Åbenrå, så i Varnæsvig, kom længere og længere bort, Wohlde, Hamborg og efter en tids forløb så langt som til Riga, et stykke syd for Petersborg (Leningrad).

Hvad nu? Maria klarede skærene med sine to største drenge. Den ældste skulle konfirmeres til foråret. De hjalp moderen flittigt i høsten, pløjede bagefter markerne og beredte dem til ny udsæd så godt det lod sig gøre. Breve fløj frem og tilbage mellem Maria og Jørgen med råd og vejledning og bud om til-

standen hjemme som ude. Til den ældstes konfirmation havde faderen orlov. Ved Peters lå han i Rusland, det var umuligt at komme hjem. Mens han lå dér var det at det triste budskab om hans onkel Mathias' alt for tidlige og uventede død den 31. marts 1916 løb ind.

Maria ville gerne med for at vise ham den sidste ære, men ville ikke gerne drage afsted alene. Hun besluttede at tage sin store, konfirmerede dreng med. Peter fik overdraget at se efter de små sammen med naboens, mens mor og Hans ilede tværs over »holmen« for at nå toget ved Lundtoft i rette tid. Desværre forsinkede pigtråd og grøfter så meget, at toget futtede af mod Tinglev for næsen af dem. Hvad nu? En rask beslutning blev taget. Der var kun den udvej tilbage at tage »skomagertoget«. Til fods nåede de begge tids nok de 18 kilometer til Åbenrå, hvor de kunne vise den afdøde, som havde betydet så meget, den sidste ære.

Det syntes som om krigen aldrig ville få ende, men alligevel var tiden gået og hjemmet intakt, selv om fire tunge krigsår kunne mærkes både på den ene og den anden måde. Tyskernes krigslykke, som i begyndelsen var dominerende, havde vendt sig. Russerne havde sluttet våbenstilstand, men i det lange løb så det nu ud til, at freden nærmede sig, hvor bunden af det duelige menneskemateriale var nået.

En dag i foråret 1818 kom Jørgen uventet på orlov. Hans alder var årsag til, at han var blevet afkommenderet fra sit tidligere regiment i Rusland og skulle melde sig til fangevagttjeneste i Søgård gamle skole, tre kilometer fra hans hjem. Hvilken opstandelse af fryd og glæde vakte det ikke derhjemme, for nu kunne han næsten se hjem og i sin fritid var der mulighed for at komme hjem til de kære.

Der var kun en besk pille endnu at sluge. Hans, den ældste, havde fået indkaldelsesordre. For ham gik det til Itzehoe, derfra til videre uddannelse uden orlov til Frankrig og Belgien. To måneder efter stod han ved fronten foran Kemmelbjerget i Flandern, hvor man endnu kæmpede hårdt på liv og død.

Mens han lå i Itzehoe var hans kære mormor afgået ved dø-

den. Fire uger forinden havde hun været i det lille, gode hjem på Avnbølmark for at sige farvel. Han havde ikke anet, at det blev det sidste.

Snart var den langvarige krig omsider til ende. Dagen efter Jørgen og Marias 20-årige bryllupsdag den 11. november 1918 kl. 11 var den frygtelige tid overstået.

Endnu varede det en rum tid inden sønnen nåede hjem fra Frankrigs blodige slagmarker. Midt i januar fik han omsider sin første orlov og nåede velbeholden hjem. 14 dage var kun en kort tid og udsigt til revolutionskampe i midten af Tysklands hjerte var faretruende. Derfor spurgte faderen sønnen, om han ville afsted derned igen? Da sønnen benægtede dette, rådede Jørgen ham til at springe over »grøften« – »Om kort tid kommer vi dog tilbage til Danmark. Hent mig et stort, heluldent Dannebrog deroppe; jeg vil sørge for at flagstangen står parat til du kommer!«

Og sådan blev det. Sønnen fik nogle dages ophold hos morbror Peter på »Bredelykke« i Brændstrup og gik derfra en aften sammen med sin fætter Asmus over en sluse ved Kongeåen og landede velbeholdent i det gamle land. Der blev han under gode forhold til det atter lod sig gøre at komme hjem. Det lovede Dannebrog havde han med sig. Da afstemningen kom, den 10. februar 1920, kunne far, mor og søn lægge deres stemme i valgurnen til fordel for Danmark. Det var en stor og begivenhedsrig dag for de unge og de ældre i hele slægten, for hvem livets storme havde raset, just som stormen rasede hin minderige februardag.

På Valdemarsdagen, den 15. juni 1920, da genforeningen skulle fuldbyrdes og den store, glansfulde fest kulminerede med kongemodtagelsen på Dybbøls blodvædede skanser, var Jørgen og Maria meget tidligt på benene. De ville køre den lange vej til Dybbøl for at overvære begivenhederne. Sønnen Hans opholdt sig da i sin gamle læreplads i Bovrup, og man måtte først være færdig i mejeriet inden han kunne tage afsted på cykel for ligeledes at feste sammen med familien på Dybbøl.

Da han slet ingen anelse havde om, at forældrene var kørt den lange vej fra Kværs, fandt de ikke hinanden i den store menneskevrimmel, som ville hylde Christian den 10. som deres retmæssige konge.

Efter som dag og år svandt hen mærkedes mere og mere hvilken skade krigen havde forvoldt familien. Jørgens nerver var ikke gode efter de fire år og det voldte ham stort besvær at blive anerkendt som invalid, skønt han var på det ene hospital efter det andet. Langt om længe lykkedes det dog, da de var nået så vidt, at han måtte afstå også sin ejendom grundet sygdom. Sønnen havde ved fronten, hvor han to gange måtte indlægges på lazaret, pådraget sig en kronisk bronchitis, som senere var ham til stor chikane under udførelse af arbejde rundt om på mejerierne, da det altid trak og var fugtigt, hvor han end søgte arbejde. Vinteren og foråret 1924–25 måtte han tilbringe i sengen hjemme hos forældrene, som en overgang havde opgivet ham.

Under indflydelse af KFUM havde sønnen oppe i det gamle land lagt hele sit liv i Guds almægtige hånd, mens han arbejdede på et mejeri ved Viborg. Dette var Jørgen ikke så lidt irriteret over. Det var ham for meget af det gode, tilmed da han også i sin iver ville missionere og i artikler i avisen gik til angreb mod dem, som ville forsvare de stærke drikke.

Maria havde i længere tid gået og skrantet og hen imod foråret 1933 måtte hun helt holde sengen. Den 8. maj 1933 døde Maria, godt 60 år gammel. Dybt savnet af Jørgen og børnene blev hun begravet på Kværs kirkegård.

Jørgen besluttede derefter at flytte til Sønderborg, efter at sønnen Peter og hans kone havde tilbudt ham og bo hos dem. Her levede Jørgen resten af sin tid. Nu var han rykket op med rode. Maria, hans kære kone, var borte. Naboer og venner var han af egen fri vilje flyttet fra.

I gaden, hvor han levede, boede en ung KFUM-sekretær, A. C. Jensen. Den årvågne, unge sekretær havde opdaget, at en ny ældre mand var flyttet til byen og bød ham en aften med til møde i menighedshuset. Og Jørgen gik med, ikke blot

denne ene gang, siden hen mange gange. Her var måske hjælp at finde. Og hjælpen fandt han.

Så skete det da engang, at Jørgens ældste søn kom på besøg, at han af faderen blev kaldt inden for på hans værelse. Der måtte være sket et eller andet glædeligt og stort, for faderens øjne strålede forventningsfulde. Og rigtigt: Dér ved sengens hovedgærde, på et lille bord, lå en opslået bibel. Faderen pegede på det afsnit, der var ham kærest og som han læste atter og atter og fundet trøst ved:

»Herren er min hyrde, mig skal intet fattes,
han lader mig ligge på grønne vange.
Til hvilens vande leder han mig, han kvæger min sjæl,
han fører mig ad rette veje for sit navns skyld.
Skal jeg end vandre i dødsskyggens dal,
jeg fryter ej ondt, thi du er med mig,
din kæp og din stav er min trøst.
I mine fjenders påsyn dækker du bord for mig,
du salver mit hoved med olie, mit bæger flyder over.
Kun godhed og miskundhed følger mig alle mine dage,
og i Herrens hus skal jeg bo gennem lange tider.«

»Der er jo sket et under,« bemærkede sønnen. »Ja,« svarede faderen: »Gud har forbarmet sig over min sjæl, som engang var langt borte fra ham. Nu kan jeg dø i fred. Og dersom du ved den tid kan tænke dig at sige et par ord ved min grav, vil jeg bede dig om at gå ud fra salme 23. Ligesom jeg gerne vil have ordene føjet til under mit navn på mors gravminde.«

Den 3. maj 1942, midt under den anden verdenskrigs utallige lidelser og rædsler, døde Jørgen i troen på ham, der havde forbarmet sig over ham.

Ved mindehøjtideligheden efter begravelsen i Kværs kro nåede sønnen at opfylde faderens sidste vilje ved at bruge salme 23 som udgangspunkt for de mindeord, han her fik lejlighed til at udtalt over smedesønnen Jørgen.

Æret være slægtens minde!

Ane Marie Philipsen, født Johansen. Hans Peters hustru

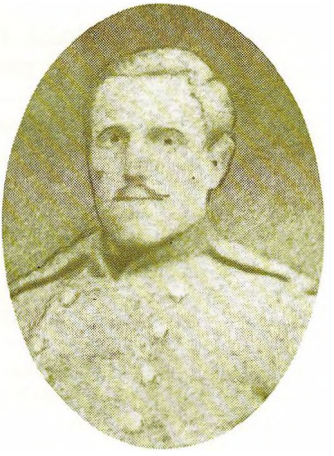

Hans Peter Philipsen. Avnbølmark som ulan i Odense

Forfatterens farbror, Peter Jørgensen, maskinbygger og sognerådsformand i Varnæs

Tobaksfabrikant Mathias Andresen, Nørretorv i Åbenrå. Formand for Sprogforeningen samt udgiver af »Den blå sangbog«

ANETAVLE FOR HANS HANSEN SCHMIDT

født 15. oktober 1899 – mandssiden

<table>
<tr><td colspan="2">Jørgen Hansen Schmidt, landmand
i Kværs, f. i Blåkrog 27/2 1873,
d. 3/5 1942 Sønderborg</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Peter Hansen Schmidt, smed i
Blåkrog, f. 22/4 1835 i Avnbøl,
d. 18/1 1875</td><td colspan="2">Sophia Christina Andresen, Bojskov, f. 23/4 1841, d. 17/3 1926
i Blåkrog</td></tr>
<tr><td colspan="4">Gift 14/5 1872 i Ullerup kirke</td></tr>
<tr><td>Jørgen Hansen
Schmidt, smed
i Avnbøl,
f. 24/11 1786,
d. 5/2 1851.
Gift med
Maren Rehof</td><td>Gift 2. gang
med Frederica
Charlotte
Lytzen fra
Adsbøl,
f. 30/12 1802,
d. 18/2 1849</td><td>Jørgen Andresen Kådner
i Bøjskov,
f. 14/8 1815
d. 24/5 1903
87 år gammel</td><td>1. Anna Maria
f. Jessen september 1812,
d. 7/12 1849.

2. Christine
Maria Birgitte
Staugaard,
f. 3/12 1817
i Adsbøl.
Gift 19/7 1850,
d. 8/1 1890</td></tr>
<tr><td>Hans Jørgensen, smed
i Avnsø,
f. 1755,
d. 3/2 1840</td><td>Ida Sofie
Kaufmann,
f. august 1752
i Blans
i Avnbøl</td><td>Jens Andresen, Avnbøl,
f. 27/12 1767,
d. 25/4 1836.
Gift 12/7 1805</td><td>med Sofie Christine, f. Duus,
f. 1784,
d. 6/1 1842</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gift 5/7 1784 i Ullerup</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td>Jørgen Hansen
Schmidt, smed
i Avnbøl,
f. i oktober
1718 i Avnbøl</td><td>Chatrine Jessesdatter,
f. 27/7 1727
i Nybøl,
d. 13/5 1788</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Gift 23/6 1754</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

Marie Philipsen, f. 14/12 1872. Gift 10/11 1898 med smedesønnen Jørgen Hansen Schmidt fra Blåkrog, d. 8/5 1933 i Kværs	
Hans Peter Philipsen, f. på Avnbølmark 6/1 1844, d. sammesteds 24/5 1921. Gift 23/9 1864	med Anne Marie Philipsen, f. Johansen på Stemmildmark 29/6 1842, d. på Avnbølmark 20/5 1918. Faderen var indsidder og fisker ved Dynt Strand
Hans Philipsen, snedker og kådner, Avnbølmark, f. 11/2 1816. Gift 21/12 1843, d. 21/12. 1853; efterlod sig 5 ukonfirmerede børn	Ane Marie Hansdatter fra Ansager (Vardeegnen), f. 9/4 1819. Gift med snedker Hans Philipsen, d. 11/2 1878
Snedker Hans Philipsen, Avnbølsnej, f. 23/3 177k Gift med	med Anna Marie f. Møller fra Blans, f. 27/9 1778, d. 9/10 1857 Hendes far var kromand i Blans; moderen Ingeborg Jacobi fra Blans.
Philip Jørgensen, Avnbøl. Gift 22/10 1769 med Anna Eleonora, f. Hansen, Ullerup. Hun var født 1741 og døde 1805. 64 år gammel	

Marie født Philipsen, Avnbølmark, og landmand Jørgen Hansen Schmidt, smedesønnen fra Blåkrog, forfatterens forældre

Dameskrædder Else Stoubæk Schmidt med vore børn: Sara, Else, Karen, Margrethe og Arne

Forfatterens bror Peter i kongens klæ'r

Forfatterens søster Christine, kaldet »Didde« sammen med Jørgen

Forfatteren Hans Hansen Schmidt og hustru Else Stouhæk Schmidt, født Kristensen, fra Yllebjerg i Hodsager (Holstebro)

Forfatterens villa på Jørgensgård 13, 6200 Åbenrå

Magda og børn i sin have

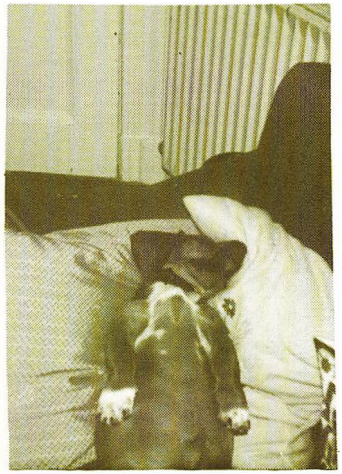

»Pan«, villaens vogter, får sig en middagslur

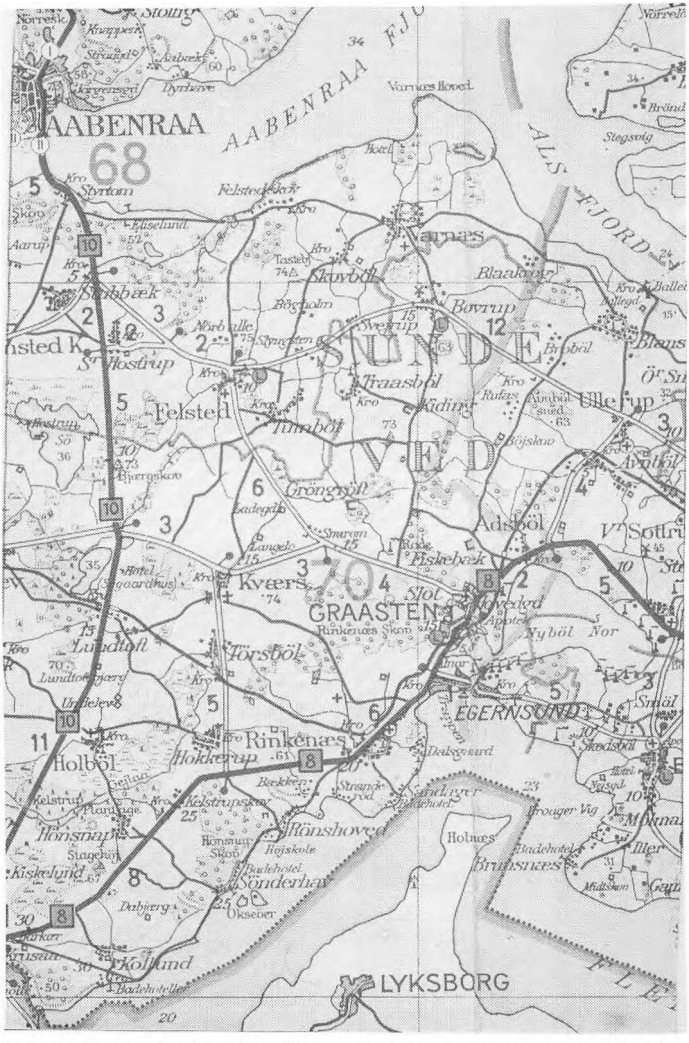
AABENRAA
AABENRAA FJORD
ALS FJORD
SUNDE
UVED
Felsted
Kværs
GRAASTEN
Rinkenæs
Holbøl
Hønshoved
Sønderhav
Kollund
LYKSBORG
EGERNSUND
Ullerup
Bovrup
Traasbøl
Tinglev
Adsbøl
Nybøl
Tørsbøl
Lundtoft
Skovby
Stegsvig
Holmæs
Brunsnæs
Dalsgaard
Skodsbøl
Ballegård
Ø. Sottrup
Ø. Stenderup
Ø. Løgumgård
Ø. Sønderhav
Ø. Hønshoved
Ø. Kollund
Ø. Lyksborg
Ø. Egernsund
Ø. Ullerup
Ø. Tinglev
Ø. Adsbøl
Ø. Nybøl
Ø. Graasten
Ø. Kværs
Ø. Felsted
Ø. Holbøl
Ø. Rinkenæs
Ø. Skovby
Ø. Stegsvig
Ø. Holmæs
Ø. Brunsnæs
Ø. Dalsgaard
Ø. Skodsbøl
Ø.

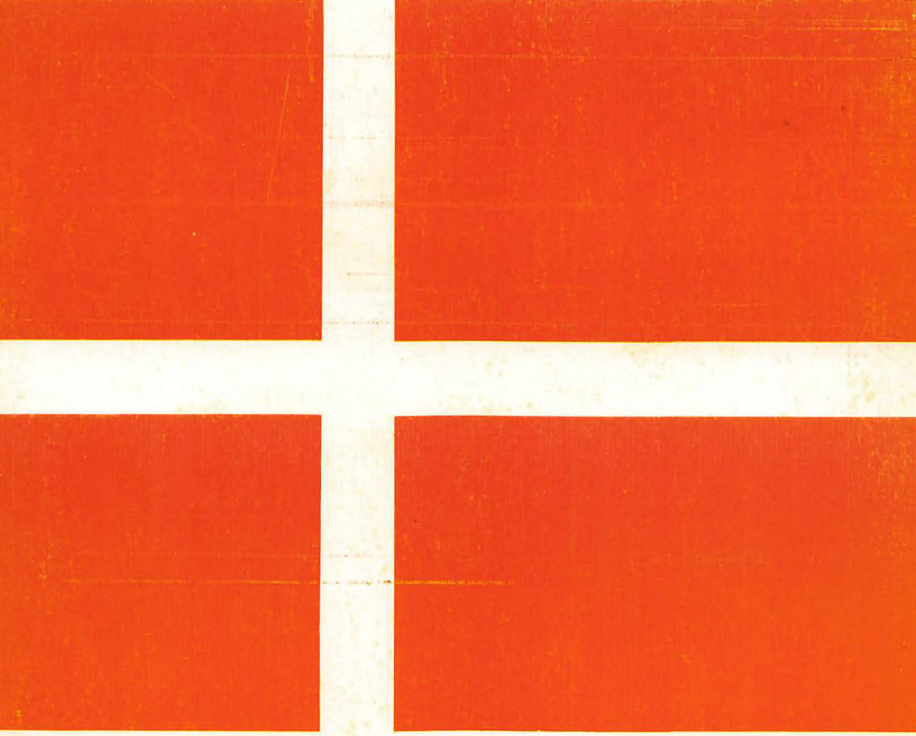

Hans Hansen Schmidt

LIVET I HYTTE OG SLOT

er en slægtsroman, der foregår i Sønderjylland. Handlingen begynder omkring 1548, hvor småkårsfolk var stavnsbundne og måtte udføre hoveriarbejde for herremænd og grever. En landsbylærer fortæller sine elever om et interessant tidsafsnit før og efter bondefrigørelsen; det er blandt andet Gråsten slots tilblivelse, dets skæbne i krigsårene og de forskellige ejeres indflydelse på samtidens forhold, der berettes om.

Hans Hansen Schmidt er sønderjyde og har stærke rødder i de minderige egne og formår at udtrykke ikke blot sin slægts, men hele landsdelens nationale sindelag, beskrive sorgen over fortyskningen efter 1864 og glæden over genforeningen 1920. Det er spændende læsning om en svunden tid, præget af slid og nøjsomhed, om menneskeskæbner i modgang og medgang, om pligtfølelse og kærlighed og om en fast, urokkelig tro på evige livsværdier.

ISBN 87-997138-2-9